

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ KATEDRA

AUGUSTĖ LABENSKYTĖ

Magistro studijų programos *Istorija ir politika*

II kurso studentė

SOCIALINIO IDENTITETO LŪŽIAI TARPUKARIU. BAJORIJOS
VAIDMENS KAITA LIETUVOJE

Magistro darbas

Mokslinis vadovas prof. dr. Rita Regina Trimonienė

Darbas originalus – Augustė Labenskytė (.....)

Šiauliai

2018 m.

TURINYS

ĮVADAS	3
1. TYRIMO TEORINIAI-METODOLOGINIAI ASPEKTAI IR LIETUVOS BAJORIJA XIX–XX A. SANDŪROJE	11
1.1. Socialinio identiteto samprata	11
1.2. Tyrimo teorinė-metodologinė prieiga.....	16
1.3. Bajorijos luomo padėtis XIX a.–XX a. pr. Lietuvoje.....	17
2. SOCIALINIAI-EKONOMINIAI POKYČIAI TARPUKARIO LIETUVOJE IR JŲ POVEIKIS BAJORIJAI	24
3. BAJORIJOS ATSTOVAVIMAS	39
4. BAJORIJOS SANTYKIS SU VISUOMENE	57
IŠVADOS.....	79
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	81
SANTRAUKA	89
SUMMARY	91

ĮVADAS

Temos aptarimas. Bajorijos luomas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pradėjo formuotis iš karo prievolinkų XIII a. vid., o 1387 m. Jogailos privilegija bajorams katalikams buvo teisiškai įtvirtintas. 1413 m. Horodlės aktais bajorija tapo realiu teisiniu ir politiniu subjektu. Suteiktų privilegijų dėka smarkiai pradėjo augti bajorų reikšmė valstybės valdyme ir žemėvaldoje. Jie tapo valdančiojo elito dalimi, gavo beneficijų bei didžiojo kunigaikščio skirtų asmeninių valstiečių (veldamų)¹. 1468 m. Kazimiero teisyne dėka susidarė privilegijuotas luominis ir teisinis bajorų statusas. Taip XV a. antroje pusėje svarbiausiu bajorystės požymiu tapo nebe karo prievolė, o kilmė. 1522 m. paskelbti Bajorystės įrodymo nuostatai, nurodę bajorystės įrodymo sąlygas. Bajorų luomo reikšmė savo apogėjų pasiekė Abiejų Tautų Respublikos laikais, tačiau po 1795 m. ATR padalijimo, LDK patekus į Rusijos imperijos sudėtį, bajorų politinės teisės buvo sulygintos su Rusijos bajorų – jie tapo Rusijos valdovo valdiniais. Po 1830–1831 m. sukilimo imtasi priemonių bajorystės įrodymo klausimu. Reikėjo pateikti bajorystę įrodančius dokumentus ir turėti žemės su baudžiauninkais. Didžiąjai daliai smulkiųjų Lietuvos bajorų nepavyko dokumentiškai įrodyti savo bajorystės, tad jie šią teisę prarado. Po 1863–1864 m. sukilimo bajorų teisės buvo smarkiai apribotos, atimtos beveik visos privilegijos, sumenko jų žemėvalda². Ilgainiui bajorijos luomo reikšmė pakito – Naujųjų amžių pradžioje pasiekęs aukštumas, XX a. pradžioje jo reikšmė visai sumenko. Galiausiai 1918 m. įkūrus Lietuvos Respubliką luominė sistema buvo panaikinta – visi tapo lygiaverčiais piliečiais. Tam įtakos turėjo įvairūs veiksniai – lietuvių tautinis sąjūdis, Pirmasis pasaulinis karas, o vėliau prisidėjo ir žemės reforma. Kita vertus, šimtmečius besitęsusi bajorijos tradicija taip greitai išnykti negalėjo. Darbe bus aiškinamasi, kaip įvairių XIX a. pab.–XX a. I pusės Lietuvoje (o taip pat ir Europoje) vykusių procesų kontekste kito visuomenės socialinis susiskirstymas ir kokią vietą tarpukario Lietuvos visuomenėje užėmė bajorija.

Istoriografija ir šaltiniai.

Istoriografija. Darbe naudotą istoriografiją galima suskirstyti į keletą grupių.

Pirmoji grupė – istoriografija, skirta identiteto sąvokos bei socialinio identiteto sampratos analizei. Nagrinėjant tapatybės sąvoką reikšminga buvo Manuelio Kastelso (Manuel Castells) monografija „The Power of Identity“³, kurioje analizuojamas tapatybės konstravimo klausimas bei

¹ Gudavičius, Edvardas. *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999. P. 224.

² Bairašauskaitė, Tamara, et al. *Lietuvos istorija. T. 8. I dalis. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*. 2011 m. P. 317–319.

³ Castells, Manuel. *The Power of Identity*. Massachusetts: Blackwell, 1999.

išskiriami tapatybės tipai. Viktoro C. Munko (Victor C. Munck)⁴ darbas padėjo tapatybės sąvokos išskirymui. Socialinio identiteto ir socialinės kategorizacijos teorijų analizei pasitelktos Henrio Tajfelo (Henri Tajfel)⁵, Davido Wilderio (David Wilder)⁶, Ričardo Dženkinso (Richard Jenkins)⁷, Stefeno Vorčelio (Stephen Worchel)⁸, Ruperto Brauno (Rupert Brown)⁹, Metju Hornsėjaus (Matthew J. Hornsey)¹⁰ rengtos monografijos ir straipsniai. Taip pat vertingos Tamaros Bairašauskaitės straipsnyje¹¹ išdėstytos įžvalgos tapatybės klausimu. Analizuojant identiteto apibrėžtį bei socialinio tapatumo reikšmę remtasi Jūratės Morkūnaitės ir kitų autorių parengta monografija „Individo tapatumas: tarp tradicijos ir novacijos“¹².

Antrajai grupei galima priskirti teorinį-metodologinį pagrindą teikiančias monografijas. Viena reikšmingiausių – Justino Dementavičiaus monografija „Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija“¹³. Joje autorius plėtoja moderniosios lietuviškojo politinio mąstymo tradicijos temą. Monografijoje apimamas XIX a.–XX a. pab. laikotarpis bei analizuojamos Lietuvos moderniosios politinės minties ištakos, istorinė politinės minties kaita bei ją lėmusios priežastys, formuluotų politijos idėjų išdavos. Temai nagrinėti autorius pasitelkia tris teorines prieigas – idėjų istoriją, sąvokų istoriją, politiškumo istoriją, kurių kiekvienos teorinį pagrindą knygoje aiškiai ir išdėsto. Čia buvo vertingos ir darbe bus pritaikytos idėjų ir sąvokų istorijos

⁴ Munck, Victor C. First, „Second and Finally Third Order Understandings of Lithuanian National Identity: an Anthropological Approach“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2007. Nr. 1.

⁵ Tajfel, Henry. *Social identity and Intergroup Relations*. Cambridge; London; et al.: Cambridge University Press, 2010. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 15 d.] https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=q0wFY3Dcu1MC&oi=fnd&pg=PR11&dq=psychology+of+intergroup+relations&ots=qvopy7awHt&sig=kqstWeJAAJSnwXAlabL78p7ql-Q&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

⁶ Wilder, David; et al. *Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction*. Oxford: Oxford University Press. 2001. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 20 d.] <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=c1b6f051-c27b-4555-b9b9-09ab976b8556%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=nlebk&AN=129724>.

⁷ Jenkins, Richard. *Social identity*. London; New York: Routledge, 1996.

⁸ Worchel, Stephen. *Social identity: international perspectives*. London: SAGE Publications Ltd. 1998. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 20 d.] <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=08dba653-3fe8-43e1-b1f3-6c2430461219%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324251&db=nlebk>.

⁹ Brown, Rupert; Capozza, Dora. *Social Identity Processes: Trends in Theory and Research*. London: SAGE Publications Ltd. 2000. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 17 d.] <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=4716751e-8289-47d6-a566-0d1a9dca2096%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324160&db=nlebk>.

¹⁰ Hornsey, Matthew J. „Social Identity Theory and Self-Categorization Theory: a Historical Review“. *Social and Personality Psychology Compass*. 2008. No. 2 (1).

¹¹ Bairašauskaitė, Tamara. „Tapatybė ir identifikacija XIX amžiaus istorijos tyrimuose: teorinis aspektas“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2011. Nr. 2.

¹² Morkūnienė, Jūratė; et. al. *Individo tapatumas: tarp tradicijos ir inovacijų*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

¹³ Dementavičius Justinas. *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*. Vilnius: LII leidykla, 2015.

teorijos. Kitas reikšmingas veikalas – straipsnių rinkinys „Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje“¹⁴, kuriame išdėstyta egodokumentikos samprata ir teorija. Olga Mastianica analizuodama XX a. pr. spaudą¹⁵ pritaikė kritinę diskurso analizę, kuri analogiškai buvo taikoma ir šiame darbe.

Trečioji istoriografijos grupė apima veikalus, susijusius su socialiniais, kultūriniais, politiniais procesais, lėmusiais bajorijos socialinių struktūrų pokyčius ir padėtį tarpukario Lietuvoje. Čia informacijos suteikė dešimtojo „Lietuvos istorijos“ tomo I ir II dalys, taip pat aštuntojo tomo I dalis¹⁶, padėjusios susidaryti bendrą XIX a. pab.–XX a. I pusės Lietuvos vaizdą bei išskirti priežastis, lėmusias pokyčius Lietuvos socialinėje struktūroje. Taip pat didelės reikšmės turėjo Tamaros Bairašauskaitės straipsniai¹⁷ bajorijos žemėvaldos ir identifikacijos XIX a.–XX a. pr. temomis bei bajorijos vaidmenį lietuvių tautiniame judėjime nagrinėjusių autorių darbai¹⁸. Didelę naudą čia davė O. Mastianicos¹⁹ monografija, kurioje plačiau pažvelgta į problemą. Olgos Mastianicos monografija „Bajorija lietuvių tautiniame projekte <...>“ apžvelgia bajorijos reikšmę Lietuvos valstybingumo išvakarėse. Analizuodama spaudą, autorė atskleidžia, kaip ir kokiomis priemonėmis bajoriją buvo bandoma įtraukti į tautinį lietuvių judėjimą. Analizuojant bajorijos santykį su visuomene itin reikšmingu buvo ir Ryšardo Gaidis straipsnis²⁰. Šiuo klausimu taip pat pasitarnavo ir Rimanto

¹⁴ Berenis, Vytautas. „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“. *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje. Straipsnių rinkinys*. Sudaryt. Pacevičius, A. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.

¹⁵ Mastianica, Olga. *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016.

¹⁶ Blažytė-Baužienė, Danutė, et. al. *Lietuvos istorija. T. X. I dalis. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. Vilnius: baltos lankos, 2012; Bendikaitė, Eglė, et. al. *Lietuvos istorija. T. X. II dalis. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. Vilnius: baltos lankos, 2013; Bairašauskaitė, Tamara, et. al. *Lietuvos istorija. T. VIII. I dalis. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*. Vilnius: baltos lankos, 2011.

¹⁷ Bairašauskaitė, Tamara. „Lietuvos bajorų luomo deklasacijos procesas: kilmės įrodymai (XVIII a. pab. - XIX a. 7 dešimtmetis)“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2001. Nr. 2; Bairašauskaitė, Tamara. „Bajorų žemvaldžių sudėtis Kauno ir Vilniaus gubernijose XIX a. antrojoje pusėje“. *Lituanistica*. 2013. T. 59. Nr. 1 (91); Bairašauskaitė, Tamara. „Bajorų žemėvalda XIX a. 8-ajame dešimtmetyje – 1905 m.: Kauno ir Vilniaus gubernijos“. *Lituanistica*. 2012. T. 58. Nr. 3 (89); Bairašauskaitė, Tamara. „Bajorų žemvaldžių tapatybių slinktytis XIX amžiaus pabaigoje–XX amžiaus pradžioje“. *Lietuvos istorijos studijos*. 2012. Nr. 30;

¹⁸ Asakavičiūtė, Vaida. „Tarp Rytų ir Vakarų: tautinio tapatumo problema XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios lietuvių filosofijoje“. *Lietuvių tautos tapatybė: tarp realybės ir utopijos*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007; Aleksandravičius, Egidijus ir Kulakauskas, Antanas. *Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva*. Vilnius: baltos lankos, 1996; Genzelis, Bronislovas. *Kelias į 1918 metų Vasario 16-ąją*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005; Bružas, Rimas. *Tauta be valstybės. Valstybės kelias*. Vilnius: Vaga, 2012; *Lietuvos bajorai – Vasario 16-osios akto signatarai. Mykolas Biržiška. Donatas Malinauskas. Stanislovas Narutavičius*. Vilnius: Vaga, 2018; Mačiulis, Dangiras. „Vladas Putvinskis: keli štrichai asmenybės portretui“. *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišakai*. Šiauliai. 2003; Vasiliauskienė, Gitana. „Zubovai: ženklai istorijoje“. *Padubysio kronikos*. Šiauliai: Saulės delta, 2013;

¹⁹ Mastianica, Olga. *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016.

²⁰ Gaidis, Ryšard. „Kilmingojo žmogaus pasirinkimo dilema: tarp politinės ir modernios tautos“. *Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje. Istorinė atmintis // Stosunki polsko-litewskie na przestrzeni wieków. Pamięć historyczna*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.

Miknio, Artūro Andriušaičio, Mindaugo Tamošiūno, Prano Jankausko ir Zitos Medišauskienės straipsniai²¹. Kitas vertingas veikalas – kolektyvinė monografija „Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais“²². Joje analizuojama Lietuvos socialinė struktūra, žemės reformos poveikis šios struktūros pokyčiui, socialinė, ekonominė, švietimo pažanga ir kiti su tarpukario Lietuvos socialine sritimi susiję įvykiai ir reiškiniai. Žinių, apie pokyčius Lietuvos dvare (o kartu ir pokyčius bajorijos tarpe) tarpukariu, suteikė Zitos Medišauskienės, Dangiro Mačiulio, Giedrės Jankevičiūtės darbai straipsnių rinkinyje „Dvaras modernėjančioje Lietuvoje <...>“²³. Apie pokyčius Lietuvos dvaruose ir jų kultūrinį palikimą tarpukariu Dangiras Mačiulis išdėsto ir savo monografijoje „Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais“²⁴. Visuomeninius pokyčius per santuokos ir skyrybų prizmę pateikė Dalia Marcinkevičienė²⁵. Vienas reikšmingiausių procesų, lėmusių bajorijos vaidmens kaitą tarpukario Lietuvoje, yra Žemės reformos įstatymas ir jo įgyvendinimas. Vienas pirmųjų šią problemą analizuoti pradėjo Gediminas Vaskela, kuris monografijoje „Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940 m. <...>“²⁶ nagrinėja reformos įgyvendinimo etapus bei jos reikšmę. Autorius pateikia ir Latvijos bei Estijos pavyzdžius šiuo klausimu. Naujausioje savo monografijoje G. Vaskela toliau analizuoja žemės reformos problemą, tačiau šįkart labiau koncentruojasi į jos poveikį skirtingoms tautinėms, socialinėms grupėms²⁷.

Šiai istoriografijos grupei galima priskirti ir lenkų istoriko Kšištofo Buchovskio (Krzysztof Buchowski) monografiją²⁸. Analizuodamas lietuvių ir lenkų stereotipines nuostatas vieni kitų

²¹ Miknys, Rimantas. „Įvadas. Ant dviejų pasaulių ribos: Mykolo Romerio, jo šeimos ir artimos socialinės aplinkos vertybių perkainojimo kryžkelės 1920–1922 metais“. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2013; Miknys, Rimantas. „Įvadas. Senosios ir moderniosios Lietuvos tapatybių kryžkelės Mykolo Romerio biografinėje“. *Dienoraštis. 1922 metų birželio 16-oji–1923 metų balandžio 10-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2016; Andriušaitis, Artūras. „Lietuvių bajorų draugija 1928–1940 metais“. *Mūsų praeitis*. 1999. T. 6; Tamošiūnas, Mindaugas. „Lietuvos bajorai krašto gynyboje 1919–1920 m.“ *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2016 metais. Almanachas*. Kaunas, 2017; Janauskas, Pranas. „Istorinė byla. POW narių teismas Kaune 1920 metais“. *Darbai ir dienos*. 2004. Nr. 40; Medišauskienė, Zita. „Luomas, kuris suvokė savo likimą“. *Darbai ir dienos*. 2001. Nr. 28; Mačiulis, Dangiras. „Apie dvi propagandines kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje“. *Inter-studia humanitatis*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. Nr. 9. 2009.

²² Butkus, Zenonas; et al. *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

²³ *Dvaras modernėjančioje Lietuvoje: XIX a. antra pusė–XX a. pirma pusė. Straipsnių rinkinys, parengtas pranešimų, skaitytų mokslo konferencijoje, vykusioje 2004 m. lapkričio 19 d. Lietuvos istorijos institute, pagrindu*. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2005.

²⁴ Mačiulis, Dangiras. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2005.

²⁵ Marcinkevičienė, Dalia. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje–XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga, 1999.

²⁶ Vaskela, Gediminas. *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940 m. Analizuojant Rytų ir Vakarų Europos agrarinės raidos XX a. III–V dešimtmečiais tendencijas*. Vilnius: LII leidykla, 1998.

²⁷ Vaskela, Gediminas. *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2014.

²⁸ Buchowski, Krzysztof. *Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*. Vilnius: baltos lankos, 2012.

atžvilgiu, mokslininkas atskleidžia, kodėl susiklostė vienokios ar kitokios bajorijos (o taip pat ir nuomonė apie ją) pozicijos tarpukario Lietuvoje bei valstybingumo priešaušriu. Jis taip pat analizuoja ir vykdytos žemės reformos įtaką lietuvių-lenkų santykiams. Šiais klausimais naudingas buvo ir K. Buchovskio straipsnis „Retorsijos įkaltai <...>“²⁹.

Kaip atskirą istoriografijos grupę galima išskirti tarpukario Lietuvos Seimų biografinius žodynus³⁰. Juose pateikiamos ne tik parlamentarų biografijos, bet ir svarbiausi Seimų priimti nutarimai ir dokumentai, analizuojama Seimų raida.

Šaltiniai. Naudotus šaltinius taip pat galima suskirstyti į kelias grupes.

Pirmajai šaltinių grupei galima priskirti egodokumentiką. Reikšmingiausią dalį problemos analizei turėjo publikuoti Mykolo Romerio (*Michał Pius Paschalis Römer*) dienoraščiai³¹. M. Romeris, pats būdamas bajoriškos kilmės, laikė save lenkiškos kultūros Lietuvos piliečiu bei aktyviai veikė visuomenėje, buvo įvairių įvykių liudytojas ir dalyvis. Dienoraščiuose M. Romeris atskleidžia esmines to meto bajorijos problemas. M. Romerio giminaičio Eugenijaus Romerio (*Eugeniusz Römer*) dienoraštis taip pat buvo naudingas. Jame autorius aprašo bajorų organizacijų veiklą ir jos užkulisius³². Prie šios grupės galima priskirti atsiminimus. Prisiminimų autoriai per savo prizmę atskleidžia tarpukario Lietuvos bajorijos padėtį. Vienas iš prisiminimų autorių – bajoras, aktyvus lenkų visuomenės ir politikos veikėjas Valerijonas Meištovičius (*Walerian Meysztowicz*)³³. Dar vienų atsiminimų autorė bajoraitė Magdalena Komorowska³⁴, kuri dalinasi prisiminimais apie gyvenimą Šaukėnų dvare. Taip pat atliekant tyrimą pasitarnavo ir Pauliaus Galaunės – žymaus tarpukario muziejininko ir kraštotyrininko – atsiminimai³⁵, kuriuose autorius pateikia kelias

²⁹ Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34.

³⁰ *Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas. T. 2. Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006; *Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas. T. 3. Lietuvos Respublikos Seimų: I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006.

³¹ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1918. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2007; Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2009; Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011; Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: versus aureus, 2013; Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1921 m. sausio 13-oji–lapkričio 7-oji*. Vilnius: versus aureus, 2012; Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1922 metų birželio 16-oji–1923 metų balandžio 10-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2016.

³² Romer, Eugeniusz. *Dziennik 1919–1923*. T. 2. Warszawa: Interlibro, 1995.

³³ Meysztowicz, Walerian. *Pašnekesiai apie laikus ir žmones*. Vilnius: aidai, 2004.

³⁴ Z Nałęcz-Gorskich Komorowska, Magdalena. *Sugrįžimas į Žemaitiją*. Vilnius: Tyto alba, 2013.

³⁵ Galaunė, Paulius. *Likimo duota. Muziejininko novelės*. Kaunas: Varpas, 1998.

tarpukario Lietuvos dvarininkų istorijas. Čia vertingi buvo ir Mykolo Biržiškos atsiminimai³⁶, padėję atskleisti bajorijos santykio su visuomene aspektą.

Kita šaltinių kategorija – Lietuvos įstatymai, turėję tiesioginę įtaką bajorijos identiteto kaitai. Čia galima išskirti Lietuvos Konstitucijas³⁷ ir Žemės reformos įstatymą bei greta jo ėjusius kelis kitus įstatymus. Tyrinėtos publikacijos Vyriausybės žiniuose³⁸.

Dar viena šaltinių grupė – spauda. Laikraščiuose „Lietuvos aidas“³⁹, „Tėvynės sargas“⁴⁰, „Lietuvos ūkininkas“⁴¹, „Lietuva“⁴² pateiktuose straipsniuose analizuotas bajorijos santykis su visuomene: atskleidžiamos visuomenės pozicijos bajorijos atžvilgiu, pateikiami pačių bajorų pastebėjimai apie jų tarpusavio santykius bei santykio su visuomene aspektai.

Taip pat šiai grupei priskirtinos ir brošiūros bei knygutės, kuriose išdėstytos esminės bajorų organizacijų veiklos gairės ir siekiai⁴³.

Ketvirtajai kategorijai priskiriami nepublikuoti šaltiniai. Čia vertingais buvo Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (LNMMB RKRS) saugomi Tado Balandos fondo dokumentai. Tarp jų yra išlikęs *Lietuvių bajorų draugijos* archyvas⁴⁴, kuriame yra draugijos Centro valdybos dokumentai, interesantų laišakai ir kt. Darbui pasitarnavo Lietuvos Centriniam valstybės archyve (LCVA) Vidaus Reikalų ministerijos fondo Spaudos ir draugijų skyriaus veiklos bylų apyraše esantys dokumentai, kuriuose pateikiama informacija apie *Lietuvos lenkų švietimo draugiją „Pochodnia“*⁴⁵; *Bajorų klubo Vilniuje (Klub Szlachecki w Wilnie)* fondo Narių sąrašų bylų apyrašo dokumentai⁴⁶; Kauno miesto ir apskrities viršininko fondo

³⁶ Biržiška, Mykolas. *Anuo metu Viekšniuose ir Štaliuose: (iš 1882-1901 m. atsiminimų, pasakojimų ir raštų)*. Kaunas, 1938; Biržiška, Mykolas. *Lietuvių tautos kelias į naująjį gyvenimą. I tomas. Galvojimai apie tautą savyje ir kaimynų tarpe*. The Bonnie Press: Los Angeles, 1952. P. 57.

³⁷ *Lietuvos Valstybės laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai*. Kaunas: Lietuvos valstybės spaustuvė, 1919 m.

³⁸ *Vyriausybės žinios*. 1918–1940. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

³⁹ *Lietuvos aidas*. 1917–1918. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

⁴⁰ *Tėvynės sargas*. 1917–1923. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.

⁴¹ *Lietuvos ūkininkas*. 1918–1923. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.

⁴² „Politikos žinios“. *Lietuva*. 1920-01-28. P. 3. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. gegužės 20 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB00AD2076>.

⁴³ Gediminas-Beržanskis-Klausutis, Jonas. *Lietuvos Banko Valdybai ir visiems jo tarnautojams nulinkėjimas, pareikštas raštu: 8.XII.1928 m. Kaunas, 1928*; *Lietuvių bajorų draugija. Lietuvių bajorų draugijos įstatai*. 1928; Kowieński Związek Producentów Rolnych. *Sprawozdanie Kowieńskiego Związku Producentów Rolnych*. Kowno, 1921; Gediminas-Beržanskis-Klausutis, Jonas. *Lietuvos Heraldika*. Kaunas, 1930.

⁴⁴ *Lietuvių bajorų draugija. LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305–308, 348–349, 355.

⁴⁵ *Lietuvos lenkų švietimo draugija „Pochodnia“*. LCVA, f. 377, ap. 10, b. 337.

⁴⁶ *Bajorų klubo Vilniuje (Klub Szlachecki w Wilnie) Narių sąrašų bylų apyrašas*. LCVA, f. 951, ap. 1, b. 1–3.

Organizacijų, draugijų ir sąjungų veiklos stebėjimo bylų apyraše esantys dokumentai⁴⁷, tarp kurių yra ir informacijos apie *Lietuvių bajorų draugiją*, *Centrinį lenkų rinkimų komitetą*, *draugiją „Pochodnia“*. Taip pat čia priskiriama ir Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma Baisogalos parapijos 1913–1920 m. santuokos metrikų knyga⁴⁸.

Tyrimo problemos formulavimas. XIX a. prasidėjo ryškūs pokyčiai visuomenėje. Iki tol funkcionavusi luominė sistema pradėjo klibėti. Ribos tarp luomų pradėjo mažėti, o XIX a. viduryje įvykdyta valstiečių emancipacija buvo reikšmingas lūžis visuomenėje. Baudžiovos panaikinimas tarsi apskritai pamynė luominės sanklodos dėsnius. Jau iki tol sklandžiosios egalitarizmo idėjos dabar įgavo kitą prasmę. Išlaisvinti valstiečiai, sulaukę geresnių sąlygų, palaipsniui pradėjo labiau reikštis visuomenėje. Pradėjo formuotis naujas išsilavinusių, dažniausiai iš valstietijos ar miestietijos kilusių, asmenų sluoksniš – inteligentija. Anksčiau visuomenės elito pozicijas užėmusios bajorijos vaidmuo ėmė kisti, palaipsniui ji tapo marginaline grupe. Kita vertus, bajorija išliko aktualia grupe visą tarpukario laikotarpį. Keliami klausimai, kas lėmė bajorijos reikšmės visuomenėje pokytį, kaip bajorija reagavo į šiuos pokyčius, kokios buvo visuomenės pozicijos bajorijos atžvilgiu ir kokią reikšmę visa tai turėjo bajorų identiteto transformacijai.

Temos aktualumas ir naujumas. Temos aktualumą ir naujumą galima pažymėti dviem aspektais. Visų pirma, tarpukario laikotarpio socialinio identiteto tyrimai, priešingai nei tautinio tapatumo, labai fragmentiški. Ne išimtis ir bajorų socialinės identifikacijos klausimas. Plačiau problema apžvelgiama tik nagrinėjant XIX a.–XX a. pr. laikotarpį, tuo tarpu, tyrimų šiuo klausimu tarpukario laikotarpiu, iš esmės, nėra. Dažniausiai šis klausimas paliečiamas tik kitų temų kontekste. Antra, tarpukario Lietuvos bajorų situacija atliepia ir šiandienos realijoms – tarpukariu susiformavusios visuomenės pozicijos dvarų atžvilgiu gajos ir šiandien; bajoriškas identitetas reiškiasi ir dabar, bajorų organizavimasis tarpukariu paveikė ir šiandieninius bajorus, susibūrusius į *Lietuvos bajorų karališkąją sąjungą*, o bajoriškųjų giminės šaknų paieškos kaip niekad aktualios.

Temos chronologinės ribos. Iš esmės bus analizuojama bajorijos vaidmens kaita tarpukario Lietuvos laikotarpiu (1918–1940 m.). Čia neapsieinama ir be įvairių įvykių, suformavusių tarpukario Lietuvą, bei iš to sekančių socialinių struktūrų pokyčių analizės, tad darbe bus apžvelgiamas ir XIX a. pab.–XX a. pr. laikotarpis.

Tyrimo objektas. Bajorų socialinė identifikacija.

⁴⁷ Lietuvių bajorų draugija. LCVA, f. 402, ap. 4. b. 535; Centrinis Lietuvos lenkų rinkimų komitetas. LCVA, f. 402, ap. 4, b. 118; Lietuvos lenkų švietimo ir kultūros draugija „Pochodnia. LCVA, f. 402, ap., 4, b. 319.

⁴⁸ Книга для записи метрикъ о бракосочетавшихся Тельшевской или Самогитской Епархию Бейсагольского прихода. 1913-1920 г. Л. 24–36. Interaktyvus. [žiūrėta 2018-03-19] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/VUB/VUB01-000470999>.

Tikslas ir uždaviniai. Darbo tikslas – atlikti tarpukario Lietuvos bajorijos vaidmens ir identiteto pokyčio analizę.

Darbo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti bajorijos vaidmens kaitą Lietuvoje lėmusius veiksniai;
2. Išskirti esminius bajorų (savi)identifikacijos bruožus;
3. Išanalizuoti bajorijos organizavimosi prielaidas ir būdus;
4. Išskirti pagrindinius bajorijos santykio su visuomene bruožus.

Tyrimo metodai. Tyrimui atlikti buvo pasitelkta keletas metodų. Visų pirma, siekiant susipažinti su XIX a. pab.–XX a. pr. tarpukario Lietuvos situacija ir norint iškelti esmines to laikotarpio problemas pasirinktas deskriptyvinis metodas. Istoriografijos bei šaltinių analizei atlikti pasirinktas mokslinės literatūros ir šaltinių analizės metodas. Pareiškimų spaudoje, įstatymų, oficialių raštų tyrimui, egodokumentuose užfiksuotų bajorijos tarpusavio santykių ir santykio su visuomene motyvų analizei atlikti pasitelktas diskurso analizės metodas.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, tiriamoji dalis, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas ir darbo santrumpa lietuvių bei anglų kalbomis. Tiriamoji dalis sudaryta iš 4 skyrių: pirmajame skyriuje aptariama socialinio identiteto samprata, apžvelgiamos tyrimo teorinės-metodologinės priegijos bei analizuojama XIX a. pab.–XX a. pr. bajorijos luomo padėtis Lietuvoje; antrajame skyriuje analizuojami Pirmojo pasaulinio karo ir valstybės politikos nulemti socialiniai-ekonominiai pokyčiai tarpukario Lietuvoje bei jų įtaka bajorijos socialiniam identitetui; trečiajame skyriuje apžvelgiamas bajorų organizavimasis ir atstovavimas jų interesams visuomenėje; ketvirtajame skyriuje analizuojamas bajorijos santykis su visuomene, jos prisitaikymo prie kintančios visuomenės klausimas.

1. TYRIMO TEORINIAI-METODOLOGINIAI ASPEKTAI IR LIETUVOS BAJORIJA XIX–XX A. SANDŪROJE

1.1. Socialinio identiteto samprata

Sąvoka „tapatumas“ yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio „idem“, reiškiančio buvimą „tuo pačiu“, išlikimą „pačiu savimi“⁴⁹. Kalbant tiek apie individualų, tiek apie kolektyvinį tapatumą, esminis matmuo yra sąmoningumas – savo tapatumo suvokimas, apmąstymas ir teigimas, kuris yra atpažįstamas bei pripažįstamas. „Individo tapatumo savivoka formuojasi ne kaip savyje užsiskleidęs vidujiškumas, bet, priešingai, kaip atvira, save peržengianti, į išorę kryptanti vidinė būseną, kurios kiekvienas aktas savo turiniu siejasi su atitinkamais išorinio pasaulio fragmentais“⁵⁰. Tiesa, tapatumas apibūdinamas ne tik taip, kaip jis yra suvokiamas subjektyviai – iš savo pozicijų, – bet ir remiantis objektyviais veiksniais, kylančiais iš supančios sociokultūrinės aplinkos⁵¹.

Tapatybė, visų pirma, yra kolektyvinis reiškinys, pagrįstas bendra tradicija, vertybėmis ir normomis, religija, etnine priklausomybe, kalba, visuomenėje atliekamais vaidmenimis, gebėjimu naudotis kultūros ženklais ir simboliais. Šie tapatybę apibūdinantys bruožai susieja ar atskiria visuomenės grupes⁵².

Galima teigti, kad tapatybės yra konstruojamos. Esminiai klausimai yra kaip, iš kur, kuo remiantis ir kodėl tai vyksta. Tapatybės formavimas paremtas istorija, geografija, kolektyvine atmintimi, asmeninėmis fantazijomis, valdžios aparatais, religinėmis apraiškomis ir kt. Tačiau individai, socialinės grupės ar visuomenės apdoroja visus anksčiau minėtus elementus ir pakeičia jų reikšmę, atsižvelgiant į socialines nuostatas, kultūrinius reiškinius, kurie yra įsitvirtinę jų socialinėje struktūroje, laiko bei erdvės rėmuose. M. Kastelsas kelia hipotezę, jog, apskritai, tas, kas ir koku tikslu konstruoja tapatybę, tas daugiausiai lemia simbolinį tapatybės turinį bei jo reikšmę tame konstrukte arba už jo ribų⁵³. Socialinės tapatybės konstrukcija visada atsispindi galios santykių kontekste, ją veikia ekonominis, politinis, socialinis ar kultūrinis spaudimas, kurį patiria socialinė grupė. M. Kastelsas siūlo išskirti tris tapatybės formavimo tipus. Pirmasis tipas – įteisinamoji tapatybė, antrasis – pasipriešinimo tapatybė, trečiasis – kuriamoji tapatybė⁵⁴. Sociologo nuomone,

⁴⁹ Morkūnienė, Jūratė; et. al. *Individo tapatumas: tarp tradicijos ir inovacijų*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012. P. 13.

⁵⁰ Ten pat. P. 23.

⁵¹ Ten pat. P. 15.

⁵² Bairašauskaitė, Tamara. „Tapatybė ir identifikacija XIX amžiaus istorijos tyrimuose: teorinis aspektas“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2011. Nr. 2. P. 53.

⁵³ Castells, Manuel. *The Power of Identity*. Massachusetts: Blackwell, 1999. P. 7.

⁵⁴ Ten pat. P. 8.

kiekvienas identiteto formavimo tipas veda prie skirtingos baigties kuriant visuomenę. Kuriamasis tapatumas, naudojantis visais kultūriškai prieinamais ištekliais, formuoja naują, kitaip padėtį visuomenėje apibrėžiantį, socialinių veikėjų tapatumą, o taip pat siekia keisti visą socialinę struktūrą⁵⁵. Įteisinamasis tapatumas kuria pilietinę visuomenę⁵⁶. Pastaroji sudaryta iš įvairių elementų tokių kaip susivienijimai, partijos, sąjungos, pilietinės organizacijos ir t.t., kurie, iš vienos pusės, pratęsia valstybės dinamiką, tačiau, iš kitos pusės, yra stipriai išsiskirę tarp žmonių⁵⁷. Pasipriešinimo tapatumas kuria bendruomenes. Jis formuoja kolektyvinio pasipriešinimo prieš nepakeliamą engimą formas, dažniausiai tapatybių, kurias, tikriausiai, aiškiai apibrėžė istorija, geografija ar kt. dalykai, pagrindu. Jos palengvina pasipriešinimo ribų nustatymą. Pavyzdžiui, etniškai pagrįstas nacionalizmas dažnai išskyla, viena vertus, iš susivienijimo jausmo, kita vertus, iš nepasitenkinimo nesąžininga politine, ekonomine ar socialine situacija⁵⁸. Galima teigti, kad pasipriešinimo tapatumas susiformuoja patiriant socialinės ir kultūrinės aplinkos, taip pat politinį spaudimą, kai išskyla grėsmė tapatybės homogeniškumui. Tokia tapatybės forma yra reakcija į visuomenėje vykstančius pokyčius, į kintančias normas ir vertybes, būdingas vienos ar kitos grupės kultūrai⁵⁹.

Bendraja prasme individas yra vientisas, tačiau tuo pačiu metu jis yra ir daugialypis; į jį galima žvelgti iš skirtingų pozicijų. Lygiai taip pat ir individo tapatumas yra vientisas, tačiau kartu yra ir daugiasluoksnis, susidedantis iš dalinių tapatumų; galima išskirti tautinį, kultūrinį, politinį, konfesinį, socialinį ir kt. asmens tapatumus. Šie tapatumai dažniausiai persipina vieni su kitais bei kuria bendrą individo tapatumą⁶⁰.

Pastaraisiais dešimtmečiais socialinio identiteto klausimas susilaukė daug skirtingų tyrėjų dėmesio, vienas labiausiai žinomų socialinio tapatumo modelių buvo suformuotų socialinės psichologijos atstovo Henrio Tajfelo. Jo teorija aiškina kategorizacijos ir tarpgrupinės diskriminacijos santykį⁶¹. Socialinio identiteto teorijos kūrėjas, H. Tajfelas, socialinį tapatumą apibrėžė kaip tą individo savivokos dalį, kuri pasireiškia per jo žinojimą apie priklausomybę socialinei grupei (ar grupėms) ir tos priklausomybės vertybinę ar emocinę reikšmę. Tai nurodo du socialinio identiteto

⁵⁵ Bairašauskaitė, Tamara. „Tapatybė ir identifikacija XIX amžiaus istorijos tyrimuose: teorinis aspektas“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2011. Nr. 2. P. 55.

⁵⁶ Castells, Manuel. *The Power of Identity*. Massachusetts: Blackwell, 1999. P. 8.

⁵⁷ Ten pat. P. 9.

⁵⁸ Ten pat.

⁵⁹ Bairašauskaitė, Tamara. „Tapatybė ir identifikacija XIX amžiaus istorijos tyrimuose: teorinis aspektas“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2011. Nr. 2 2011. P. 55.

⁶⁰ Morkūnienė, Jūratė; et. al. *Individo tapatumas: tarp tradicijos ir inovacijų*. Vilnius: Mykolo romerio universitetas, 2012. P. 12–14.

⁶¹ Brown, Rupert; Capozza, Dora. *Social Identity Processes: Trends in Theory and Research*. London: SAGE Publications Ltd. 2000. P. 13. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 17 d.] <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=4716751e-8289-47d6-a566-0d1a9dca2096%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWlhvc3QtGj2ZQ%3d%3d#AN=324160&db=nlebk>.

komponentus: tikėjimą apie priklausomybę tam tikrai grupei bei tos priklausomybės svarbą sau pačiam⁶². Individas yra apibūdinamas socialiniais bruožais, nurodančiais jo priklausomybę konkrečiai grupei ar kategorijai. Panašios padėties ir veikiami panašių aplinkybių individai turi panašius tapatumus, tad, viena vertus, socialinis tapatumas grindžiamas bendrumo, panašumo principu; kita vertus – priklausomybės tam tikrai grupei jausmas ir tapatumo fenomenas yra galimas tik grupių ar kategorijų, kurioms individas nepriklauso, kontekste. Kuo stipresnė identifikacija su viena grupe, tuo stipresni skirtumai jaučiami su kita grupe. Taip išreiškiamas specifiskas santykis tarp „mūsų“ ir „jų (kitų)“ grupių ar kategorijų⁶³. Apskritai, kuo stipresnė identifikacija su grupe, tuo silpnesnis tampa asmeninis tapatumas. Galimas ir atvirkštinis variantas – kuo stipresnis asmeninis tapatumas, tuo mažiau reikšmingas gali būti socialinis tapatumas, kadangi tiek vienas, tiek kitas reikalingas tam pačiam poreikiui – pozityvaus asmeninio įvaizdžio kūrimui – patenkinti. Individu priklausymas skirtingoms socialinėms grupėms nusako konkrečią jų padėtį visuomenėje. Tačiau priklausymas tam tikrai grupei prisideda prie pozityvaus socialinio identiteto vystymosi tik tuo atveju, jei tos grupės bruožai gali būti pranašesni už kitos grupės. Iš esmės, galima teigti, kad socialinis tapatumas grindžiamas kognityviniu ir motyvacinio principais. Motyvacinis aspektas pasireiškia per savivertės ir savigarbos poreikį, tuo tarpu kognityvumas – per kategorizacijos procesą, kuris veda subjektus prie „pervertintų tarpgrupinių skirtumų ir nuvertintų skirtumų grupėje“⁶⁴.

Vienas pagrindinių socialinio identiteto tyrimų aspektų – santykis tarp individualaus ir socialinio identiteto⁶⁵. Žvelgiant į save ar kitus esant konkrečiam socialiniam kontekstui, atrodo, kad net ir individo tapatumas yra socialiai apibrėžiamas, priklausomas nuo individo bei grupės vietos socialinėje hierarchijoje; susidaro įspūdis, jog net ir tam tikros kategorijos charakteristikos gali būti pertvarkytos „individualizuotu“ būdu⁶⁶.

⁶² Wilder, David; et al. *Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction*. Oxford: Oxford University Press. 2001. P. 6. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 20 d.] <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=c1b6f051-c27b-4555-b9b9-09ab976b8556%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=nlebk&AN=129724>.

⁶³ Worchel, Stephen. *Social identity: international perspectives*. London: SAGE Publications Ltd. 1998. P. 2–3. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 20 d.] <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=08dba653-3fe8-43e1-b1f3-6c2430461219%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324251&db=nlebk>.

⁶⁴ Ten pat. P. 4–6.

⁶⁵ Brown, Rupert; Capozza, Dora. *Social Identity Processes: Trends in Theory and Research*. London: SAGE Publications Ltd. 2000. P. 16. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 17 d.] <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=4716751e-8289-47d6-a566-0d1a9dca2096%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324160&db=nlebk>.

⁶⁶ Worchel, Stephen. *Social identity: international perspectives*. London: SAGE Publications Ltd. 1998. P. 41–42. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 20 d.] <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=08dba653-3fe8-43e1-b1f3-6c2430461219%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324251&db=nlebk>.

H. Tajfelo socialinio identiteto teorijoje pastebima tiek apibrėžimo, tiek visos teorijos individualistinė kryptis. H. Tajfelas koncentruojasi ties individo mintimis ir jausmais apie priklausymą tam tikrai grupei. Norvegų antropologas Tomas H. Eriksenas (Thomas Hylland Eriksen) ir socialinės psichologijos atstovas Herbertas C. Kelmanas (Herbert C. Kelman) pabrėžia H. Tajfelo sąvokos ribotumą ir teigia, kad, pavyzdžiui, etnis ar nacionalinis tapatumas nėra visiškai individualus – jis iškyla tik esant specifiniam sociokultūriniam kontekstui. Tiesa, šis kontekstas nuolat kintantis – vieni iš praeityje egzistavusių dalykų praranda iki tol turėtą reikšmę ir tampa nebeaktualūs, kiti yra perimami juos atnaujinant ir pritaikant bei suteikiant naujų reikšmių. Anot autorių, kadangi sociokultūrinis diskursas, nacionaliniai mitai bei tarpgrupiniai santykiai yra esminiai formuojant etninį ir nacionalinį tapatumus, socialinis tapatumas labiau priklauso (bent iš dalies) nuo tautinės ar kultūrinės bendruomenės, nei išskirtinai nuo individo⁶⁷.

Džonas Turneris (John. C. Turner) rėmėsi H. Tajfelo socialinio identiteto samprata ir papildė pastarojo suformuotą teoriją. D. Turneris daug dėmesio skyrė kategorizacijos aspektui bei jį praplėtė, sukurdamas kognityvine orientacija paremtą savikategorizacijos teoriją, kuri atskiria asmeninį ir socialinį tapatumą, priklausomai nuo padėties išskirtinumo⁶⁸. Kategorizacija nurodo psichologinį procesą, kuriam būdingas aplinkos skaidymas į žmonių, objektų, įvykių, kategorijas ar grupes, remiantis jų bendrumais, jų veiksmų lygiavertiškumu, atitikimu, jų siekais ir elgesiu. Kategorizacija padalina aplinką į grupes ar subjektus, kurie pagal tam tikrą kriterijų yra panašūs; šie subjektai skiriasi (ar mano, kad skiriasi) nuo kitų remiantis tuo pačiu kriterijumi. Kategorizacija pabrėžia skirtumus tarp kategorijų (kontrastas arba kognityvinės diferenciacijos efektas) ir panašumus toje pačioje kategorijoje (asimiliacija arba kognityvinio stereotipo efektas). Kiekvienas kategorijos elementas yra apibūdinamas bendrais bruožais, tinkančiais visiems tos kategorijos subjektams⁶⁹. Kategorija čia apibūdinama kaip elementų grupė, turinti vieną ar daugiau bendrų bruožų. Iš čia socialinė kategorija tai – iš esmės, kognityvinė kategorija, kur individai, kurie turėtų dalintis vienu ar keliais bendrais bruožais, yra sugrupuoti. Socialinė kategorizacija pabrėžia, kad subjektai patys yra kategorijų

⁶⁷ Wilder, David; et al. *Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction*. Oxford: Oxford University Press. 2001. P. 6. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 20 d.] <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=c1b6f051-c27b-4555-b9b9-09ab976b8556%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZhc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=nlebk&AN=129724>.

⁶⁸ Tajfel, Henry. *Social identity and Intergroup Relations*. Cambridge; London; et al.: Cambridge University Press, 2010. P. 17–18. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 15 d.] https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=q0wFY3Dcu1MC&oi=fnd&pg=PR11&dq=psychology+of+intergroup+relations&ots=qvopy7awHt&sig=kqstWeJAAJSnwXAlabL78p7ql-Q&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

⁶⁹ Worchel, Stephen. *Social identity: international perspectives*. London: SAGE Publications Ltd. 1998. P. 4–5. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 20 d.] <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=08dba653-3fe8-43e1-b1f3-6c2430461219%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZhc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324251&db=nlebk>.

sistemos viduje. Jie vienu metu yra ir kategorizacijos objektai, ir subjektai. Socialinė kategorizacija minimalizuoja vidaus skirtumus ir išryškina skirtumus tarp kategorijų. Be to, šie skirtumai naudojami vertinimui⁷⁰.

Socialinė identifikacija gali nurodyti saviieškos, kito žmogaus paieškų procesus socialinių kategorijų sistemoje. Socialinės kategorijos yra naudojamos savęs arba kito apibūdinimui. Asmens socialinis tapatumas – sąvoka apibrėžianti socialinių identifikacijų, naudojamų individo savęs apibūdinimui, sumą. Socialinė kategorizacija apibūdina asmenis sistematiškai įtraukiant juos į vienas ir neįtraukiant jų į kitas susijusias kategorijas. Socialinė kategorizacija tuo pačiu metu apibūdina ir kas asmuo yra ir kuo jis nėra⁷¹.

Vienas iš pamatinių socialinės kategorizacijos bruožų – depersonalizacija. Teigiama, kad asmenys kognityviai atstovauja savo grupei remiantis prototipais. Kai tam tikra kategorija tampa pakankamai ryški, žmonės pradeda matyti save ir kitų kategorijų atstovus, labiau kaip apkeičiamus grupės prototipų pavyzdžius nei individus. Prototipas nėra objektyvi realybė, veikiau tai subjektyvus socialinių kategorijų, kintančių priklausomai nuo konteksto, savybių apibūdinimas. Kitaip tariant, stereotipai taikomi tam tikrai grupei depersonalيزuoja tą grupę sudarančius individus⁷². Čia vyksta ir autostereotipizacijos procesas, kai individai mato save labiau kaip konkrečios kategorijos „keičiamąjį modelį“, priskiria sau tam tikros grupės bruožus, nei kaip unikalius individus, besiskiriančius nuo kitų⁷³. Grupinis tapatumas ne tik nusako, ką reiškia priklausyti grupei, bet taip pat nustato koks elgesys, požiūris ar emocijos yra tinkamos konkrečiam kontekstui. Depersonalizacijos samprata čia pasitelkiama grupinių procesų, tokių kaip solidarumas, susiderinimas, įtaka ar lyderystė, stiprinimui⁷⁴.

⁷⁰ Worchel, Stephen. *Social identity: international perspectives*. London: SAGE Publications Ltd. 1998. P. 4–5. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 20 d.] [http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=08dba653-3fe8-43e1-b1f3-](http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=08dba653-3fe8-43e1-b1f3-6c2430461219%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324251&db=nlebk)

[6c2430461219%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324251&db=nlebk.](http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=08dba653-3fe8-43e1-b1f3-6c2430461219%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324251&db=nlebk)

⁷¹ Tajfel, Henry. *Social identity and Intergroup Relations*. Cambridge; London; et al.: Cambridge University Press, 2010. P. 17–21. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 15 d.] [https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=q0wFY3Dcu1MC&oi=fnd&pg=PR11&dq=psychology+of+intergroup+relations&ots=qvopy7awHt&sig=kqstWeJAAJSnwXAlabL78p7ql-Q&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.](https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=q0wFY3Dcu1MC&oi=fnd&pg=PR11&dq=psychology+of+intergroup+relations&ots=qvopy7awHt&sig=kqstWeJAAJSnwXAlabL78p7ql-Q&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)

⁷² Worchel, Stephen. *Social identity: international perspectives*. London: SAGE Publications Ltd. 1998. P. 6–8. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 20 d.] [http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=08dba653-3fe8-43e1-b1f3-](http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=08dba653-3fe8-43e1-b1f3-6c2430461219%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324251&db=nlebk)

[6c2430461219%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324251&db=nlebk.](http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=08dba653-3fe8-43e1-b1f3-6c2430461219%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324251&db=nlebk)

⁷³ Brown, Rupert; Capozza, Dora. *Social Identity Processes: Trends in Theory and Research*. London: SAGE Publications Ltd. 2000. P. 16. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 17 d.] [http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=4716751e-8289-47d6-a566-0d1a9dca2096%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324160&db=nlebk.](http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=4716751e-8289-47d6-a566-0d1a9dca2096%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324160&db=nlebk)

⁷⁴ Hornsey, Matthew J. „Social Identity Theory and Self-Categorization Theory: a Historical Review“. *Social and Personality Psychology Compass*. 2008. No. 2 (1). P. 208–209.

Bajorų socialinio identiteto pokyčius tarpukario Lietuvoje nuspręsta tirti derinant anksčiau pateiktas teorijas. Tokia prieiga pasirinkta siekiant bajorų tapatumo slinktis analizuoti kuo įvairesniais aspektais. Bajorų (savi)identifikacija – kolektyvinis reiškinys, apjungiantis daugybę skirtingų elementų. M. Kastelso, T. H. Erikseno ir H. C. Kelmano teorijos ragina pažvelgti į sociokultūrinį kontekstą; remiantis šiomis teorijomis, bus ieškoma veiksnių formavusių bajorų socialinį identitetą. H. Tajfelo teorijos pagrindu bus gvildinama bajorų savivoka, jų tapatinimosi su grupe apraiškos; atliekama bajorijos padėties visuomenėje analizė. D. Turnerio kategorizacijos teorijos pagrindu analizuojami intergrupinis (bajorijos ir valstietijos) ir intragrūpinis (bajorijos susiskaidymo) identitetų aspektai.

1.2. Tyrimo teorinė-metodologinė prieiga

Viena iš tyrime pasitelkiamų šaltinių grupių – egodokumentika. Egodokumentas – XX a. 5 deš. susiformavusi sąvoka. Tai būdas įvardinti įvairių tekstų visumą, tad galimi keli apibrėžimai, pavyzdžiui, dokumentai, kuriuos asmuo sąmoningai ar nesąmoningai apie save atskleidžia ar slepia. Čia gali tiktėti autobiografijos, atsiminimai, dienoraščiai, privati korespondencija. Egodokumentai atskleidžia, visų pirma, konkrečios asmenybės pasaulį, tačiau kartu rodo ir jos socialinę aplinką, atskleidžia tuometės visuomenės bruožus. Išskirtinę vietą egodokumentų tarpe užima dienoraščiai. Juose galima atrasti autoriaus vidinius išgyvenimus, susipažinti su jį supančiu pasauliu, galbūt, suprasti socialines, kultūrinės ar politines to meto problemas. Tiesa, šie šaltiniai (ypač autobiografijos ar atsiminimai) daugelio mokslininkų vertinami įtariai, jais ne visada galima pasitikėti. Yra nesutarimų ir egodokumentikos tyrimų strategijų klausimu. Egodokumentai, kaip savitas tyrimų objektas, išsirutuliojo iš mikroistorijos, lingvistikos ir žodinės istorijos sąveikos. Visų pirma, šios gana naujos tyrimų disciplinos ištakos yra mikroistorijos tyrimai, kurių pradžia siejama su Emanueliu Le Rua Ladiuri (Emmanuel Le Roy Ladurie) ir Karlu Ginsburgu (Carl Ginsburg). Viena pagrindinių problemų šios krypties tyrimuose – vientisos, nuoseklios metodologijos stygius, jos neapibrėžtumas. Protopografinis metodas, tiriantis visuomenės ir jos įvairių grupių socialinius ryšius, pasirenkant vieną ar keletą bruožų, būdingų asmenų grupei ar bendruomenei. Metodas tinkamas tam tikros institucijos ar socialinės grupės tyrimams. Artimi šiam metodui yra tinklo (*network*) ir jų ryšių tyrimai, kurie taikomi šeimos ar giminės istorijos studijoms. Tapatumo tyrimai yra galimybė atskleisti asmens ar kelių asmenų supratimą apie save patį. Istorinė demografija – socialinių ryšių tarp įvairių

šeimos ar giminės narių tyrimai socialinių įtampų ir visuomenės lūžių metu. Iš to išsirutulioja egodokumentikos tyrimų metodinės prieigos⁷⁵.

J. Dementavičius savo monografijoje analizuoja moderniojo lietuviškojo politinio mąstymo (XIX a.–XX a. pab.) tradiciją. Darbe autorius pasitelkia hermeneutinę rekonstrukciją – „atkuriamos buvusio mąstymo struktūros ir aiškinamas jų sąryšis su ankstesnėmis bei vėlesnio politinio mąstymo paradigmomis“. Čia pasitelkiama, kaip jis įvardija, „ištara analizė“, kuria siekiama išryškinti politinės minties reikšmę politiniam procesui. Monografijoje pasitelkiamos trys prieigos, kuriomis bandoma suvokti ištara, kaip svarbų politinį veiksma, nebūtinai susijusi su instituciniais pokyčiais – idėjų istorija, sąvokų istorija, politiškumo istorija⁷⁶. Šiame darbe analizuojant šaltinius taip pat bus pasitelkiama sąvokų ir idėjų istorijos teorijos.

Sąvokų istorija pabrėžia socialinių sąlygų ir tradicijų vaidmenį atsekant sąvokų pokyčius. Idėjų istorijos kontekste pripažįstama, kad visos idėjos yra išsakomos turint tam tikrą intenciją, reiškiant konkrečią poziciją. Tuo pat metu jos yra ir instrumentas, kuriuo išsakoma mintis (įtvirtinamas ir keičiamas socialinis pasaulis), ir objektas, kurio vieta politinėje diskusijoje dėl individualių persvarų gali keistis. Idėjų istorikas seka intelektualinės istorijos tradicija ir, aiškindamas „idėjinius“ pokyčius, pirmiausia, koncentruojasi į individualias intencijas ir biografinę situaciją, o savo analizės objektu, dažniausiai, renkasi konkrečius autorius ir jų tarpusavio sąveiką. Sąvokų istorijoje individualūs autoriai geriausiai atveju atlieka visuomenėje esančių idėjų apibendrinimo ir kritinės refleksijos funkcijas, tačiau esminiai socialiniai pokyčiai yra bendri visiems, taigi sąvokinis pokytis yra visuomeninis procesas⁷⁷.

Olga Mastianica XX a. pr. viešojo diskurso analizei atlikti pasirinko kritinės diskurso analizės ir Ernesto Laclau (Ernesto Laclau) bei Šantal Muf (Chantal Mouffe) sukurtos diskurso teorijos metodologijų prieigų derinimą. Kritinės diskurso analizės metodas itin tinka detaliam tekstų ir raštiškai fiksuotų kalbų tyrimui. Verta pabrėžti, kad tokios analizės programa teigia, jog diskursas ne tik gali formuoti, bet ir yra formuojamas, tad tiriant diskursą reikšmingu sakinio ir socialiniame kontekste tampa kiekvienas žodis⁷⁸.

1.3. Bajorijos luomo padėtis XIX a.–XX a. pr. Lietuvoje

⁷⁵ Berenis, Vytautas. „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“. *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje. Straipsnių rinkinys*. Sudaryt. Pacevičius, A. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013. 13–26.

⁷⁶ Dementavičius Justinas. *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*. Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 19–35.

⁷⁷ Ten pat. P. 28–30.

⁷⁸ Mastianica, Olga. *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016. P. 20–21.

Vakarų Europoje visuomeniniai pokyčiai prasidėjo dar XVIII a. pab.–XIX a. pr. Nors hierarchija išliko, luomų ribos nyko, augo socialinis mobilumas. Visuomenės nustojo gyventi pagal seną tvarką, kai kiekvienas jos narys priklausė konkrečiai grupei pagal savo funkcijas ir teises, perduodamas paveldėjimo būdu. Visuomenė, nors ir sunkiai įveikdama dominuojančiojo elito konservatyvumą, ėjo demokratėjimo keliu ir kūrė sąlygas individualiam socialinio statuso siekimui⁷⁹. XIX a. bajorija vyravo daugelio šalių politiniame, kultūriniame ir socialiniame gyvenime. Ji, prisitaikydama prie modernėjančios visuomenės ir atsisakydama kai kurių savo identiteto elementų, tik stiprino savo vaidmenį, tačiau visuomenei ir toliau kintant bajorijos luomo reikšmė ėmė mažėti. Vienose šalyse (Danija, Šveicarija) XIX a. bajorijos vaidmuo palaipsniui menkėjo, kitose (Anglija, Vokietija, Rusija) bajorų luomas savo pozicijas išlaikė iki XX a. pr.⁸⁰. Rusijos imperijoje Jekaterinos II laikais visuomenė buvo suskirstyta į bajorus, dvasininkus, miestiečius ir valstiečius. Tokia struktūra buvo dirbtinai palaikoma ir įstatymais buvo stabdomi ekonominių, socialinių ar kultūrinių veiksnių sąlygoti pokyčiai. Taip šiai sistemai pavyko išsilaikyti iki imperijos žlugimo. Lygiai taip pat ir LDK gyventojai, nors jau buvo besuką į demokratijos pusę, patekę į Rusijos imperijos sudėtį turėjo žengti žingsnį atgal ir visuomeniniai pokyčiai smarkiai sulėtėjo⁸¹.

Nors pokyčiai socialinėse struktūrose sulėtėjo, tačiau jie vyko. Jau nuo XIX a. pradžios formavosi naujos idėjos ir keitėsi bajorų luomo vaidmens samprata (nors vis dar persismelkusi tradicijomis). Į visuomenę skverbėsi egalitarizmo (luomų lygybės) idėja. Didžiajai daliai Lietuvos bajorijos tai buvo nepriimtina. Bajorai manė, kad visuomenės susiskirstymas ir nelygybė yra natūralus dalykas, tad lygybės idėja – utopija. „Nelygybė ir aristokratija kaip socialinis elitas, kad ir koku pagrindu ji formuotųsi, yra natūrali ir neišvengiama žmonių visuomenės egzistavimo sąlyga“⁸². XIX a. viduryje bajorystė suprantama jau nebe kaip privilegija, bet kaip pareiga, įsipareigojimų visuomenei vykdymas. Svarbus buvo įsipareigojimo įsisąmoninimo ir atlikimo elementas. Bajorai turėjo tęsti tautos tradicijas, puoselėti tautiškumą (lenkiškumą, katalikiškumą ir bajorų papročių bei įpročių laikymąsi). „Vyravo nuomonė, kad tik bajoro dvaras yra tautiškumo saugotojas ir tautos tradicijų tęsėjas. Jei išliks bajoro dvaras kaip stiprus ekonominis vienetas, jei jame bus tęsiamos tėvų tradicijos, tai bus užtikrintas ir tautos gyvybingumas“⁸³. Dvaras bajorijai visada buvo reikšmingas, tačiau tuo metu jis tapo stipriu identifikacijos rodikliu, luomo egzistencijos pamatu. Tačiau, iš tikro, sutarimo, kaip reikia tęsti bajoriškąsias tradicijas, nebuvo. Bajorija buvo susiskaldžiusi. Buvo

⁷⁹ Bairašauskaitė, Tamara, et al. *Lietuvos istorija. T. 8. I dalis. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*. 2011. P. 307–308.

⁸⁰ Medišauskienė, Zita. „Luomas, kuris suvokė savo likimą“. *Darbai ir dienos*. 2001. Nr. 28. P. 85–86.

⁸¹ Bairašauskaitė, Tamara, et al. *Lietuvos istorija. T. 8. I dalis. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*. 2011. P. 308.

⁸² Medišauskienė, Zita. „Luomas, kuris suvokė savo likimą“. *Darbai ir dienos*. 2001. Nr. 28. P. 87.

⁸³ Ten pat. P. 88.

skelbiančių, kad bajorija nebetęsia savo tradicijų, prarado savo moralę ir pagarbos jausmą, išnaudoja silpnesnius ir ieško materialinės naudos. Buvo teigiama, jog tikro bajoriškumo galima ieškoti tik tarp smulkiosios ir vidutinės bajorijos (kuri, deja, buvo pasyvi ir neveikli), o aristokratija buvo atsimetusi nuo tradicijų ir pasinėjusi į kosmopolitizmą. Panaikinus baudžiamą iš bajorijos buvo tikimasi kitokio – nuosaikesnio, malonesnio – bendravimo su valstietija, tačiau įpročiai buvo giliai įsišakniję ir keisti situaciją buvo sudėtinga. Bajorija buvo raginama rūpintis savo ūkiu ir valstiečiais, rūpintis savo kultūros lygiu ir švietimu, kadangi neilgai trukus išsilavinimas bus skiriamasis bajorijos ir prastuomenės bruožas. Pamažu bajorijos funkcijas pradėjo periminti besiformuojanti inteligentija⁸⁴.

Pokyčiai vyko ne tik bajorijos luomo santykiuose su kitais visuomenės sluoksniais, bet ir pačios bajorijos viduje. Tai lėmė Rusijos imperijos vykdyta politika. Nors XIX a. pr. Lietuvos bajorams buvo sukurtos gana palankios sąlygos, situacija ėmė rimtai keistis po 1863–1864 m. sukilimo, kurio pralaimėjimo išdava – įvairaus pobūdžio represijos, draudimai ir ribojimai.

Prijungus buvusią LDK prie Rusijos Imperijos, buvo liepta bajorijai įrodyti savo bajoriškumą, pateikiant kilmės dokumentus. Jau XIX a. pr. Lietuvos bajorija nebuvo vienalytė. Susiskaidžiusi visuomenė buvo pagal socialinio statuso ir turto kriterijų. Daugiausia buvo smulkiųjų bajorų. Taip pat buvo skiriami stambieji ir vidutiniai bajorai, arba – dvarininkai, buvę stipriausiu, bet kartu ir mažiausiu, agrarinės visuomenės sluoksniu. Bajorystės įrodymas turėjo užtikrinti turimas privilegijas. Dokumentus pateikė daugiausia vidutinė ir stambioji bajorija, pasitaikė ir smulkiosios bajorijos atvejų. Tiesa, pastaroji įsivaizdavo, kad galbūt pakaks ir to, jog per 1795 m. surašymą buvo įvardinti bajorais. Nemaža dalis bajorijos kilmę patvirtinančių dokumentų nepateikė, tad buvo deklasuota⁸⁵. Iki 1830–1831 m. sukilimo nebuvo griežtų bajorystės įrodymo taisyklių, todėl į luomą įsirašyti galėjo ir miestiečių, ir valstiečių kilmės asmenys. Numalšinus sukilimą buvo imtasi griežtesnių vertinimo priemonių – reikėjo kilmės dokumentų ir turėti žemės bei baudžiauninkų. Atskirtos bajoro ir šlėktos sąvokos. Pirmasis galėjo naudotis visomis privilegijomis ir teisėmis, antroji jomis galėjo naudotis tik iš dalies. 1858 m. Kauno gubernijoje buvo suskaičiuota 90 392 bajorai (abiejų lyčių), Vilniaus – 51 078. Smulkioji bajorija pateko į vienkieminkų tarpą, tokių buvo įregistruota apie 60 tūkst. Vėliau jie buvo priskirti prie miestiečių ir valstiečių. Dėl vėlesnės Imperijos politikos bajorijos skaičius išaugo (1897 m. surašymo duomenimis Kauno gubernijoje buvo 105 013 bajorų, Vilniaus – 76 331)⁸⁶.

⁸⁴ Medišauskienė, Zita. „Luomas, kuris suvokė savo likimą“. *Darbai ir dienos*. 2001. Nr. 28. P. 89–95.

⁸⁵ Bairašauskaitė, Tamara. „Lietuvos bajorų luomo deklamacijos procesas: kilmės įrodymai (XVIII a. pab. - XIX a. 7 dešimtmetis)“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2001. Nr. 2. 87–112.

⁸⁶ Bairašauskaitė, Tamara, et al. *Lietuvos istorija. T. 8. I dalis. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*. 2011. P. 310–314, 317.

Baudžios panaikinimas buvo viena iš priežasčių, keitusių bajorų luomo padėtį, nes vieninteliu turto vertinimo kriterijumi tapo žemė. Po 1863–1864 m. sukilimo bajorai sulaukė apribojimų. Žemės galėjo įsigyti tik rusų kilmės arba labai turtingi bajorai. Žemė buvo apmokestinta pelno mokesčiu. Taip pat dalis žemės buvo nusavinta ar ją įsigijo valstiečiai. Bajorų žemėvalda sumenko. Taip pat jie neteko ir beveik visų privilegijų, bajorija buvo eliminuota iš administracijos, teismų ir švietimo sistemos; neteko galimybės dalyvauti vietos valdžioje bei prarado visuomenines pozicijas. Nuo 1864 m. jie turėjo paklusti bendrų teismų jurisdikcijai, nuo 1874 m. – teko atlikti visuotinę karo prievolę. Taip pat teko pradėti mokėti mokesčius valstybei (nekilnojamojo turto mieste, valstybinį žemskinį, valstybinį žemės ir kt. mokesčius)⁸⁷. Bajorai neteko privilegijuoto luomo padėties; jų reikšmę ir prestižą, iš esmės, palaikė veikiau tradicija, nei gebėjimas prisitaikyti prie visuomenės modernėjimo ir konkuruoti su besiformuojančiais naujais socialiniais sluoksniais⁸⁸.

Tokioje situacijoje itin svarbi tapo bajorijos vidinė stratifikacija, kurios esminiu kriterijumi buvo valdoma žemė. XIX a. 9 deš. bajorija vis dar buvo vyraujantis žemvaldžių sluoksnis, sudarė apie 67 % žemės turėtojų (4 785 asmenys). Vyravo lenkų kilmės bajorai. Likusieji žemvaldžiai buvo valstiečiai (apie 23,5 %) ir miestiečiai (apie 9,5 %). Panaši situacija buvo ir XX a. pr. – bajorijos valdomos žemės palaipsniui mažėjo. Tarp pačių bajorų vyravo smulkieji žemės savininkai (turėję 1–100 dešimtinių žemės), kurie sudarė apie 63 % bajorų žemvaldžių, stambiųjų savininkų sluoksnis (valdę daugiau kaip 500 deš. žemės) sudarė apie 10–11 %, na, o vidurinis sluoksnis, valdęs 100–500 deš. sklypus, sudarė apie trečdalį bajorų žemvaldžių⁸⁹.

Po 1863–1864 m. sukilimo lenkų kilmės asmenims nebuvo galima pirkti žemės. Žinoma, buvo ne vienas bajoras apėjęs įstatymą ir žemės įsigijęs, tačiau, silpniausia smulkiųjų bajorų grandis negalėjo stiprėti ekonomiškai. Tiesa, buvo trumpas tarpas, kai draudimas įsigyti žemės buvo sustabdytas. Smulkioji bajorija šio šanso nepraleido ir per trumpą laiką virto smulkiais dvarininkais. 1905 m. Caro Nikolajaus II įsakymu žemės įsigijimo apribojimas buvo sušvelnintas, tačiau visiškai rusų ir lenkų bajorų žemėvaldos atskirtis panaikinta nebuvo⁹⁰.

XIX a. bajorijai teko susidurti su įvairiais ekonominiais, kultūriniais, socialiniais pokyčiais. Lemiamu pokyčiu buvo baudžios panaikinimas. Tuomet dvaras, turėta žemės valda, vis dar rodžiusi jų aukštą padėtį visuomenėje, suvaidino svarbų vaidmenį – tapo vienu iš lemiamų bajorijos

⁸⁷ Bairašauskaitė, Tamara, et al. *Lietuvos istorija. T. 8. I dalis. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*. 2011. P. 317–319.

⁸⁸ Ten pat. P. 319.

⁸⁹ Bairašauskaitė, Tamara. „Bajorų žemvaldžių sudėtis Kauno ir Vilniaus gubernijose XIX a. antroje pusėje“. *Lituanistica*. T. 59, nr. 1 (91), 2013. P. 9–21.

⁹⁰ Bairašauskaitė, Tamara. „Bajorų žemėvalda XIX a. 8-ajame dešimtmetyje – 1905 m.: Kauno ir Vilniaus gubernijos“. *Lituanistica*. T. 58, nr. 3 (89), 2012. P. 237–242.

identifikacijos kriterijų⁹¹. Kitas reikšmingas bajorijos identifikacijos bruožas – lenkiškumas (kurį reikėtų sieti su kultūrine, o ne tautine reikšme). Lenkiškumo puoselėjimas ir gynimas (nuo rusifikacijos) reiškėsi įvairiomis formomis – per kalbą, sąmoningumą ir tradicijas⁹². Tiesa, čia nemažai sumaišties buvo smulkiosios bajorijos atveju, kadangi ši nuo valstiečių menkai kuo tesiskyrė (nors su valstiečiais ir nesuartėjo), tik kiek pasiturintys smulkieji žemvaldžiai bandė pabrėžti savo bajorišką kilmę. Aiškūs identiteto bruožai buvo tik tarp vidutinės ir stambiosios bajorijos⁹³.

Bajorija lietuvių tautiniame judėjime. XIX a. lietuvių tauta dabartine prasme dar nebuvo susiformavusi ir tik tautinis atgimimas nustatė pagrindines tautinio tapatumo formavimosi gaires, o remiantis jomis buvo suformuoti tvirti tautos pamatai⁹⁴. XIX amžius – lietuvių tautos tapsmo ir modernėjimo laikotarpis. Saugodama savo senąsias valstybingumo tradicijas bei kurdama naujus politinius, nepriklausomus nuo unijos su Lenkija, egzistencijos siekius, lietuvių tauta palaipsniui vis labiau suvokė, jog yra tauta⁹⁵. Matyti, kad XIX a. pradžioje lietuviai gyvavo kaip tauta, tačiau savo tapatumą pradėjo suvokti vėliau (pasirodžius Simono Daukanto, Motiejaus Valančiaus ir kitų autorių darbams), o į tautinės valstybės sukūrimą ėmė orientotis jau po 1863–1864 m. sukilimo pralaimėjimo ir laikraščio „Aušra“ pasirodymo⁹⁶. Pralaimėjus sukilimą iškilo jau moderniosios tautinės idėjos, o švietimas bei kultūra tapo pamatiniais lietuvių tautos prisikėlimo ir tautinio tapatumo bruožais⁹⁷. Buvo suprasta, kad lenkai skiriasi nuo sulenkėjusių lietuvių. Apskritai įvyko skilimas tarp lenkiškumo ir lietuviškumo. Pastaruoju atveju nyko ir LDK patriotizmo fenomenas. Neatsižvelgiant į tai, polonizacija vyko ir toliau. Save su lenkais tapatinusių lietuvių sąmonėje Lietuva buvo tik geografinė sąvoka. Nepaisant kai kurių LDK patriotizmo liekanų, jie atsiskyrė nuo tų lietuvių, kuriems vertybėmis tapo Lietuva bei lietuviškumas. Pastarieji ir statė būsimo Lietuvos valstybingumo atkūrimo pamatus⁹⁸.

Buvo iškeltas būtinumas laikyti bajoriją sudėtine modernios lietuvių tautos dalimi. Buvo sprendžiamas jos dalyvavimo modernios lietuvių tautos kūrimo procese klausimas⁹⁹. XIX–XX a.

⁹¹ Bairašauskaitė, Tamara. „Bajorų žemvaldžių tapatybių slinktytis XIX amžiaus pabaigoje–XX amžiaus pradžioje“. *Lietuvos istorijos studijos*. 2012. Nr. 30. P. 68–80.

⁹² Ten pat. P. 81–82.

⁹³ Ten pat. P. 72, 75.

⁹⁴ Asakavičiūtė, Vaida. „Tarp Rytų ir Vakarų: tautinio tapatumo problema XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios lietuvių filosofijoje“. *Lietuvių tautos tapatybė: tarp realybės ir utopijos*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007. P. 197.

⁹⁵ Aleksandravičius, Egidijus ir Kulakauskas, Antanas. *Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva*. Vilnius: baltos lankos, 1996. P. 14.

⁹⁶ Genzelis, Bronislovas. *Kelias į 1918 metų Vasario 16-ąją*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005. P. 12.

⁹⁷ Bružas, Rimas. *Tauta be valstybės. Valstybės kelias*. Vilnius: Vaga, 2012. P. 75.

⁹⁸ Genzelis, Bronislovas. *Kelias į 1918 metų Vasario 16-ąją*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005. P. 39.

⁹⁹ Mastianica, Olga. *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016. P. 20.

sandūroje įsivyravo lenkakalbių Lietuvos gyventojų, kaip polonizuotų lietuvių įsivaizdavimas. Jie buvo raginami atsigręžti į lietuvybę. Lenkų visuomenė tokias idėjas atmetė. Apskritai, bajorija buvo įsikibusi į senąsias tradicijas ir orientavosi į senuosius patriarchalinius santykius. Ji iki galo nesuvokė lietuvių valstietijos ir jos pagrindu kylančio judėjimo¹⁰⁰. Kita vertus, patys bajorai ragino vieni kitus atsigręžti į savo lietuvišką kilmę, vartoti lietuvišką kalbą, skelbti apie save tuometėje periodikoje. Bajorija galėjo į lietuvių tautinio judėjimo politinę programą įsitraukti, anot krikščionių demokratų ir tautinių demokratų, ir vartojant namuose lietuvių kalbą, tai buvo raginama daryti¹⁰¹. Juozapas Albinas Herbačiauskas (*Józef Albin Herbaczewski*) kėlė liaudiškosios (lietuviškosios) ir bajoriškosios (lenkiškosios) kultūrų sintezės idėją, kurią siekė perteikti ir besiformuojančiai liaudiškosios kilmės inteligentijai. Liaudiškoji subkultūra svarbi tuo, kad išsaugojo lietuvių kalbą, bajoriškoji – pilietines-valstybines tradicijas. Be aktyvaus bajorijos, visuomeninio ir kultūrinio elito dalyvavimo nebuvo galima kalbėti apie visavertės tautinės (nacionalinės) kultūros susiformavimą¹⁰². Aleksandro Dambrausko-Jakšto kreipimasis į jaunąją bajorijos kartą „Lietuvių balsas į Lietuvos magnatų, dvarininkų ir šlėktos jaunąją kartą“ 1902 m. – vienas pirmųjų lietuviško moderniojo nacionalizmo tekstų, specialiai skirtų vienam klausimui – bajorijos dalyvavimui kuriant modernią lietuvių tautą. Tai sulaukė ne tik bajorijos dalies reakcijos, bet ir kitų politinių grupuočių atsako, o tai rodo ir požiūrių į bajorijos įtraukimą išsiskyrimą¹⁰³.

Buvo tikimasi, kad sulenkėję bajorai lietuvių tautiniame judėjime atliks tam tikrą rolę. Judėjimo aktyvistai manė, jog bendro tikslo labui jie gali grįžti prie savo šaknų, laukė bajorijos palaikymo tautiniame judėjime, įsivaizdavo liaudies ir bajorų bendradarbiavimą. Pastarieji, kaip visuomenės elitas, turėjo vesti liaudį teisinga tautinio judėjimo kryptimi. Vis tik didžioji dalis bajorijos nesutiko su pasiūlymu atsigręžti į lietuvybę. Tai sukėlė tautinio atgimimo idėjininkų pasipiktinimą¹⁰⁴. XIX–XX a. sandūroje bajorijos „sugražinimo“ į lietuvių tautą idėjos puoselėtojai kėlė klausimą, kurią bajorijos dalį dar būtų galima įtraukti į modernios lietuvių tautos formavimą. Bajoriją jie jau skirstė į kelias grupes, o tai rodo, kad net minėti asmenys tuo metu puikiai suprato, jog bajorijos įtraukimas į modernią lietuvių tautą yra pakankamai sudėtingas uždavinys, kuris gali pasisekti tik iš dalies. Į lietuvių tautinį judėjimą palankiau žiūrėjo nebent smulkioji bajorija, kurios atstovai tapo aktyviais lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjais – pavyzdžiui, laikraščio

¹⁰⁰ Buchowski, Krzysztof. *Litvomanai ir polonizuotojai. Mėtai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*. Vilnius: baltos lankos, 2012. P. 34–36, 56–57.

¹⁰¹ Mastianica, Olga. *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016. P. 117–118.

¹⁰² Ten pat. P. 119.

¹⁰³ Ten pat. P. 51–52.

¹⁰⁴ Buchowski, Krzysztof. *Litvomanai ir polonizuotojai. Mėtai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*. Vilnius: baltos lankos, 2012. P. 73–75.

„Litwa“ redaktorius Mečislovas Davainis-Silvestraitis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Žemaitė (Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė)¹⁰⁵. Į lietuvių tautinį judėjimą įsitraukė ir būsimieji Vasario 16-osios akto signatarai – Mykolas Biržiška, Donatas Malinauskas, Stanislovas Narutavičius (*Stanisław Narutowicz*)¹⁰⁶. Į lietuvių tautinį judėjimą įsitraukė ir daugiau bajorijos atstovų. Ne vienu dvarininkų namai tapo lietuvių kultūros skleidimo židiniais. Puikus pavyzdys būtų Zubovų ar Putvinskių šeimos. Jie rūpinosi lietuvių švietimu, geresnių sąlygų suteikimu valstiečiams, mokyklų steigimu, lietuvių kalbos (net ir tada, kai tai buvo nelegalu) mokymu, nelegalios lietuviškos spaudos platinimu, užsiėmė kita kultūrine ir socialine veikla¹⁰⁷.

---

¹⁰⁵ Mastianica, Olga. *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016. P. 14.

¹⁰⁶ *Lietuvos bajorai – Vasario 16-osios akto signatarai. Mykolas Biržiška. Donatas Malinauskas. Stanislovas Narutavičius*. Vilnius: Vaga, 2018.

¹⁰⁷ Mačiulis, Dangiras. „Vladas Putvinskis: keli štrichai asmenybės portretui“. *Vladas Putvinskio-Pūtvio laišakai*. Šiauliai. 2003. P. 14–21; Vasiliauskienė, Gitana. „Zubovai: ženklai istorijoje“. *Padubysio kronikos*. Šiauliai: Saulės delta, 2013. P. 75–79.

2. SOCIALINIAI-EKONOMINIAI POKYČIAI TARPUKARIO LIETUVOJE IR JŲ POVEIKIS BAJORIJAI

Tarpukariu Lietuvoje įvyko permainų politinėje, kultūrinėje, ekonominėje, socialinėje ir kt. srityse. Valstybės politika ir diktotos naujos sąlygos darė didelę įtaką bajorijai, atnešė kardinalias permainas į bajorų kasdienybę. Galima išskirti du reikšmingiausius valstybės politikos elementus, keitusius bajorijos padėtį visuomenėje ir veikusius bajorų sąmonę – valstybės konstituciją ir Žemės reformos įstatymą. Jie šiame skyriuje ir bus aptariami.

Valstybės Konstitucija. Bajorija buvo šimtmečius dominavęs luomas. Nors dar XIX a. II pusėje įvykdžius valstiečių emancipaciją luominė santvarka susvyravo, iš dalies neteko savo prasmės, tačiau formaliai ji galioti nenustojo, bajorai ir toliau buvo visuomenės elito pozicijose. Padėtis pasikeitė baigiantis Pirmajam pasauliniam karui ir Lietuvai tapus Nepriklausoma valstybe.

1918 m. lapkričio 2 d. Lietuvos valstybės Taryba priėmė Lietuvos Valstybės laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius. 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos valstybės Taryba priėmė naują Lietuvos valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinių dėsnių redakciją. Dokumentuose konstatuojama, kad visi piliečiai yra lygūs, niekas neturi privilegijų: „visi valstybės piliečiai, vis tiek kurios lyties, tautybės, tikybos, yra lygūs prieš įstatymus. Luomų privilegijų nėra“¹⁰⁸. 1920 m. birželio 10 d. priimta Laikinoji Lietuvos valstybės konstitucija. Ji įtvirtino Lietuvos kaip demokratinės respublikos statusą. Konstitucija darskart patvirtino visų piliečių lygybę prieš įstatymus¹⁰⁹, o galiausiai tai užtvirtino 1922 m. rugpjūčio 1 d. priimta nuolatinė Lietuvos valstybės konstitucija. Joje teigiama: „Visi Lietuvos piliečiai, vyrai ir moters, yra lygūs prieš įstatymus. Negali būti teikiama ypatingų privilegijų nei mažinama teisių piliečiui dėl jo kilmės, tikėjimo, tautybės“¹¹⁰. 1928 m. gegužės 15 d. Konstitucijoje¹¹¹ šis punktas pasikartoja, o 1938 m. gegužės 12 d. Konstitucijoje kilmės veiksnys apskirtai išnyksta¹¹². Tad tik pradėjus kurti valstybę luominė struktūra buvo panaikinta ir oficialiai įtvirtintas lygiaverčių piliečių statusas. Iki tol vyravusi vieno luomo viršenybė ir išskirtinumas, valdymo, pareigybių ar teisių privilegijų egzistavimas buvo pakeisti demokratijos principais – luomų

¹⁰⁸ Lietuvos valstybės laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsni. Nr.-1a. *Laikinosios vyriausybės žinių papildymas*. Nr. 1. 1918. P. 1; Lietuvos Valstybės laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsni. Kaunas: Lietuvos valstybės spaustuvė, 1919. *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, Istorijos skyrius. I-S 3683. L. 2.

¹⁰⁹ Laikinoji Lietuvos valstybės Konstitucija. Nr.-407. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. Nr. 37. 1920. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

¹¹⁰ Lietuvos valstybės Konstitucija. Nr.-799. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. Nr. 100. 1922. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

¹¹¹ Lietuvos valstybės Konstitucija. Nr.-1778. *Vyriausybės žinios*. Nr. 275. 1928. P. 1–6. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

¹¹² Lietuvos valstybės Konstitucija. Nr.-4199. *Vyriausybės žinios*. Nr. 600. 1938. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

lygybe prieš įstatymą, asmens neliečiamybe ir laisvėmis, vienodomis politinėmis teisėmis, visų žmonių atstovavimu valdžioje ir kt.¹¹³. Anot R. Miknio, veikiausiai, pereinamasis laikotarpis iš luominės į demokratinę santvarką vyko prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui ir tęsėsi iki 1922–1923 m., kai buvo priimta nuolatinė valstybės Konstitucija ir kiti pamatiniai įstatymai. Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse žmonės dar bandė gyventi pagal senąsias tradicijas, patriarchalinę tvarką, tačiau prasidėjęs karas, revoliucija Rusijoje, tautiniai judėjimai ir po to prasidėjęs tautinių valstybių kūrimasis griovė senąją tvarką, formavo naujus visuomeninius santykius¹¹⁴. Socialiniai pokyčiai sukėlė bajorų identiteto transformaciją. Čia įdomus Mykolo Romerio ir jo šeimos atvejis. Romeriai – sena ir plati bajorų giminė, gyvenanti Lietuvoje nuo XVII a. per Kuršą į Lietuvą patekę Romeriai per daugelį metų susigiminiavo su Lietuvos bajorais ir asimiliavosi. Mykolo Kazimiero Romerio (*Michał Kazimierz Römer*) ir Konstancijos Tukallo-Romerienės (*Konstancja Tukallo-Römer*) šeimoje gimė penkios dukros (Marija Romerienė (*Maria Ludwika Römer*), Konstancija Michalina Prušanovska (*Konstancja Michalina Maria Römer-Pruszanowska*), Elvyra Marija Mečkovska (*Elwira Maria Römer-Mieczkowska*), Helena Zuzana Rachela Volovičova (*Helena Zuzanna Rachela Römer-Wołłowiczowa*), Eliza Komorovska (*Eliza Irena Römer-Komorowska*) ir sūnus Mykolas Pijus Paskalis Romeris. Romeriai savo vaikus ugdė pilietiškumo ir tėvynės meilės dvasia (tiesa, tėvynė buvo Lenkija). M. Romeris studijuodamas susipažino su lietuvių tautiniu judėjimu ir pasuko lietuviybės keliu. Tuo tarpu jo šeima išliko konservatyvi ir puoselėjo lenkiškąsias tradicijas. Pasak istoriko R. Miknio, paties M. Romerio pozicijos ir vertybės buvo pasikeitusios dar iki Pirmojo pasaulinio karo. Stojimas į Juzefo Pilsudskio (*Józef Piłsudski*) legionus privedė prie galutinio sprendimo: jis pasirinko modernios Lietuvos valstybės palaikymo poziciją. Tuo tarpu jo šeimos nariai Nepriklausomą Lietuvą vertino prieštaringai: tėvas pripažino tautinės valstybės idėją, tačiau ta tautinė valstybė buvo Lenkija; M. Romerio seserys reiškė nepasitikėjimą naująja Lietuva, buvo priešišškai nusiteikusios ar net nelojalios jai¹¹⁵. Anot M. Romerio, 1919 metais bajorija, visų pirma, ir jo šeima, jau buvo pakitusi. M. Romeris Pirmąjį pasaulinį karą apibūdina kaip vieną iš faktorių, privedusių prie visuomeninių pokyčių: „ištrynė luominės pertvaras“ ir „sumynė aristokratiškąją puikybę“. M. Romeris pastebi visuomenės stratifikacijos principo kaitą: anksčiau besiskirsčiusi į luomus, parentus kilme, visuomenė persigrupavo į klasėms, tautybėms ar pažiūroms atstovaujančias

¹¹³ Miknys, Rimantas. „Įvadas. Ant dviejų pasaulių ribos: Mykolo Romerio, jo šeimos ir artimo socialinės aplinkos vertybių perkainojimo kryžkelės 1920–1922 metais“. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2013. P. VIII.

¹¹⁴ Miknys, Rimantas. „Įvadas. Ant dviejų pasaulių ribos: Mykolo Romerio, jo šeimos ir artimo socialinės aplinkos vertybių perkainojimo kryžkelės 1920–1922 metais“. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2013. P. VIII.

¹¹⁵ Ten pat. P. XI.

stovyklas. Vis tik išliko ir tų, kurie, matydami pokyčius visuomenėje, jais piktinosi, nenorėjo užleisti savo pozicijų ir stipriai laikėsi įsikibę tradicijų¹¹⁶. „Perversmas, kuris į valdžią iškelia naują visuomeninę klasę – valstiečius – negali vykti neskausmingai klasėms, kurios iš ligšiolinių persvaros viršūnių yra nubloškiamos“¹¹⁷. Pokario Lietuvos situacija išties prilygo perversmui, nes iki tol visuomenės elito pozicijas užėmusi bajorija priimta Konstitucija tarsi vienu mostu buvo sulyginta su likusia visuomene ir prarado turėtas išskirtines pozicijas. Dar labiau padėtį aštrino tai, kad naujoji Lietuva buvo kuriama išsilavinusios valstietijos pagrindu, tad socialinis sluoksnius, ilgus šimtmečius buvęs visuomenės apačioje, staiga iškilo ir, nublokšdamas dominavusią bajoriją į šoną, iš esmės apvertė visuomenę aukštyn kojomis.

Žemės Reformos įstatymas. Žinoma, bajorija buvo nepatenkinta visuomeninės santvarkos pokyčiais ir savo pozicijų užleisti nenorėjo, tačiau stipriausią smūgį sudavė pasikėsinimas į jų dvarus, į turėtas žemės valdas – žemės reformos įgyvendinimas Lietuvoje. 1919 m. dvarininkams priklausė apie 1 384 tūkst. ha žemės, tai sudarė apie 26,2 % valstybės teritorijos¹¹⁸. Dalį šių teritorijų nuspręsta perduoti bežemiams ir mažžemiams valstiečiams bei kariškiams. Anot valdančiųjų, žemės reforma buvo būtina. Tiesa, čia galima įžvelgti ne tik ekonominius ir socialinius motyvus, bet ir politinius bei tautinius.

Bajorų kilmės dvarininkai Lietuvos nepriklausomybę sutiko ekonomiškai nusilpę. Tam įtakos turėjo Pirmasis pasaulinis karas, vokiečių ir bolševikų okupacijos. Po Pirmojo pasaulinio karo ir Nepriklausomybės kovų laikotarpio nemaža dalis dvarų buvo nustekenti ar apleisti, dirvonavo apie 31–35 % dirbamos žemės¹¹⁹. „Dvarai stovi apgriuvę, ištuštėję ir atrodo tarsi vaiduokliai tarp žydinčių pievų ir javų laukų, patys prašyte prašosi agrarinės reformos, kuri pakeistų tą tuštumą ir dykynes paverstų dirbamais laukais, gyvomis valstiečių kolonijomis“¹²⁰. Dauguma dvarų po karo buvo ištuštėję, neprižiūrimi. Buvo ir prižiūrėtų bei tvarkomų, gerai veikiančių dvarų (pavyzdžiui, Komorovskių valdomas Kavoliškio dvaras buvo vienas pavyzdinių), tačiau tai buvo išimtis, tuometė apgailėtina dvarų būklė tarsi pateisino agrarinę reformą¹²¹. Anot M. Romerio, dvarų tuštėjimo pradžia galima laikyti 1915 m., kai prieš į Lietuvą įsiveržiant vokiečiams, dvarininkai masiškai bėgo į Rusiją. Palikti be priežiūros dvarai vokiečių invazijos metu buvo labiausiai nusiaubti. „Vokiečiai juos užėmė,

¹¹⁶ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2009. P. 123.

¹¹⁷ Ten pat. P. 197.

¹¹⁸ Vaskela, Gediminas. *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940 m. Analizuojant Rytų ir Vidurio Europos agrarinės raidos XX a. III–IV dešimtmečiais tendencijas*. Vilnius: LII leidykla, 1998. P. 56.

¹¹⁹ Ten pat.

¹²⁰ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 141.

¹²¹ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1921 m. sausio 13-oji–lapkričio 7-oji*. Vilnius: versus aureus, 2012. P. 9.

suniokojo, iškirto miškus, sunaikino inventorių, išsivežė baldus¹²². Okupacijos metais didelė dalis dvarų buvo užimta vokiečių, paliekant dvarų savininkams vos keletą kambarių gyvenimui; taip pat iš dvarininkų buvo reikalaujama atlikti įvairias prievoles, vykdomos rekvizicijos. Dalis dvarininkų likę savo dvaruose bent iš dalies galėjo juos apsaugoti, tačiau pasitraukusiems į Rusiją tokios galimybės visai neliko ir dvarai buvo beskrupulingai niokojami¹²³. Po karo iš Rusijos į Šaukėnus su šeima grįžusi Magdalena Komorovska (*Maria Magdalena z Nałęcz-Gorskich Komorowska*) pamatė visai kitokią vaizdą nei tą, kurį turėjo prisiminimuose. Jos močiutė, iki tol buvusi stipri tiek fiziškai, tiek dvasiškai, atrodė pavargusi ir nusivylusi. Namas atrodė senas, apleistas: „vokiečių kareivių batai kažkaip suplūkė jį į žemę, ir tapo šis kuprotu, sukriošusiu seneliu“¹²⁴. Medžiai ir krūmai buvo išsikeroję, langų ir staktų dažai nuplauti lietaus, skylėtas stogas. Į namą teko įeiti iš parko (virtuvės) pusės, nes namo priekį buvo užėmę vokiečiai, aplinkui vaikštinėjo kareiviai¹²⁵.

1918 m. dalis dvarininkų sugrįžo į Lietuvą, tačiau netrukus užklupusi bolševikų invazija, privertė dalį jų vėl trauktis. Kita vertus, bolševikų invazijos metu dvarų padėtis buvo gana rami – dvarai iš savininkų būdavo atimami ir perleidžiami samdinių komitetams, tačiau dvarininkai ir toliau galėdavo gyventi savo dvaruose, kai kurie iš jų netgi patekdavo į tų komitetų sudėtį bei tapdavo dvarų žemės ūkio instruktoriais. Taip buvo išlaikoma dvarininkų įtaka ir jie toliau galėdavo prižiūrėti savo dvarus. Pšezdzieckiai, Komorovskiai taip sugebėjo išlaikyti savo įtaką Rokiškyje ir Kavoliškyje. Tiesa, 1918 m. gruodį, bolševikų invazijos pradžioje, kai kurie dvarininkai buvo suimti, tačiau neilgai trukus už užstatą paleisti. Kur kas rimtesnės represijos prasidėjo 1919 m. pavasarį. Dvarininkai vyrai buvo suimami ir persekiojami, buvo duotas įsakymas išvaryti dvarininkus iš dvarų. Ne vienas dvarininkas turėjo palikęs namus slapstytis miškuose, glaustis pas ūkininkus ir t. t., kol buvo išvaryti bolševikai¹²⁶. Pasibaigus bolševikų laikotarpiui kai kurie dvarininkai grįžo, tačiau didžioji dalis – ne¹²⁷. Net ir pasibaigus bolševikų okupacijai lenkų dvarininkai negalėjo būti pasitikinčiais savimi ir jaustis saugiai – samdiniai, persismelkę bolševikų idėjomis, nepasidavė varomi į ūkio darbus, kildavo jų protestai, susiformavo valstiečių judėjimai, kurie vietomis sistemingai naikino dvarus. Visuomenė alsavo radikalizmu, į jos gretas dar įsiliejo ir nacionalistai, dažnai neigiamai nusistatę lenkų

¹²² Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 125–126.

¹²³ Butkus, Zenonas, et al. *Socialiniai Pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016. P. 61.

¹²⁴ Z Nałęcz-Gorskich Komorowska, Magdalena. *Sugrįžimas į Žemaitiją*. Vilnius: Tyto Alba, 2013. P. 32–33.

¹²⁵ Ten pat. P. 150.

¹²⁶ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2009. P. 33–35.

¹²⁷ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 125–126.

atžvilgiu¹²⁸. Bajorai, dėl jiems grėsmingų sąlygų, turėjo palikti savo dvarus. Tai iššaukė masinę dvarininkų migraciją į Vilnių. Lietuvos dvarininkų migracijos banga vilnijo ir kita kryptimi – į Lenkiją, kuri atrodė tarsi išsigelbėjimas ir geresnio pasaulio atspindys (nors dalis tikėjosi sugrįžti į savo dvarus ir atgauti anksčiau turėtas įtakas)¹²⁹. Dėl to dvarų ūkis, kuris vokiečių ir bolševikų okupacijų metu buvo nustekentas, kentėjo dar labiau. Tai padarė didelę žalą dvarininkų luomui.

Dar vienas veiksnys, lėmęs ekonominį dvarininkų nuosmukį – revoliucijos Rusijoje 1917 m. Nemaža dalis dvarininkų savo santaupas laikė Rusijos bankuose, po revoliucijų šios santaupos buvo prarastos, o ir apskritai asignacijos neteko vertės¹³⁰. Dvarininkų materialinė padėtis pasibaigus karui buvo išties sunki. Dvarininkams trūko lėšų dvarų stabilizavimui. Jie, neturėdami lėšų įsigyti inventoriui, susimokėti mokesčiams ir t.t., pradėjo pardavinėti savo dvarų sklypus. Valstybės Taryba išvelgė čia grėsmę – manė, kad iki Steigiamojo Seimo rinkimų taip ir nebeliks pakankamai žemės nacionalizavimui. Na, bet koku atveju, dvarininkams su tam tikrais apribojimais buvo leista parduoti dalį savo žemių. Taip pat buvo bandoma dvarininkams kurti sąlygas įsigyti lėšų ūkininkauti ir atgaivinti savo ūkius, tačiau neilgai trukus nuspręsta pereiti prie kardinalios žemės pertvarkos sistemos¹³¹.

Svarbiausias su žemėvaldos pertvarka susijęs įstatymas buvo priimtas 1922 m. vasario 15 d. – Žemės reformos įstatymas. Iki jo buvo priimta keletas kitų su problema susijusių ir bajorijai reikšmingų įstatymų. Pirmasis žingsnis pertvarkos link buvo 1918 m. gruodžio 14 d. priimtas Laikinosios Vyriausybės įsakymas „Dėl majoratų“. Įsakyme buvo teigiama, kad 1835 m. spalio 4 ir 16 d. bei 1842 m. gruodžio 6 d. įsakymais pavestos valdyti žemės priklauso Lietuvos valstybei ir su visu turtu yra nusavinamos¹³². Kitas svarbus įstatymas pasirodė 1919 m. balandžio 4 d. Įstatymas „Dėl privatiųjų dvarų nuomos normavimo“ nustatė pagrindines žemės nuomojimo gaires. Dvarų žemė, visų pirma, turėjo būti nuomojama aplinkiniams valstiečiams¹³³. Čia taip pat svarbus 1920 m. gegužės 14 d. Žemės valstybinio mokesnio įstatymas, nustatęs žemių apmokestinimo gaires¹³⁴. Vėliau sekė Laikinasis įstatymas „Dėl miškų ir privilegijuotai įsigytų dvarų keitimo“, draudęs

¹²⁸ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2009. P. 35; Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2007. P. 183, 202–203.

¹²⁹ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2007. P. 321.

¹³⁰ Butkus, Zenonas, et al. *Socialiniai Pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016. P. 61.

¹³¹ Ten pat. P.75–76.

¹³² Laikinosios Vyriausybės įsakymas „Dėl majoratų“. Nr.-5a. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. Nr. 1. 1918. P. 4. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

¹³³ Įstatymas „Dėl privatiųjų dvarų nuomos normavimo“. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919 m. balandžio 4 d. Nr. 5. P. 6. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

¹³⁴ Žemės valstybinio mokesnio įstatymas. Nr.-352. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1920 m. gegužės 16 d. Nr. 31. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

parduoti ar įkeisti privilegijuotai įgytas žemės valdas, taip pat kirsti miškus (išskyrus privačiam poreikiui)¹³⁵. 1920 m. rugpjūčio 18 d. paskelbtas Įvedamasai Žemės reformos įstatymas miškams, pelkėms, vandenims ir privilegijuotai įgytoms žemėms nusavinti. Juo buvo nusavinami privatiems asmenims didesni nei 25 dešimtinių ploto miškai, taip pat ežerai, upės, pelkės ir kt. vietos. Įstatymas įtvirtino majoratų ir leno teise valdomų dvarų, taip pat Rusijos caro suteiktų dvarų ir žemių nacionalizavimą be kompensacijų¹³⁶. „Įsakymas kariškiams žeme aprūpinti“, nurodė iš didelių dvarų (nuo 300 dešimtinių) nusavinti 15–30 % žemės su visu inventoriumi¹³⁷. Privatinių savininkų žemių naudojimo įstatymu neprižiūrimos didesnės kaip 70 dešimtinių dydžio valdos turėjo būti perimtos valstybės globon. Tiesa, įstatymas nebuvo taikomas tarnaujantiems Lietuvos kariuomenėje ir valstybės bei savivaldybių įstaigose, tad bajorija įsiliejusi į valstybės gyvenimą galėjo išsaugoti savo dvarus ir kitas teritorijas¹³⁸. Galiausiai buvo priimtas pagrindinis Žemės reformos įstatymas. Kaip galima pastebėti, žemėvaldos klausimas buvo pradėtas spręsti nuo pat valstybės sukūrimo, kardinaliai reformai buvo ruošiasi palaipsniui. 1918–1920 m. įstatymai apribojo dvarų pardavimą, įkeitimą ar padalijimą; sunormino žemės nuomojimo principus; taip pat nustatė nusavinamųjų žemės plotų gaires. Nors žemės nusavinimas iki reformos buvo vykdomas nedideliu mastu, prasidėjo nuo rusų dvarininkų majoratinių dvarų nusavinimo ir menkai palietė vietinės kilmės bajorų nuosavybę¹³⁹, žemėvaldos reguliacija iki reformos stipriai veikė po karo ir taip nustekentus dvarus ir jų dvarininkus. Iki prasidedant reformai, dalis bajorijos žemės jau buvo nusavinta, kita dalis apmokestinta ne visiems pakeliamais mokesčiais; buvo pasėta nežinia ir baimė bajorijos tarpe. Žemės reforma sukėlė didelį dvarininkų nusistatymą prieš Lietuvą ir lietuvius. Lietuvoje jiems viskas atrodė smerktina (o Lenkijoje – gražu ir siektina). Susidariusi padėtis Lietuvoje iššaukė lenkų dvarininkų baimes ir pasipiktinimą tais, kurie jiems kėlė grėsmę, o tai, iš esmės, buvo visa Lietuva¹⁴⁰. Tokia Lietuvos kritika buvo labiau paremta jausmais nei svariais argumentais, tačiau, veikiausiai, buvo neišvengiama, nes besiformuojanti moderni Lietuva kėsinosi į viską, kas bajorijai buvo reikšminga, šiuo atveju – į turėtą žemės nuosavybę, buvusią viena iš sudedamųjų bajorų identiteto elementų.

¹³⁵ Laikinasis įstatymas „Dėl miškų ir privilegijuotai įsigytų dvarų keitimo“. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. Nr. 36. 1920. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

¹³⁶ Įvedamasai Žemės reformos įstatymas miškams, pelkėms, vandenims ir privilegijuotai įgytoms žemėms nusavinti. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. Nr. 45. 1920. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

¹³⁷ Įsakymas kariškiams žeme aprūpinti. *Vyriausybės žinios*. Nr. 47. 1920. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

¹³⁸ Privatinių savininkų žemių naudojimo įstatymu. *Vyriausybės žinios*. Nr. 51. 1920. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

¹³⁹ Butkus, Zenonas, et al. *Socialiniai Pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016. P. 84.

¹⁴⁰ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 75–76.

Žemės reformai buvo skirta daug dėmesio. Kilo didelių Lietuvos politinių srovių nesutarimų šiuo klausimu¹⁴¹, įstatymo projektas buvo nagrinėtas 81 Žemės reformos komisijos posėdyje ir 27 Steigiamojo Seimo posėdžiuose¹⁴². Įstatymas nustatė, kokios žemės bus nusavinamos, jų kompensacijos gaires, kam tos žemės bus perduotos ir pan. Svarstant žemės reformos įgyvendinimo projektą daugiausia nesutarimų kilo dėl dvarininkams paliekamos ir nusavinamos žemės dalies dydžių, kompensacijų (ne)mokėjimo bei reformos įgyvendinimo laikotarpio. Skirtingos politinės srovės teikė skirtingus pasiūlymus, vieni norėjo palikti tik tiek žemės, kiek jos reikia darbininkams, kiti siūlė palikti nuo 50 iki 180 ha nenusavinamos žemės; kalbant apie kompensacijas už nusavintas žemes, vėlgi, kildavo diskusijos – dėstytos mintys nuo nusavinimo be kompensacijos iki kompensacijos už dalį nusavintos žemės¹⁴³. Galiausiai nustatyta, kad privatus asmuo ar šeima gali sau pasilikti iki 80 ha žemės. Tiesa, tie kurie turėjo iki 150 ha žemės ir ją prižiūrėjo, galėjo šias teritorijas apsaugoti, nes prie jų būtų pereita tuomet, kai stambesnieji dvarai jau būtų išdalinti bežemiams ir mažžemiams. Žemių nusavinimo pirmenybė buvo „suteikta“ didžiausiems ir labiausiai apleistiems dvarams¹⁴⁴. 1924 m. gegužę pataisytas Žemės reformos įstatymas tik įtvirtino ne didesnio nei 80 ha nenusavinamo žemės ploto ribą. Pakitimų atsirado tik 1929 m., kai nenusavinamos žemės norma padidinta iki 150 ha. Tiesa, už jau nusavintą žemę kompensacija gražinta nebuvo. 1930 m. balandžio 16 d. nuspręsta ir caro valdžios lengvatinėmis sąlygomis įsigytų žemių, jei jos neviršija 80 ha ploto, nenusavinti (nors anksčiau buvo teigta, jog jiems nieko neturėjo likti)¹⁴⁵.

1919 m. buvo priskaičiuota 213 986 privatūs ūkiai ir kurių apie 3 000 priklausė dvarininkams¹⁴⁶. Reformą pradėta įgyvendinti nuo apleistų dvarų, kurių savininkų vieta buvo nežinoma. Dvarų parceliavimas vyko lėtai, pirmaisiais nepriklausomybės metais iš dvarininkų buvo atimta nedaug žemės – 1919 m. – 5 313 ha, 1920 m. – 17 692 ha, 1921 m. – 2 071 ha ir 1922 m. – 14 853 ha. Iš esmės, reforma pradėta įgyvendinti 1923 m. žemės ūkio ministru tapus Mykolui Krupavičiui. 1923–1926 m. laikotarpiu jo dėka buvo išdalinta 423,4 tūkst. ha žemės (apie 59 % 1919–1938 m. išdalintos žemės). 1923 m. iš dvarų sklypų buvo paimta ir išdalinta 87 117 ha žemės,

¹⁴¹ Vaskela, Gediminas. *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940. Analizuojant Rytų ir Vidurio Europos agrarinės raidos XX a. III–IV dešimtmečiais tendencijas*. Vilnius: LII leidykla, 1998. P. 97–101.

¹⁴² Blažytė-Baužienė, Danutė, et al. *Lietuvos istorija. X. Tomas. I dalis. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. Vilnius: Baltos lankos, 2013. P. 487.

¹⁴³ Butkus, Zenonas, et al. *Socialiniai Pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016. P. 79–80; Bendikaitė, Eglė, et al. *Lietuvos istorija. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. X. Tomas. II dalis. Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 244–247.

¹⁴⁴ Žemės reformos įstatymas. Nr.-721. *Vyriausybės žinios*. Nr. 83. 1922. P. 1–6. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

¹⁴⁵ Bendikaitė, Eglė, et al. *Lietuvos istorija. X. Tomas. II dalis. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 244–247.

¹⁴⁶ Vaskela, Gediminas. *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940. Analizuojant Rytų ir Vidurio Europos agrarinės raidos XX a. III–IV dešimtmečiais tendencijas*. Vilnius: LII leidykla, 1998. P. 73.

1924 m. – 136 057 ha, 1925 m. – 124 184 ha, 1926 m. – 76 020 ha¹⁴⁷. Per visą nepriklausomybės laikotarpį dvarininkų valdos sumažėjo 15 kartų, 76,68 % dvarininkų žemių buvo nusavinta, nemaža dalis buvo pačių parduota, užstatyta už skolas ir pan. 1940 m. dvarininkams liko tik 91,5 tūkst. ha (apie 1,53 % tuometės valstybės teritorijos)¹⁴⁸. Verta paminėti, kad smulkiųjų bajorų, gyvenusių bajorkaimiuose (akalicose), dėl menkų valdomų žemės plotų, žemės reforma iš esmės nepalietė¹⁴⁹.

Nacionalizuotų žemių kompensacijų klausimas iškart išspręstas nebuvo. Tik nuo 1930 m., priėmus vyriausybės nutarimą dėl kompensacijų už nusavintas žemes, imta dvarininkams mokėti kompensacijas. Pirmiausia išmokų galėjo tikėtis stambiausieji dvarininkai (Konstantinas Radvila (*Leon Konstanty Radziwiłł*), Jurgis Zyberk-Pliateris (*Jerzy Plater-Zyberk*), Alfredas ir Aleksandras Tiškevičiai (*Alfred, Aleksander Tyszkiewicz*). Tiesa, čia įtakos galėjo turėti jų bendradarbiavimo su Lietuvos valdžia veiksnys¹⁵⁰. Tokio veiksnio egzistavimą liudytų ir 1932 m. balandžio 30 d. paskelbtas „Nenusavinamos žemės normos įstatymo pakeitimas“, kuriuo Šaulių sąjungos kūrėjo Vlodo Putvinskio šeimai buvo paliktos nenusavintos visos iki žemės reformos įgyvendinimo turėtos ir neparduotos žemės¹⁵¹. 1939 m. 376 dvarininkai buvo sulaukę kompensacijos (nurašytų skolų, gražintų žemių ar sumokėtų išmokų forma)¹⁵².

Žinoma, 1922 m. reforma nereiškė, kad visiems dvarininkams ir liko tik po 80 ha žemės. Kai kurie išlaikė didelius plotus (kad ir 1 000 ar net daugiau ha), turėjo klestinčius rūmus. Taip pat didelius žemės ūkius gaudavo ir dvarininkai, kovoję Nepriklausomybės kovose ar dirbę valdžios struktūrose¹⁵³.

Didelius plotus išlaikyti galėjo ir tie dvarininkai, kurie savo dvarus pavertė kultūriniais ūkiais, taip išlaikydami 600 ha ar didesnius žemės plotus¹⁵⁴. 1922 m. Žemės reformos įstatymas nurodė, kad žemė bus skiriama ir žemės ūkio kultūros kėlimo reikalams. „Kultūriniais žemės ūkiams kurti“ taisyklės skelbė, jog ūkiai bus skiriami gyvulių, paukščių, javų ir kitų augalų rūšims tobulinti ir skleisti, naujai ūkinei technikai bei metodams taikyti, ūkio mokykloms steigti, bandomiesiems

¹⁴⁷ Butkus, Zenonas, et al. *Socialiniai Pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016. P. 62–63, 87.

¹⁴⁸ Vaskela, Gediminas. *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940 m. Analizuojant Rytų ir Vidurio Europos agrarinės raidos XX a. III–IV dešimtmečiais tendencijas*. Vilnius: LII leidykla, 1998. P. 244.

¹⁴⁹ Vaskela, Gediminas. *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2014. P. 202–203.

¹⁵⁰ Ten pat. P. 197.

¹⁵¹ Nenusavinamos žemės normos įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1932 m. balandžio 30 d. Nr. 382. P. 96. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

¹⁵² Vaskela, Gediminas. *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2014. P. 197.

¹⁵³ Ten pat.

¹⁵⁴ Ten pat. P. 197–198.

laukams kurti ir kt. Dalis ūkių turėjo būti valstybės žinioje, dalis – privačių asmenų ar bendrovių¹⁵⁵. Kultūrinio ūkio kūrimas, buvo galimybė bajorams išsaugoti (kad ir nuomos sąlygomis) didesnius savo žemės plotus. Anot D. Mačiulio, kuriant kultūrinius ūkius, vis tik, buvo tikėtasi apsieiti be dvarininkų pagalbos, buvo manoma, kad bus pakankamai valstybinių ar savivaldybių įstaigų, visuomeninių organizacijų norinčių pasinaudoti tokia galimybe¹⁵⁶. Dvarininkams kurti kultūrinius ūkius trukdė sąlyga, kad kultūrinis ūkis dvare atsirasti gali tik tuomet, kai mažažemiai ir bežemiai bus aprūpinti žeme. Žemės stygius buvo neįveikiama kliūtis, užtvėrusi kelią daugeliui bajorų savo dvarus paversti kultūriniais ūkiais¹⁵⁷. 1923–1925 m. 204 dvarininkai buvo pateikę prašymus nuomoti žemei kultūrinio ūkio kūrimui, tačiau jiems atsakyti neskubėta, o jei buvo atsakoma, dažniausiai atsakymas buvo neigiamas. Po 1926 m. gruodžio perversmo į valdžią atėjusi Tautininkų sąjunga pakoregavo kultūrinių žemės ūkių kūrimo taisykles, palengvino jų kūrimo ir išlaikymo sąlygas. 1927–1928 m. jau buvo sudaryta 71 kultūrinio ūkio kūrimo sutartis. Tokiais ūkiais tapo Zubovams priklausę Medemrodės, Dabikinės, Ginkūnų dvarai, Komarams – Baisogalos, Gruževskiams – Kuršėnų ir kt. dvarai¹⁵⁸. 1929 m. tokių dvarų buvo 99 (vėliau jų dėl ekonominių priežasčių sumažėjo iki 70)¹⁵⁹.

Dvarininkai Lietuvoje sunkiai prisitaikė prie tokių pokyčių, o didelė dalis, iš tiesų, neprisitaikė. Tačiau, tiems, kurie atsisakė senojo gyvenimo būdo ir susitaikė su tuo, kad iš didelio dvaro liko kuklus ūkis, bei pradėjo jame rimtai dirbti, situacija Lietuvoje nebuvo tokia baisi. Jie netgi galėjo visai neblogai verstis, nes darbo jėga buvo pigi, mokesčiai minimalūs, mėsos ir pieno produktų supirkimas buvo gerai organizuotas. Dvarininkai ne tik turėjo nenusavinamą žemės normą, bet jiems liko ir dvaro pastatai, gyvenamieji pastatai miestuose bei ūkio priemonės. Galimybė dvarininkams užsidirbti buvo ne tik iš gyvulininkystės, pienininkystės ar žemdirbystės, tačiau ir iš lentpjūvių, malūnų, žuvininkystės, plytinių ar spirito varyklų¹⁶⁰.

Žemės reformą galima vertinti keliais aspektais. Atkūrus nepriklausomybę Lietuva turėjo įveikti po karo atsiradusią suirutę, organizuoti gamybą ir didinti biudžetą, reikėjo sumažinti ir socialinę įtampą šalies viduje. Šie ekonominiai-socialiniai uždaviniai ir lėmė tam tikrą valstybės politiką, tokios žemės reformos įgyvendinimą¹⁶¹. Buvo manoma, kad smulkiame ūkyje, kur šeima dirba pati ir jų darbas yra lemiamas, gamyba turėtų atsikurti greičiau nei dvaruose. Žemės ūkyje darbo

¹⁵⁵ Kultūriniais žemės ūkiams kurti taisyklės. *Vyriausybės žinios*. 1922 m. lapkričio 20 d. Nr. 116. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

¹⁵⁶ Mačiulis, Dangiras. „Kultūriniais ūkiais virtę dvarai“. *Dvaras modernėjančioje Lietuvoje: XIX a. antra pusė–XX a. pirmą pusę. Straipsnių rinkinys, parengtas pranešimų, skaitytų mokslo konferencijoje, vykusioje 2004 m. lapkričio 19 d. Lietuvos istorijos institute, pagrindu*. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2005. P. 89–91.

¹⁵⁷ Ten pat. P. 92.

¹⁵⁸ Ten pat. 90, 96–97.

¹⁵⁹ Vaskela, Gediminas. *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2014. P. 198.

¹⁶⁰ Ten pat. P. 196–197.

¹⁶¹ Ten pat. P. 250–257.

jėgos netrūko, tačiau stigo dirbamų plotų. Mažą visuomenės dalį sudariusiai dvarininkijai priklausė apie 40 % visos Lietuvos teritorijos, o visuomenės pagrindu buvusi valstietija turėjo 50 % valstybės teritorijos, kita vertus tą teritoriją reikėjo dalintis begalei gyventojų, tad neišvengiamai buvo daug bežemių ir mažžemių. Planuojamas žemės perskirstymas atrodė naudingas socialiniu ir bent jau ne žalingas ekonominiu požiūriu. Žemės reforma turėjo stabilizuoti padėtį ir suteikti pagrindą valstiečiams patiems save išlaikyti¹⁶².

Kita vertus, apie žemės reformą kalbėta dar iki sukuriant Nepriklausomą Lietuvą, tad motyvai buvo ir politiniai – didelė dalis Lietuvos dvarininkų nepalaikė Lietuvos nepriklausomybės idėjos ir kėlė pavojų valstybingumui. Reforma turėjo sumažinti jų politinę įtaką ir ekonominę pranašumą¹⁶³. Iš tiesų, apie žemės nacionalizaciją pradėta kalbėti dar 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo metu. Nors bajorams žemių nusavinimas buvo žalingas, buvo ir tokių, kurie pasisakė už tai. Vienas jų – Stanislovas Narutavičius. Jis buvo išrinktas Telšių pavieto bajorų atstovu pasitarimui pas Vilniaus generalgubernatorių, kur jis aiškino, kad reikia mažinti atotrūkį tarp bajorų ir valstiečių, skatinti skirtingų socialinių grupių solidarumą. Jis pradėjo vis labiau įsitraukti į visuomeninę veiklą ir Didžiajame Vilniaus Seime nors ir įvardintas „dvarponiu“ atstovavo ne bajorijos, o savo kraštiečių alsėdiškių interesams; jis pasisakė už Lietuvos autonomiją. S. Narutavičius taip pat buvo žemės nacionalizacijos šalininku, pritarė, kad esant poreikiui dvarininkų žemės būtų dalinamos bežemiams ir mažžemiams. Toks S. Narutavičiaus poelgis dvarininkų buvo laikomas išsišokimu, o valstietija abejojo jų tikrumu¹⁶⁴.

Pokario bajorijos situacija buvo sudėtinga. Didžioji dalis sulenkėjusių dvarininkų Lietuvos nepriklausomybės priešaušriu nerodė jokio siekio atsigręžti į lietuvių, tad lietuviškos politinės srovės nusprendė, kad nėra prasmės jiems gerintis. Iš esmės, vyko kova tarp dvarininkijos ir Lietuvos valstybės. Dvarininkijai Lietuva tapo neapkenčiama. Jos atstovai jautėsi engiami, matė kaip pirmenybė atiduodama valstietijai, kuri ateina į valdžią ir išstumia iki tol buvusią privilegijuotą elitą, o valstybės institucijos siekia vis išnaudoti dvarus. Vykstant tokiai visuomeninei kovai, lenkų dvarininkai laukė pagalbos rankos iš Lenkijos, slapčia tikėjosi jos įsiveržimo į Lietuvą ir tokiu būdu

¹⁶² Blažytė-Baužienė, Danutė, et al. *Lietuvos istorija. X. Tomas. I dalis. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. Vilnius: Baltos lankos, 2013. P. 485.

¹⁶³ Ten pat.

¹⁶⁴ Lukminaitė, Solveiga. „Stanislovas Narutavičius: užsispyręs žemaitis ir tolerantiškas visuomenininkas“. *Lietuvos bajorai – Vasario 16-osios akto signatarai. Mykolas Biržiška. Donatas Malinauskas. Stanislovas Narutavičius*. Vilnius: Vaga, 2018. P. 129.

išlaisvintų savo teisių¹⁶⁵. Kūrusieji Lietuvos valstybę matė dvarininkus kaip grėsmę, tad viena iš žemės reformos priežasčių galėjo būti šio sluoksnio eliminacijos siekis¹⁶⁶.

Priimtas Žemės reformos įstatymas nustatė 80 ha dydžio nenusavinamą žemės plotą. Nors formaliai įstatymu nebuvo „kėsintasi“ į dvarininkus, tačiau 80 ha buvo ta skiriamoji riba tarp lenkų dvarininko ir stambaus lietuvių ūkininko, kurio sklypas retai kada siekdavo didesnę plotą¹⁶⁷. Tiesa, čia vertėtų pabrėžti, kad reforma nebuvo nukreipta prieš konkrečiai kurios nors tautybės dvarininkus, tačiau 1919 m. apie 66,4 % ūkių turėjusių bent 100 dešimtinių žemės, priklausė lenkų dvarininkams (tuo tarpu lietuvių dvarininkams priklausė 12,9 %, rusų – 10 %, vokiečių – 4 %). Viena iš problemų ir buvo ta, jog vyravo lenkų (vadinasi, svetimos) tautybės dvarininkai¹⁶⁸.

Iš tiesų, patys dvarininkai pripažino žemės reformos reikalingumą, tačiau jos įgyvendinimą jie įsivaizdavo kitaip. 1920 m. birželio mėn. *Kauno žemės ūkio gamintojų sąjunga* [plačiau apie ją – P. 48] atsiuntė žemės ūkio ministrui Jonui Aleksai pasiūlymą dėl žemės reformos. Jame organizacija teigė, kad įgyvendinti reformą reikia laikantis privačios nuosavybės neliečiamybės principo. Jie siūlė žemės fondą sudaryti iš Caro valdžios priskirtų rusų dvarininkams žemių arba iš vietinių dvarininkų nupirktų savanoriškai parduodamų sklypų. Pasibaigus šiems ištekliams Vyriausybė turėtų vėliau nuosavas žemes išpirkti. Tiesa, tai ji turėtų daryti atsižvelgdama į Žemės ūkio gamintojų sąjungos, kuri turėtų būti vieninteliu patariamuoju organu šiuo klausimu, nurodymus. Žinoma, Lietuvos vyriausybė tokios pasiūlymo priimti negalėjo¹⁶⁹.

Dvarininkai matė, kad besikuriančioje Lietuvoje jų dvarams vietos greitai neliks, tad dalis dvarininkų, nujausdami nepalankią ateitį, nepaisydami draudimų parduoti žemes, jas ėmė pardavinėti. Kiti savo dvarų nepaliko, net jei tai buvo ekonomiškai kenksminga. „Sprendimas išvykti iš Lietuvos viską išpardavus atrodė nesuderinamas su dvarininkijos istoriniu vaidmeniu, pareigia lenkiškai Lietuvos visuomenei ir buvo panašus į savo tautos ir protėvių išdavystę, kuriems caro laikais dvaro žemės gynimas buvo virtęs faktišku lenkiškumo gynimu. Stiprus pareigos jausmas atlikti įsisažmonintą socialinį vaidmenį nusiųrė racionalų išskaičiavimą“¹⁷⁰. Bajorai įvairiais būdais bandė

¹⁶⁵ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 67.

¹⁶⁶ Vaskela, Gediminas. *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940. Analizuojant Rytų ir Vidurio Europos agrarinės raidos XX a. III–IV dešimtmečiais tendencijas*. Vilnius: LII leidykla, 1998. P. 59.

¹⁶⁷ Butkus, Zenonas, et al. *Socialiniai Pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016. P. 85.

¹⁶⁸ Ten pat. P. 72.

¹⁶⁹ *Sprawozdanie Kowieńskiego związku producentów rolnych. Pierwszy rok istnienia. 1920. Kowno, 1921. P. 2–3*; Butkus, Zenonas, et al. *Socialiniai Pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016. P. 81.

¹⁷⁰ Mačiulis, Dangiras. „Kultūriniais ūkiais virtę dvarai“. *Dvaras modernėjančioje Lietuvoje: XIX a. antra pusė–XX a. pirmą pusę. Straipsnių rinkinys, parengtas pranešimų, skaitytų mokslo konferencijoje, vykusioje 2004 m. lapkričio 19 d. Lietuvos istorijos institute, pagrindu*. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2005 m. P. 86.

išsaugoti savo dvarus ir išsisukti nuo reformos – deklaravo savo lietuviybę, siūsdami peticijas į Tautų sąjungą, veikė per savo Seimo narius ar tiesiog fiktyviai dalindami turtą¹⁷¹. „Vargšai mūsų dvarininkai, išsigandę agrarinės reformos, sukasi kaip gali ir bando įvairiomis kombinacijomis išsaugoti kuo daugiau turto arba teisėtai parduoti jį, arba ieškoti būdų parduoti apeidami įstatymą <...> agrarinėje reformoje dvarininkas yra *la bete noire* [pranc. visiškas kvailys – aut. past.] – apsuptas jo turtų trokštančių persekiotojų“¹⁷². Su šia situacija teko tiesiogiai susidurti ir pačiam Mykolui Romeriui ir jo šeimai. 1920 m. mirus tėvui, Romerių palikuonims teko dalintis Bagdonišchio dvarą. Prie dalybų stalo Mykolas Romeris su savo seserimis praleido ne vieną dieną, atliko didelius skaičiavimus, kol galiausiai dvarą padalino visiems šeimos atstovams taip, kad nors ir dalimis, bet dvaras išliktų šeimos rankose, o ne atitektų valstybei¹⁷³.

Dvarų padėtis buvo ištis sudėtinga. Visuomenėje vyravo nepasitenkinimas dvarais, jie buvo laikomi kenksmingu šaliai veiksniu¹⁷⁴. Lietuviai simpatijų lenkų dvarininkams nejautė, netgi priešingai – siekė kuo greičiau nuversti luomą ir atimti jo turtą. Išimtimi galima laikyti šviesuomenės pozicijas. Lietuvos Valstybės archeologijos komisija ir kiti šviesuoliai nesmerkė dvarų, priešingai – bandė parodyti visuomenei, kiek daug šviesuolių ir tautos kūrėjų tuose dvaruose gyveno, kad ten esantis turtas – taip pat Lietuvos ir lietuvių kultūros dalis. Taip pat, jog puoselėti dvarus ir jų turtą yra labai reikšminga. Buvo siekta dvarų vertybes išsaugoti, surinkti ir parodyti visuomenei. Čia prisidėjo visuomenininkai Paulius Galaunė, Peliksas Bugailiškis su Kraštotyros draugija ir kt., tačiau visuomenės tai neįtikino. Jai dvarininkai ir jų puoselėta kultūra atrodė priešiška ir svetima¹⁷⁵.

Anksčiau dvarininkai išnaudodavo žemesniuosius sluoksnius, tad šie dabar yra pritvinkę pykčio ir keršija už praeities darbus. „Dabartinė karta moka už praeities skriaudas, prakeiksmas lydi šiuolaikinius dvarininkus“¹⁷⁶. M. Romeris aiškina, kad praecityje šlėkta gavo privilegijas, drauge su įsipareigojimais visuomenei, užmiršę šiuos įsipareigojimus jie pasiliko tik privilegijas. Ilgainiui visuomenė persiorientavo ir dabar tos privilegijos atsirado nuošalyje: „teisė – privilegija – buvo numesta ant paskutinio tirpstančio žiemos sniego“¹⁷⁷. „Jaučiamas lenkų dvarininkų niekinimas ir šmeižimas visko, kas lenkiška“¹⁷⁸. Tiesa, Antanas Smetona su *Pažangos* partija nebuvo tokie radikalūs. A. Smetona pasisakė prieš tokį dvarininkų darymą priešais. Jis kalbėjo, jog ne tik lenkų

¹⁷¹ Bendikaitė, Eglė, et. al. *Lietuvos istorija. X. Tomas. II dalis. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 99; Vaskela, Gediminas. *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2014. P. 234–235.

¹⁷² Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: versus aureus, 2013. P. 96.

¹⁷³ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1921 m. sausio 13-oji–lapkričio 7-oji*. Vilnius: versus aureus, 2012. P. 142–143, 226.

¹⁷⁴ Ten pat. P. 77.

¹⁷⁵ Mačiulis, Dangiras. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2005. P. 148–152.

¹⁷⁶ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: versus aureus, 2013. P. 246.

¹⁷⁷ Ten pat. P. 245–246.

¹⁷⁸ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 456.

dvarininkų esą, jog yra tokių kurie tarnauja savo kraštui, padeda kurti Lietuvą. A. Smetona norėjo atskleisti ir kitą dvarininkų pusę¹⁷⁹. Vis tik tarnaujantys Lietuvai dvarininkai buvo išimtis. Didžioji dalis jų buvo neigiamai nusistatę prieš Lietuvos nepriklausomybę ir prieš lietuvius, vis gręžiojosi į Lenkijos pusę ir laukė jos išvadavimo. Tiesa, bajorijai smūgis buvo suduotas ir iš Lenkijos pusės. 1919 m. liepą Lenkijos seimas pritarė agrarinei reformai pagal valstiečių partijų programą. Buvo nutarta perleisti miškus valstybės nuosavybėn, nuspręsta, kad maksimalus negalimos nusavinti žemės teritorijos dydis bus 150 ha. Tai sukėlė didžiulį Lenkijos dvarininkų nepasitenkinimą, buvo skelbiami nuosavybės teisių trypimo, tvarkos pamatų griovimo, reformos atnešančios žlugimą ir pan. lozungai. Reforma Lenkijoje turėjo įtakos ir Lietuvos bei Baltarusijos lenkų dvarininkams. Lenkija jiems atrodė tvarkos ir saugos garantas, savo visuomeninės padėties susigražinimo šaltinis, tuo tarpu Lenkijoje valdžia perleidžiama valstietiškos kilmės atstovams ir naikinama „šlėktiškoji kultūra“¹⁸⁰.

Besikuriančioje moderniojoje Lietuvoje iš tiesų vyko visuomenės perversmas. „Agrarinė reforma yra kur kas daugiau negu priverstinė labdara iš dvarininkų kišenės, kad telpa joje kur kas didesnis politinis perversmas negu kažkokio sklypelio paėmimas bežemiams kareiviams“¹⁸¹. Vyko jaunosios tautinės Lietuvos kova su senąja bajoriškąja Lietuva, kur vieni stovėjo tautos ir pokyčių pusėje, o kiti gynė savo turtą ir senąsias valdymo formas¹⁸².

Žemės reforma sukėlė didelį Lietuvos bajorijos nepasitenkinimą. Jų turėtos žemių valdos buvo jų socialinio statuso, jų garbės, pranašumo rodiklis, o agrarinės reformos įgyvendinimas juos menkino ir žemino; atėmė iš jų turėtą statusą ir iš dominuojančios grupės pavertė juos marginaline grupe. Žemės reforma – „labai gilių visuomeninių pokyčių, reiškiančių, kad į valdžią ateina naujoji socialinė klasė, išraiška. Šių pokyčių ir reformos konsekvencijos yra labai didelės, nes keičiasi visos ligšiolinės vertybės. Agrarinė reforma reiškia šlėktiškosios kultūros <...> saulėlydį“¹⁸³.

Nors dvarininkams ir pavyko išsaugoti nedidelius dvarų plotus, dėl žemės reformos dvarininkų žemėvalda faktiškai išnyko. Žemės reforma stipriai paveikė ir bajorų sąmonę. Dvarininkai buvo nepatenkinti žemės reforma, nuolat ja skundėsi, o tai trukdė integracijai į moderniąją Lietuvą¹⁸⁴.

Didžioji dalis dvarininkų po žemės reformos neteko ekonominio pagrindo po kojomis, tačiau vis tiek siekė išlaikyti savo, kaip dvarininkų, įvaizdį. Muziejininkui Pauliui Galaunei teko lankytis

¹⁷⁹ Butkus, Zenonas, et al. *Socialiniai Pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016. P. 83.

¹⁸⁰ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2009. P. 55.

¹⁸¹ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 266.

¹⁸² Ten pat.

¹⁸³ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2009. P. 56.

¹⁸⁴ Vaskela, Gediminas. *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2014. P. 199, 216.

Panevėžio krašto dvaruose. Ten aptiktas vaizdas jį sukretė. Dvarų savininkai buvo nepanašūs į kadaise klestėjusius dvarininkus. Jie „išsigimė“, tapo savotiškais „egzemplioriais“¹⁸⁵.

Visų pirma, P. Galaunė su kolegomis muziejininkais apsilankė Joniškėlio dvare, priklausiusiame Karpiams. Anksčiau šie dvarininkai buvo pažangūs, įsteigė Joniškėlyje ūkio mokyklą, ligoninę, vaistinę. Tuometinio vizito metu jis neišsiaiškino šių įstaigų būklės, tačiau susipažino su dvarininko Karpio našle Marijona ir jos seserimi Felicija. Dvaro savininkė teigė, kad norėtų muziejui ką nors parduoti ir liepė „freilinais“ aprodyti muziejininkams namus. Apžiūrėję kambarius jie nieko vertingo nerado, tada dvarininkės sesuo Felicija bandė jiems įpiršti bevečių graviūrų, išplėstas žurnalų iliustracijas. Galiausiai ji pasiūlė pirkti segę, kurią nešiojo. Segė buvo su moters portretu, kaip buvo galima suprasti iš sesers Marijonos reakcijos – motinos palikimas. Felicijona šį savo pasiūlymą grindė pinigų poreikiu¹⁸⁶. Apsilankius Janušauskiui priklausiusiame dvare (kurio pavadinimo P. Galaunė neprisiminė), nuotaikos tapo tik dar slogesnės. Muziejininkus pasitiko dvarininko našlė ir dvi dukterys. Janušauskas mėgo rinkti „senienas“ ir savo namuose jų buvo daug priklaupęs, tačiau P. Galaunė išvydo tuščius namus, apleistą saloną, kuriame vienintelis vertingas daiktas buvo XVIII a. lektika iš Tiškevičių dvaro. Muziejininkai ieškojo istorinių portretų, garsių autorių dailės kūrinių, senų paveikslų istorine tema ir pan. Našlė aiškino, kad jų vizito metu jokių darbų parodyti negali. Galiausiai viena iš dukrų tarė, jog gali atkasti tuos paveikslus. Pasirodo, paveikslai buvo sudėti į skrynią ir tame kambaryje, kur ji stovėjo, įlūžo lubos. Dvarininkė teisinosi, kad nespėjo susitvarkyti, nors akivaizdžiai buvo matyti, jog tokia kambario būklė buvo nemažą laiką tarpą. Skrynią pavyko atkasti, tačiau vertingų paveikslų rasti joje – ne, buvo tik keletas menkaverčių bažnytine tematika darbų¹⁸⁷.

P. Galaunė įvardino sutiktus dvarininkus „egzemplioriais“ – „taip, tai „egzempliorių“ pasaulis; jie jokiam gyvenimui jau nebereikalingi“¹⁸⁸.

P. Galaunei su Šiaulių „Aušros“ muziejaus bendradarbiais teko lankytis ir Čapskių dvare Beržėnuose. Čia jis pamatė dar vieną įdomų vaizdą. Juos pasitiko senyva moteris su padėklų, ant kurio P. Galaunės kolega padėjo savo vizitinę kortelę. Moteris išėjo atbula. Kolega paaiškino, kad ji ėjo atbula todėl, kad „sijono užpakalis – vieni skudurai“, veikiausiai ir priekis buvo toks, tik pridengtas prijuoste. Neilgai trukus moteris grįžo ir įleido juos į prieškambarį palaukti grafienės. Hole stovėjo tik biliardo stalas, kuriuo, akivaizdžiai, niekas ilgą laiką nesinaudojo. Grafienė muziejininkus nusivedė į savo kambarį, tačiau šis jokio įspūdžio nedarė. Vėliau jiems buvo aprodyti kiti kambariai.

¹⁸⁵ Galaunė, Paulius. *Likimo duota. Muziejininko novelės*. Kaunas: Varpas 1998. P. 97–98.

¹⁸⁶ Ten pat. P. 98–99.

¹⁸⁷ Ten pat. P. 99–101.

¹⁸⁸ Ten pat. P. 101.

Pirmiausia jiems buvo parodyta paveikslų galerija – apytuštė, daugiausia kabėjo prabangūs rėmai be paveikslų. Vėliau jie apžiūrėjo valgomąjį, kuriame „vien sienos, durys ir langai“. Vienintelis įspūdi darantis dalykas – skaptuotas riešutmedžio sietynas (ilgainiui ir jo neliko). Kiti kambariai nebuvo parodyti, nes buvo nesutvarkyti¹⁸⁹.

P. Galaunės atsiminimai apie dvarus ir jų savininkus išties niūrūs. Šie atsiminimai atskleidžia bajorų, įsikibusių į tradicijas ir senąją tvarką, nuskurdimo po žemės reformos lygį, negebėjimą, o, galbūt, kartu ir nenorą, prisitaikyti prie naujos visuomenės diktuojamų sąlygų, apsileidimą ir liguistą savo reikšmės įsivaizdavimą.

Apskritai, valstybės priimti sprendimai keitė bajorijos padėtį visuomenėje. Perėjimas iš luominės į demokratinę santvarką, pakeitė bajorijos pozicijas – bajorai, visada buvę aukščiau kitų, turėjo susilyginti su visuomene; užleisti valdančiųjų vietą, visuomenės išrinktiems, dažniausiai iš valstiečių kilusiems (vadinasi, visiškai priešingiems bajorams), asmenims. Taikytis prie tokios padėties lengva nebuvo, tačiau esminį poveikį bajorijos įtakos visuomenėje kaitai ir iš to išeinančiai socialinio identiteto transformacijai atnešė žemės reforma. Ji tiesiogiai „pasikėsino“ į esminį bajorijos identiteto elementą – privačią nuosavybę. Dvaras (plačiąja prasme) vis dar turėjo išskirtinę vertę bajorų gyvenime, tad siekis jį atimti iššaukė gynybines reakcijas. Bajorai nenorėjo leisti tokiems pokyčiams vykti, nes tai turėjo kardinaliai keisti jų vaidmenį visuomenėje, gyvenimo būdą ir, apskritai, identitetą.

---

¹⁸⁹ Galaunė, Paulius. *Likimo duota. Muziejninko novelės*. Kaunas: Varpas 1998. P. 102–103.

3. BAJORIJOS ATSTOVAVIMAS

Tarpukario Lietuvos visuomenė pasižymėjo aktyviu dalyvavimu įvairaus pobūdžio organizacijų veikloje. Visuomenė organizavosi pagal tautybę, pomėgius, gyvenimo būdą, profesiją, kultūrinės ir politines pažiūras, socialinį statusą ir t.t. Ne išimtis buvo ir Lietuvos bajorai. Siekdami išlaikyti savo statusą visuomenėje, apginti savo interesus ir kultūrą, išsaugoti savo esminius savo identiteto bruožus, jie vienijosi į įvairias organizacijas.

Lietuvių bajorų draugija. Vienas pagrindinių *Lietuvių bajorų draugijos* veikėjų ir kūrėjų buvo Jonas Gediminas-Beržanskis-Klausutis, kilęs iš Vieکشnių, mokėsis Šiaulių gimnazijoje ir studijavęs Peterburgo universitete. 1898–1917 m. dirbo Kurše mokesčių inspektoriumi, o 1918–1933 m. – Lietuvos Respublikos Finansų ministerijoje. Dar dirbdamas Kurše Jonas Beržanskis pradėjo save kildinti iš Gediminaičių ir vadintis Šviesiausiuoju kunigaikščiu. Prie savo pavardės prirašė ir „Gedimino-Klausučio“ titulą. A. Andriušaičio nuomone, tam įtakos galėjo turėti jo nuolatinis bendravimas su vokiečių bajorais, kuriems buvo būdingi tokie titulai. Nuo tada jis daug dėmesio skyrė genealoginėms paieškoms. Įtikėjęs, jog yra Gedimino palikuonis „atsivertė“ į senąjį lietuvių tikėjimą ir pasivadino save Krivių krivaičiu¹⁹⁰. Jo iniciatyva 1928 m. vasario 16 d. Kaune Maironio g. 8–3 susirinkę Lietuvos bajorai nutarė įsteigti *Lietuvių bajorų draugiją*. Į steigiamąjį draugijos komitetą buvo išrinkti: kunigaikštienė Sofija-Klementina Oginskaitė-Jesaitienė (z *Ogińkisch*), kunigaikštis Jonas Gediminas-Beržanskis-Klausutis, Donatas Malinauskas, Mikalojus Šlepavičius, Stanislovas Bitautas ir Jonas-Mindaugas Masalskis (*Massalski*) iš Kauno, Vytautas-Ignas Goštautas (*Gosztowt*) iš Panevėžio, kunigaikštis Konstantinas Radvila iš Taujėnų dvaro. Vienas iš vasario 16-osios susirinkimo įsipareigojimų – nusiųsti prezidentui A. Smetonai sveikinimo telegramą, kurioje jie jau *Lietuvių bajorų draugijos* vardu Lietuvos 10-mečio atkūrimo proga sveikina prezidentą, Vyriausybę, kariuomenę ir visuomenę¹⁹¹.

1928 m. balandžio 26 d. Kauno miesto ir apskrities viršininko raštinėje įregistruoti draugijos įstatai¹⁹². Draugijos įstatuose teigiama, kad draugija veikia „artimiausiame kontakte su Švietimo Ministerija“. Pasak draugijos įstatų, draugijos nariais galėjo tapti visi „pilnamečiai ir pilnateisiai gimę amžini Lietuvos Bajorai ir jų tikros motinos, seserys, teisėtos žmonos ir dukterys – bajorės“¹⁹³. Į draugiją galėjo būti priimti tik mylintys tautą, Lietuvos valstybės labai dirbantys „tikrai lietuviai

¹⁹⁰ Andriušaitis, Artūras. „Lietuvių Bajorų draugija 1928–1940 metais“. *Mūsų praeitis*. 1999. T. 6. Vilnius: LII leidykla. P. 91–92.

¹⁹¹ Lietuvos bajorų draugijos Centro valdybos aktas nr. 1. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 1.

¹⁹² Lietuvių bajorų draugija. Draugijos įstatai. *LCVA*, f. 402, ap. 4, b. 535. l. 2–4.

¹⁹³ *Lietuvių bajorų draugijos įstatai*. Kaunas, 1928. P. 2–3.

bajorai“¹⁹⁴. Kita vertus, rašte bajorui Mečislovui Kazlauskui buvo teigiama, kad Bajorų draugijos nariais gali būti bet kurios tautybės bajorai (pažymima, jog Lietuvoje yra ne tik lietuvių, bet ir lenkų, rusų ar totorių bajorų), jei tik jie „yra užtekinai susigyvenę su vietiniais žmonėmis ir yra ką nors gera padarę Lietuvii Tautai“¹⁹⁵. Veikiausiai, esminiu kriterijumi buvo palankumas Lietuvai ir lietuvių tautai.

Draugija kėlė sau tokius tikslus: „Atgaivinti senovės Lietuvių dvasią, palaikyti savo tautos, savo tėvynės, savo laimės meilę, branginti, kaip ir senovės Lietuviai, laisvę, ginti Nepriklausomą Lietuvą; Saugoti Lietuvių tautos tradicijas, rinkti senovės dokumentus apie Lietuvių tautą, apie jos istoriją, kultūrą, apie jos santykius su kitomis tautomis; Stengtis išlaikyti Lietuvių tautos kiltį, jos vadų kiltį, senovės Nepriklausomos Lietuvos pradžią, Žemaičių ir Žemgalių Kunigaikštysčių pradžią ir jų ryšius su Didžiąja Lietuvos Kunigaikštyste ir su Kuršo, Lietgalių, Jotvingių ir Prūsų kraštais; Išaiškinti ir išlegitimuoti senovės Lietuvių, Žemaičių ir Žemgalių didvyrių ainius, remiantis oficialiais įvairiais dokumentais; Išleisti Lietuvių Heraldiką, senovės Lietuvių didvyrių monografijas ir sudaryti jų ainių genealogijas“¹⁹⁶.

Draugija neapsiėjo ir be svarbiausių heraldinių simbolių. Ji turėjo savo antspaudą su „pirmuoju seniausiu Lietuvos Valstybės garbės ženklu“ *Kolumna* (Gediminaičių stulpais), aplinkui kurį buvo įrašas „Lietuvių Bajorų Draugija“; taip pat savo vėliavą ir štampus¹⁹⁷.

Gegužės 8-ąją įvykusiame draugijos susirinkime buvo patvirtinti pirmieji draugijos nariai (sumokėję 25 litų metinį nario mokestį): kunigaikštis Konstantinas Radvila, Vytautas-Ignas Goštautas, Jonas-Mindaugas Masalskis, kunigaikštis Jonas Gediminas-Beržanskis-Klausutis, kunigaikštienė Ieva Gediminienė-Beržanskienė-Klausutienė-Jatniekaitė, Lidija Masalskienė ir kunigaikštytė Sofija-Klementina Oginskaitė-Jesaitienė. Taip pat buvo nuspręsta birželio 10 d. sušaukti Steigiamąjį Lietuvių bajorų draugijos Visuotinį narių suvažiavimą¹⁹⁸. Žinia apie suvažiavimą paskelbta Vyriausybės žiniuose¹⁹⁹. Birželio 10-ąją dieną įvykusiame narių suvažiavime buvo išrinkta Draugijos Centro Valdyba: pirmininku – kunigaikštis Jonas Gediminas-Beržanskis-Klausutis (jis pirmininko pareigas ėjo iki savo mirties, t. y. iki 1936 m. liepos mėn., vėliau jį pakeitė Mykolas Strebeika), vicepirmininku – kunigaikštis Konstantinas Radvila, išdininku – kunigaikštaitė Sofija Klementina Oginskaitė-Jesaitienė, archyvaru – Mikalojus Šlepavičius, sekretoriumi – Jonas

¹⁹⁴ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktas nr. 10. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 18–19.

¹⁹⁵ Raštas Mečislovui Kazlauskui. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 348, l. 12.

¹⁹⁶ *Lietuvių bajorų draugijos įstatai*. Kaunas, 1928. P. 1–2.

¹⁹⁷ Ten pat. P. 2.

¹⁹⁸ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktas nr. 3. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 5.

¹⁹⁹ Įvairūs skelbimai. *Vyriausybės žinios II d.* Nr. 19. 1928. P. 4. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

Mindaugas Masalskis, valdybos kandidate tapo Lidija Masalskienė; taip pat išrinkta ir Revizijos komisija: Juozas Vaišnoras-Vilkolevičius, Vytautas Ignas Goštautas, Česlovas Buivydas²⁰⁰. Centro valdybai pavesta iš draugijos narių surinkti tinkamus dokumentus, patvirtinančius jų bajorišką kilmę ir bajorystės teises, bei parengti jų legitimacijos aktus²⁰¹. Tiesa, pagal Draugijos įstatus šią funkciją turėjo atlikti vienas iš draugijos struktūrinių vienetų – Legitimacijos taryba, kurios paskirtis buvo bajoriškų giminių išaiškinimas. Ji turėjo rinkti dokumentus ir informaciją apie „Lietuvius, Žemaičius ir Žemgalius, kilusius iš senovės Lietuvių, Žemaičių ir Žemgalių Kunigaikščių, galiūnų, didžiūnų, baronų, bajorų ir buvusių aukštų valdininkų, turėjusių tam tikrą reikšmę Lietuvos istorijoje“; sudaryti jų genealogiją²⁰². Tačiau ir šiuo atveju, ir kitais visais šias funkcijas atliko draugijos Centro valdyba.

Fiksuojama, kad draugijai 1928–1940 m. laikotarpiu priklausė 61 asmuo²⁰³. Organizacijų statistinių žinių 1939 m. liepos 14 d. lape pateikiama informacija apie draugiją. 1939 m. sausio 1 d. draugiją sudarė 55 nariai ir 6 kandidatai (42 lietuvių vyrai ir 19 moterų (daugiausia bajorų žmonos ir dukros) – dvi iš jų latvių tautybės). Pagal amžiaus grupes jie pasiskirstė taip: 25–30 m. – 1 vyras; 31–45 m. – 11 vyrų ir 7 moterys; Daugiau nei 45 m. – 30 vyrų ir 12 moterų. Draugijoje narių skaičius kito: 1929 m. buvo 15 vyrų ir 2 moterys; 1932 m. – 25 vyrai ir 16 moterų; 1936 m. – 36 vyrai ir 18 moterų; 1937 m. – 36 vyrai ir 19 moterų; 1938 m. – 39 vyrai ir 19 moterų; 1939 m. liepos 1 d. – 42 vyrai ir 19 moterų²⁰⁴. *Lietuvių bajorų draugijos* Centro valdybos 1928–1940 m. pajamų ir išlaidų apyskaitos byloje užfiksuoti 1928–1940 m. nario mokestį sumokėję draugijos nariai. Tai atskleidžia daugiau-mažiau aktyvių draugijos narių skaičių. Jis skyrėsi nuo deklaruojamo narių skaičius ir, kadangi, narystę patvirtina sumokėtas nario mokestis, galima teigti, kad šis skaičius rodė realią Draugijos ir jos narių padėtį. 1928 m. buvo 10 susimokėjusių 25 litų metinį nario mokestį narių; 1929 m. – 9; 1930 m. – 32; 1931 m. – 9; 1932 m. – 4 (iš kurių vienas asmuo susimokėjo už 1929–1931 m.); 1933 m. – 7; 1934 m. – 6 (mokestis buvo sumažintas iki 12 litų); 1935 m. – 3 (vienas iš jų mokėjo ir už 1933–1934 m.); 1936 m. – 2, 1937 m. – 8 (vienas jų susimokėjo 10 litų ir už 1938 m.); 1938 m. nurodyta, kad už nario mokestį surinkta 132 litų, kadangi mokesčio suma išliko 12 Lt, susimokėjo 11

²⁰⁰ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos raštas Kauno miesto ir apskrities viršininkui. LCVA, f. 402, ap. 4, b. 535, l. 6.

²⁰¹ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktas nr. 4. LNMMB RKRS, f. 115, b. 305, l. 6.

²⁰² *Lietuvių bajorų draugijos įstatai*. Kaunas. 1928 m. P. 1–7.

²⁰³ Okupuotame Vilniaus krašte taip pat buvo įsikūrusi bajorus atstovaujanti institucija: *Vilniaus bajorų sąjunga (Klub Szlachecki w Wilnie)*. Draugija 1924 m. jungė 257 bajorus; 1930 m. – 115, o 1932 m. – 60. Spis członków Klubu Szlacheckiego w Wilnie. 1924 roku. LCVA, b. 951, ap. 1, b. 1, l. 1–11; Spis członków Klubu Szlacheckiego w Wilnie na 1930 roku. LCVA, f. 951, ap. 1, b. 2, l. 2; W Wilnie na rok 1932, LCVA, f. 951, ap. 1, b. 3, l. 1.

²⁰⁴ Organizacijų statistinių žinių lapas. LNMMB RKRS, f. 115, b. 348, l. 76–77.

asmenų, taip pat dar vienas asmuo mokėjęs už legitimacijos reikalus ir nario mokesį; 1939 m. susimokėjo 6 asmenys²⁰⁵.

Draugijos nariais daugiausia buvo Gediminų-Beržanskių-Klausučių giminės atstovai (27 asmenys). Draugijai priklausė ir Oginskių, Jesaičių, Goštautų, Malinauskų, Bitautų, Masalskių, Šlepavičių, Gedvilų, Vilkolevičių, Giedraičių, Buivydu, Stefanavičių, Savickių, Musteikų, Kryžanauskų, Korevų, Rusteikų, Gravrogų, Petkevičių, Dirvianskių, Strebeikų, Radvilų, Giniočių, Nielovickių, Pogorskių, Gedgaudų šeimų atstovai²⁰⁶.

Draugijos centras buvo Kaunas – 19 draugijos narių gyveno Kaune. Kiti bajorai gyveno Panevėžyje, Žagarėje, Lazdijuose, Kupiškyje, Kėdainių, Trakų, Šiaulių, Kretingos apskrityse, Plungės, Kartenos valsčiuose. Taip pat buvo keletas narių, gyvenusių užsienyje: Rygoje, Taline, taip pat Ispanijoje, Šveicarijoje, JAV ar Pietų Amerikoje (šalis nenurodyta)²⁰⁷.

Draugija daug dėmesio skyrė bajorų legitimacijai, senųjų lietuviškų giminių išaiškinimui ir pan. Ji siekė perimti Rusijos imperijoje veikusio Valdančiojo Senato Heroldijos departamento (*Департамента Герольдии*) funkciją: rūpintis kilmingųjų luomo įteisinimo reikalais (privilegijomis, titulais ir kt.). Taip pat siekta perimti Rusijos Imperijos visų apygardų bajorų draugijų (*Губернских Депутатских Собраний*) turtą ir dokumentus į savo rankas. Draugija tokius siekius motyvavo savo, kaip vienintelės legaliai ir oficialiai atstovaujančios „senovės tikruosius Lietuvių bajorus“ įstaigos, egzistavimu²⁰⁸. 1929 m. vasario 24 d. Visuotiniame draugijos susirinkime buvo nutarta, kad šį darbą reikia perimti, juolab, kad jis jau buvo pradėtas 1928 m. išlegitimuojant keletą bajorų giminių, nustatant tam tikrus legitimacijos aktus, patvirtintus Centro valdybos antspaudu ir narių parašais²⁰⁹. Viena iš Bajorų draugijos veiklų ir buvo bajorų legitimacija. Jos nariai ieškojo įvairių lietuvių bajorų giminių dokumentų (pvz., Giedraičių, Prialgauskų, Gediminų-Beržanskių-Klausučių ir kt.), išduodavo juos bajorams. Pavyzdžiui, 1935 m. spalio 30 d. Centro Valdybos aktu nutarta išduoti Taduui Balandai Romėnų Imperatoriaus Karlo V lotynų kalba 1547 m. gruodžio 24 d. išduoto dokumento nuorašą. Juo senovės Lietuvos bajorui Gediminui Taduui Balandai buvo suteiktas Romėnų Imperijos kunigaikščio titulas (*titulo ducale*)²¹⁰.

1939 m. birželį Jonui Mindaugui Masalskiui buvo patikėta gauti iš „Centrinio Valstybės archyvo Kaune ir kitų archyvų, valstybinių bei savivaldybių įstaigų, Metropolijos Kurijos archyvo ir

²⁰⁵ Lietuvių Bajorų draugijos Centro Valdybos 1928–1940 metų pajamų ir išlaidų apyskaita, *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 308, l. 1–14.

²⁰⁶ Lietuvių bajorų draugijos narių sąrašai. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 307, l. 1–2, 5–6.

²⁰⁷ Ten pat.

²⁰⁸ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktas nr. 10. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 18–19; Lietuvių bajorų draugijos atliekamieji darbai. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 306, l. 2–3.

²⁰⁹ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktas nr. 10. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 18–19.

²¹⁰ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktas nr. 73. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 90.

visų tikybybų konsistorijų heraldikos dokumentų bei bajorų šeimų genealogijos medžių apyrašų, raštų ir herbų nuorašus, <...> iš gimimų, jungtuvių bei kitų metrikų nuorašus arba ištraukas²¹¹. Lietuvių Bajorų draugija taip pat sulaukdavo ir užklausų išaiškinti konkrečių asmenų šeimų kilmę. Draugija buvo sulaukusi kreipimosi iš Lietuvos generalinio konsulato Helsinkyje ir Lietuvos konsulato Hamburge. Kreiptasi buvo dėl Lukovičių, Minginų ir Urbanovičių giminių išaiškinimo. Jiems buvo pateikta žinoma informacija²¹². Taip pat informacijos apie jo pavardės ir giminės kilmę, kokius laikus ji siekia ir koks buvo giminės herbas prašė suteikti P. Šveikauskas, kuris tuomet gyveno Mančesteryje²¹³.

Be tam tikrų institucijų funkcijų perėmimo *Lietuvių bajorų draugija* siekė gauti *Kauno gubernijos bajorų susirinkimo (Ковенскаво Губернскаво Дворянскаво Депутатскаво Собрания)* rūmus Kaune, Gedimino g. 34. Krašto apsaugos ministrui buvo išsiųstas prašymas dėl šių rūmų perdavimo *Lietuvių bajorų draugijai*. Šis klausimas buvo keltas ne kartą, tačiau draugija į šiuos rūmus taip ir nebuvo įsileista²¹⁴.

Lietuvių bajorų draugija 1936 m. viename iš prašymų Vidaus reikalų ministerijai skelbė, kad yra išimtinai mokslo draugija „atliekanti išimtinai mokslo darbą ir stengiantis išaiškinti visus Nepriklausomoje Lietuvoje tebegyvenančius senovės Lietuvių Didvyrių ainius“²¹⁵. Draugija rūpinosi gubernijų bajorų atstovų susirinkimų genealogijų, heraldikos knygų ir kitų dokumentų ar jų kopijų gavimu. Draugija taip pat rūpinosi heraldikos knygų leidimu. Vienas iš Legitimacijos komisijos uždavinių ir buvo parengti „Lietuvių Heraldiką“²¹⁶. Nors užmojai buvo dideli (buvo planuota aprašyti Oginskių, Goštautų, Šlepavičių, iš Vaitkaus Steponavičių, Giedraičių, Radvilų, Putvinskių, Gintautų, Visgaudų, Daukšų, (Chodkevičių) Katkevičių-Katkų, Davainių-Silvestraičių, iš Gedgaudo Prialgauškų, Girdvainių, Pačių-Pacų, Sapiegų, Puzinų, Korevų, Kareivų, Survilų, Masalskių, Vaišnorų ir kitų pasižymėjusių kunigaikščių ir bajorų giminės bei jų palikuonis. Vėliau ketinta aprašyti tuometinius pasižymėjusius valstybės ir visuomenės veikėjus („be luomų ir partijų skirtumų“)²¹⁷, tačiau pavyko išleisti tik 1 „Lietuvių Heraldikos“ tomą, kurio pagrindas buvo Jono Gedimino-Beržanskio-Klausučio legitimacijos aktas. Knygelėje aprašyta Gediminų-Beržanskių-Klausučių giminė ir kelios jų atšakos²¹⁸. „Lietuvių Heraldikos“ leidimo klausimas buvo plačiai

²¹¹ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktas nr. 31, 99. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 41, 118.

²¹² Lietuvių bajorų draugijos raštai Lietuvos Generaliniam konsulatui Suomijoje. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 349, l. 1–4.

²¹³ P. Šveikausko laiškas Lietuvių Bajorų draugijos Centro valdybos nariui Tadaui Balandai. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 355, l. 1.

²¹⁴ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktai. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 45, 76–77, 85–86, 89.

²¹⁵ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos raštas Vidaus reikalų Ministrui. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 348., l. 5; Lietuvių bajorų draugijos centro valdybos raštas Mečislovui Kazlauskui, *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 348., l. 12.

²¹⁶ *Lietuvių bajorų draugijos įstatai*. Kaunas. 1928 m. P. 1–7.

²¹⁷ Lietuvių bajorų draugijos atliekamieji darbai. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 306, l. 6.

²¹⁸ Gediminas-Beržanskis-Klausutis, Jonas. *Lietuvių Heraldika*. Kaunas, 1930. P. 1–98.

analizuojamas tarp draugijos narių, tačiau gauti lėšų jos leidybai buvo sudėtinga. Galiausiai buvo nuspręsta, kad „Heraldika“ bus leidžiama Draugijos pirmininko vardu ir jo lėšomis. Draugija šiam tikslui įsipareigojo paskolinti 1000 litų. Taip pat buvo sutarta, kad iki 200 knygos egzempliorių bus nemokamai išdalinta valdžios įstaigoms ir visuomenės veikėjams²¹⁹. Išleidus pirmąjį tomą buvo pradėta kalbėti apie antrąjį ir jo turinį, tačiau, kaip jau buvo minėta, daugiau tomų išleisti nepavyko²²⁰.

Be bajorų legitimacijos ir praeities gvildinimo darbų *Lietuvių bajorų draugija* aktyviai įsijungė į visuomeninę veiklą. Vienas pirmųjų *Lietuvių bajorų draugijos* darbų buvo istoriko ir heroldo Alberto Vijūko-Kojelavičiaus 250-ųjų mirties metinių iškilnių organizavimas. Nors tuo metu draugija dar įkurta nebuvo, lietuvių bajorų iniciatyva buvo įkurtas organizacinis komitetas, į renginį buvo pakviesta daug iškilnių visuomenės veikėjų. Jų iniciatyva buvo surengtas didelis renginys Kauno įgulos karininkų ramovėje, taip pat Aleksoto gatvė pervadinta Alberto Vijūko-Kojelavičiaus gatve²²¹.

Galima išskirti dvi ryškiausias tarpukario Lietuvos propagandines kampanijas Vytauto Didžiojo 500-ųjų mirties metinių jubiliejų bei Vilniaus vadavimo akciją. Valdžios elitas siekė šias propagandines kampanijas panaudoti kaip etninę bendruomenę telkiančias idėjas. Tiesa, politinis režimas čia nebuvo idėjų autorius, tačiau sėkmingai jas perėmė, o stokojant finansinių ir organizacinių išteklių į propagandines kampanijas kaip jų organizatores ir vykdytojas įtraukė provyriausybinės organizacijas²²².

Viena iš organizacijų įsitraukusių į šių kampanijų veiklą buvo *Lietuvių bajorų draugija*. Tiesą sakant, draugija buvo viena iš pagrindinių Vytauto Didžiojo 500-ųjų mirties metinių minėjimo organizatorių. 1928 m. spalio 8 d. draugijos Centro valdybos narių posėdyje buvo iškeltas klausimas apie Vytauto Didžiojo 500-ųjų mirties metinių minėjimą ir šiam minėjimui organizuoti reikalingą komitetą. Centro valdyba Vytauto mirties metinių minėjimą laikė reikšmingu valstybinei-tautinei idėjai puoselėti ir atsižvelgdama į tai, kad šio minėjimo klausimas jau buvo keltas anksčiau, bet niekas jokių veiksmų nesiėmė, nutarė iškelti šį klausimą į viešumą ir apjungti įvairias visuomenines organizacijas minėjimo įgyvendinimui²²³. Vytautas Didysis buvo tautos idealas, galingos Lietuvos valstybės („nuo jūros iki jūros“) simbolis, tad ši idėja greitai rado pritarimą visuomenėje²²⁴.

²¹⁹ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktai. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 1. 33, 37, 54, 56.

²²⁰ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktai. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 1. 56, 85–86.

²²¹ Andriušaitis, Artūras. „Lietuvių Bajorų draugija 1928–1940 metais“. *Mūsų praeitis*. 1999. T. 6. Vilnius: LII leidykla. P. 93–95.

²²² Bendikaitė, Eglė; et al. *Lietuvos istorija. T. X. II dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 61–62.

²²³ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktas nr. 6. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 10.

²²⁴ Mačiulis, Dangiras. „Apie dvi propagandines kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje“. *Inter-studia humanitatis*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. Nr. 9. 2009. P. 127.

Minėjimui organizuoti 1928 m. spalio 27 d. *Lietuvai pagražinti draugijos* Centrinės valdybos iniciatyva buvo surengtas visuomenės atstovų, mokslininkų ir šventės iniciatorių visuotinis susirinkimas. Visuomenei kvietimą į šį susirinkimą pasirašė 46 įvairių sričių veikėjai. Tarp jų buvo ir 4 Lietuvių bajorų draugijos nariai: Jonas Gediminas-Beržanskis-Klausutis, Mindaugas Masalskis, Mikalojus Šlepavičius ir Vytautas-Ignas Goštautas. Šie 4 bajorai ir atstovavo Draugijai susirinkime²²⁵. Lapkričio 11 d. buvo išrinktas Vyriausias Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto Didžiojo mirties 500 metų paminėjimo šventei ruošti komitetas. Šio komiteto nariais tapo ir du *Lietuvos bajorų draugijos* nariai: Jonas Gediminas-Beržanskis-Klausutis (buvo pirmininko pavaduotoju) bei Tadas Balanda. Be draugijos narių Vyriausiojo komiteto nariais buvo ir kiti bajorai – Mykolas Biržiška ir Antanas Gravrogkas²²⁶.

Vyriausiasis Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto Didžiojo mirties 500 metų paminėjimo šventei ruošti Komitetas kreipėsi į Draugiją, prašydamas padėti išrinkti Istorijos žinovą į Istorijos sekciją. Draugijos Centro valdyba gruodžio 17 d. susirinkime nutarė paskelbti laikraščiuose atsišaukimą „Lietuvos bajorams“. Jame Lietuvos bajorai kviečiami „neatsilikti užpakalyje“ ir iš savo tarpo išrinkti vieną gerą Lietuvos istorijos žinovą, kuris būtų įtrauktas į istorijos sekciją; taip pat raginama išrinkti ir dar keletą „įtekmingų“ žmonių, kurie galėtų suformuoti bajorų sekciją ir į šventės darbus įtrauktų visus lietuvių bajorus, kurie savo dvaruose peržiūrėtų archyvus ir bibliotekas bei pasistengtų surasti „dokumentus ir žinias, siekiančias Vytauto laikus“, o juos radus, laikinai viską per *Lietuvių bajorų draugiją* perduotų Vytauto Didžiojo šventės Vyriausiajam komitetui²²⁷.

Lietuvių bajorų draugija, nors ne taip aktyviai, tačiau taip pat prisidėjo prie Vilniaus vadavimo kampanijos. Nepaisant Vilniaus ir Vilniaus krašto priklausomybės Lenkijai, valstybiniu lygiu buvo formuojamas šių sričių priklausomybės Lietuvai vaizdiny. Lietuviško nacionalizmo diskurse Vilnius buvo įgavęs kultūrinio ir politinio centro įvaizdį. Vykdytos propagandinės kampanijos dėka įtikėta, kad Vilniaus praradimas kelia nevisavertiškumo jausmą, tad jo atgavimas gyvybiškai būtinas lietuvių egzistencijai. Tai iššaukė Vilniaus vadavimo sąjūdį, kuris savo ruožtu 1925 m. balandį suformavo masinę visuomeninę organizaciją – Vilniui vaduoti sąjungą (VVS). Jos skelbtas tikslas – išvaduoti Vilniaus kraštą, pasitelkus tik kultūros priemones. Būtent ši organizacija buvo pagrindinė Vilniaus susigrąžinimo (vadavimo) akcijos organizatorė²²⁸.

²²⁵ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktas nr. 7. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 12.

²²⁶ Mačiulis, Dangiras. „Apie dvi propagandinės kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje“. *Inter-studia humanitatis*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. Nr. 9. 2009. P. 128.

²²⁷ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktas nr. 9. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 16.

²²⁸ Mačiulis, Dangiras. „Apie dvi propagandinės kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje“. *Inter-studia humanitatis*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. Nr. 9. 2009. P. 135.

Lietuvių bajorų draugija reiškė palaikymą VVS. Į ketvirtąjį VVS skyrių suvažiavimą 1929 m. spalio 12 d. Draugija paskyrė bajorą Joną Mindaugą Masalskį. Suvažiavimo metu sakytoje kalboje J. M. Masalskis kalbėjo: „linkiu reikšdamas širdingą tikrujų [pabraukta – A. L.] Lietuvių Bajorų, bet ne Lietuvos skriaudėjų – išgamų bajorų norą, kas jūsų, broliai ir mūsų, Lietuvos didvyrių ainių troškimas, išvaduoti mūsų senąją sostinę, su visais Lietuvos valstybės atplėštaisiais žemės plotais kuoveikiausiai taptu tikrenybe, – įsikūnytų“. Jis taip pat linkėjo, kad tai būtų paskutinis Sąjungos suvažiavimas bei ragino imtis realių veiksmų atsiimant Vilnių²²⁹. Apie dalyvavimą kituose VVS susirinkimuose duomenų nerasta, tačiau net ir nedalyvaudama susirinkimuose tiesiogiai, Draugija kitais būdais išreiškė palaikymą Sąjungai. Draugijos nariai nuolat tarpusavyje diskutavo Vilniaus klausimu. Negalėdami dalyvauti VVS Suvažiavimuose, siūsdavo jiems telegramas, kuriomis išreikšdavo savo solidarumą su Sąjunga, ragino nepasiduoti ir kovoti dėl Vilniaus²³⁰. *Lietuvių bajorų draugija* jautė įsipareigojimą, prigimtine priedermę dalyvauti šioje akcijoje ir drauge su lietuviais vaduoti Vilnių. 1931 m. spalio 4 d. raštu draugija sveikino Suvažiavimą ir teigė, kad draugijos nariai su kunigaikščio Gedimino, Vilniaus kūrėjo, palikuonimis priešakyje yra pasiryžę vaduoti Vilnių ir gražinti jį tėvynei Lietuvai: „te rausta iš gėdos sostinės grobuonys ir težynie, kad jos vadavimo reikalu visi lietuviai ėjo ir visuomet eis išvieno, be partijų ir luomų skirtumo“²³¹. 1934 m. vasario 24 d. Visuotinio Draugijos narių susirinkimo metu nutarta pareikšti viešą protestą spaudoje dėl lenkų „barbariško elgesio okupuotoj ir neatskiriamoj Lietuvos daly ir jos amžinojoj sostinėj Vilniui. Vilniaus krašto lietuvių visuomenei palinkėti ištvermės ir kantrybės“²³². Įsijungimas į šią (ir kitas) akcijas suartino draugijos narius su visuomene, tačiau atitolino nuo lenkų (tautine ir kultūrine prasme) bajorų, išryškino skirtį tarp jų.

1939 m. spalio 27 d. rašte prezidentui A. Smetonai reiškiamas džiaugsmas atgavus Vilnių. Teigiama, kad Bajorų draugija itin džiaugiasi pasiekimu, nes tarp jų yra „daug senovės tikrųjų Vilniečių“ iš Gediminų-Beržanskių-Klausučių giminės. Taip pat linkima, kad būtų atgautos ir kitos „neginčijamai mūsų amžinos žemės ir miestai kartu su ten pasilikusiais vargti mūsų broliais“²³³. Atgavus Vilnių kunigaikštis Mykolas Trubeckis (*Troubetzkoj*)-Gediminaitis A. Smetonai parengė raštą. Jame kunigaikštis kaip „tikriausias amžinas lietuvis, šakninis vilnietis ir Vilniaus įkūrėjo D. L. k. Gedimino palikuonis“ reiškia sveikinimus Vilniaus atgavimo proga ir linki prezidentui

²²⁹ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktas nr. 13–14. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 22–23.

²³⁰ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktai. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 57, 60, 70, 89.

²³¹ Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos raštas VVS Suvažiavimui. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 348, l. 26.

²³² Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos posėdžio Aktas nr. 62. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 76–77.

²³³ Raštas Prezidentui Antanui Smetonai. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 348, l. 78.

atgauti ir kitas istorines lietuvių žemes, priklausiusias lietuviams: Klaipėdos, Tilžės, Seinų, Suvalkų, Švenčionių, Ašmenos, Lydos, Gardino, Krėvės, Naujapilio (Naugarduko) ir t. t.²³⁴

Lietuvių bajorų draugija taip pat pasireikšdavo ir Tautos šventės metu. 1929 m. liepą buvo svarstomas dalyvavimo Tautos šventėje rugpjūčio 14–15 d. klausimas. Buvo nutarta, kad Bajorų draugija Tautos šventėje dalyvaus padėdama Karo muziejuje prie paminklo žuvusiems už nepriklausomybę nauginį (metalinį) ažuolo lapų su giliukais ir palmės lapų su lelijų žiedais vainiką ir taip pagerbdama Nepriklausomybės kovų dalyvius. Taip pat nusiųsdama sveikinimą valstybės prezidentui²³⁵. Sveikinime, skirtame Tautos šventei, Draugija teigė: „Jau 11 metų sukako, kaip mūsų Tėvynės dalis laisvai kvėpuodama, veltui šaukiasi pasaulinės Temydos užtarimo. Lietuvių tauta – didvyrių tauta. Tautos Vade! Mes Lietuviai Bajorai – Lietuvių Didvyrių ainiai, esame pasiryžę ir Jūsų ekscelenciją prašome leisti atsiimti mūsų Didingos Tėvynės atplėštus plotus ir paliuosuoti ir paguosti nuskriaustus niekšingais pagyriais mūsų brolius. Tautos vade teikis tai žinoti ir malonėti neužmiršti“²³⁶, o už metalinį vainiką sumokėjo 160 litų ir padėjo jį prie nepriklausomybės paminklo²³⁷. Kitų Tautos švenčių (ar apskritai švenčių) proga Draugijos nariai siųsdavo sveikinimo telegramas prezidentui. Neretai sulaukdavo ir jo padėkos²³⁸.

Lietuvių bajorų draugijos veikla buvo sustabdyta 1940 m. birželį. Nors per 12 draugijos gyvavimo metų, jos nariais buvo tik 61 bajoras, ji buvo vienintelė institucija oficialiai ir tiesiogiai atstovaujanti lietuvių bajorams (ir, apskritai, bajorams). Įvairiais būdais buvo bandoma visuomenę supažindinti su organizacija ir į ją pritraukti kuo daugiau narių (daugiausiai per pranešimus spaudai)²³⁹. Draugijos nariai stengėsi būti aktyvūs visuomenės veikėjai ir geri Lietuvos piliečiai. Už nuopelnus valstybei Draugijos nariai Konstantinas Radvila, Mikalojus Šlepavičius, Juozas Vaišnoras-Vilkolevičius, Jonas Gediminas-Beržanskis Klausutis, Magdalena Radvilienė ir Tadas Balanda buvo apdovanoti Gedimino ordinais, T. Balanda buvo apdovanotas ir Vytauto ordinu²⁴⁰.

²³⁴ Raštas Prezidentui Antanui Smetonai. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 348, l. 79.

²³⁵ Lietuvių bajorų draugijos centro valdybos posėdžio Aktas nr. 11. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 20.

²³⁶ Lietuvių bajorų draugijos centro valdybos posėdžio Aktas nr. 12. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 21.

²³⁷ Lietuvių bajorų draugijos Centro baldybos pajamų ir išlaidų apyskaita. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 308, l. 3.

²³⁸ Lietuvių bajorų draugijos centro valdybos posėdžio Aktai. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 47–48, 51–53, 68–69.

²³⁹ Pagal 1930 m. kovo 1 d. nutarimą supažindinti visuomenę su draugija, draugija parengė ir išspausdino politikos, ekonomikos ir kultūros dienraštyje „Rytas“ (1930-03-18 Nr. 63 (1807), Latvijos lietuvių demokratiname savaitraštyje „Rygos balsas“ (1930-03-22 nr. 12 (423) ir dienraštyje rusų kalba „Našė echo“ (1930-03-19 nr. 309) bei „keliuose kituose laikraščiuose“. Pranešime skelbiamas draugijos tikslas, funkcijos (Heroldijos departamento ir gubernijų bajorų deputatų susirinkimų darbas), rašoma apie legitimacijos darbus. Nurodoma „amžinų bajorų“ tautinė sudėtis: 83 % lietuvių, 17 % - rusų, lenkų, totorių, vokiečių; Straipsniai, kreipimaisi į visuomenę Lietuvių bajorų draugijos reikalais. *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 306, l. 2–3.

²⁴⁰ Lietuvių bajorų draugijos centro valdybos posėdžio Aktai, *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 305, l. 26, 65, 102–103; Lietuvių bajorų draugijos Centro valdybos padėka Tadaui Balandai, *LNMMB RKRS*, f. 115, b. 9, l. 1. FDARBA

Dalyvavimas Draugijos veikloje buvo siekio išreikšti savo bajoriškąjį identitetą atspindys, būdas patenkinti savo bajoriškąs ambicijas ir išlaikyti pozicijas visuomenėje.

Draugijos nuolatinė ir pagrindinė veikla buvo rinkti informaciją apie protėvius, garsių bajorų gimines, rūpintis lietuvių praeities aktualizavimu. Draugija rūpinosi ne tik savo narių giminių praeities išaiškinimu, bet ir kitų asmenų. Taip pat siekė šviesti visuomenę. Jų užmojis išleisti daugiatomę Lietuvos heraldiką (ir susitarimas, kad dalis pirmojo tomo bus išdalinti visuomenės veikėjams), Alberto Vijūko-Kojelavičiaus ir Vytauto Didžiojo metinių organizavimas, dalyvavimas VVS veikloje tai tik patvirtina.

Apskritai, Draugijos siekiai iškelti senovės lietuvių istorijos, kultūros svarbą, gaivinti ir puoselėti tradicijas, išaiškinti tautos bei jos lyderių kilmę ir kt. bei jų įgyvendinimas, rodo išlaikytą senosios bajorų, kaip visuomenės švietėjų ir vedlių, tradicijos puoselėjimą. Veikiausiai, G. Jankevičiūtė yra teisi, sakydama, kad tuometei visuomenei (ypač bajorams) buvo būdingos neoromantizmo nuotaikos. *Lietuvių bajorų draugijos* įkūrimą ji laiko vienu iš neoromantizmo atspindžių²⁴¹. Draugijos veikla buvo grindžiama protėvių tradicijų puoselėjimu, nors draugijos nariai veikė išvien su visuomene, tikriausiai, ji į tam tikrus reiškinius žvelgė iš kitų pozicijų. Noras įsijungti į Vytauto Didžiojo mirties metinių ar Vilniaus vadavimo akcijas bajorams buvo ne tik solidarumo su visuomene ir tautos stiprinimo atspindys, jų motyvai buvo grindžiami senąja bajoriškąja tradicija. Vytautas jiems buvo idealas, didis ir galingas protėvis, kurio pėdomis jie norėjo sekti. Visą tarpukarį Bajorų draugijos nariai išlaikė Lietuvos kaip „Didžiausios Europos valstybės“, „išsiplėtusios nuo Baltijos jūrių prie Palangos iki Juodųjų jūrių prie Dniepro upių, nuo Draginčio ant Bugo upės iki Riazanės žemės anapus Okos upės, ir apimančios Žemaičių Kunigaikštystę, Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę su Kaunu, Vilniumi, Krėve <...> ir daugybe kitų žemių“²⁴², atstatymo idėją. Ir nors, veikiausiai, tokių siekių įgyvendinimo viltis buvo apimusi, atgavus Vilnių – istorinę Lietuvos sostinę – tokia viltis, kaip jau buvo minėta, vėl įsižiebė.

Anot G. Jankevičiūtės, noras atsigręžti į praeitį ir ieškoti savo šaknų, pagarba bajorystei rodė kiek naivų „su snobizmu sumišusį romantizmą“²⁴³. Mokslininkė pastebi, kad nors Sąjunga apjungė keliasdešimt Lietuvos bajorų, tačiau tik keletas iš jų gyveno dvaro gyvenimą kaip „tradiciniai

²⁴¹ Jankevičiūtė, Giedrė. „Neoromantinės pasaulėžiūros atspindžiai ir požiūris į dvarą tarpukario Lietuvoje“. *Dvaras modernėjančioje Lietuvoje: XIX a. antra pusė–XX a. pirma pusė. Straipsnių rinkinys, parengtas pranešimų, skaitytų mokslo konferencijoje, vykusioje 2004 m. lapkričio 19 d. Lietuvos istorijos institute, pagrindu*. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2005. P. 109.

²⁴² Gediminas-Beržanskis-Klausutis, Jonas. *Lietuvos Banko Valdybai ir visiems jo tarnautojams Nulinkėjimas, pareikštas raštu 8.XII.1928 m.* Kaunas, 1928. P. 3–4.

²⁴³ Jankevičiūtė, Giedrė. „Neoromantinės pasaulėžiūros atspindžiai ir požiūris į dvarą tarpukario Lietuvoje“. *Dvaras modernėjančioje Lietuvoje: XIX a. antra pusė–XX a. pirma pusė. Straipsnių rinkinys, parengtas pranešimų, skaitytų mokslo konferencijoje, vykusioje 2004 m. lapkričio 19 d. Lietuvos istorijos institute, pagrindu*. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2005. P. 109.

aristokratai“. Kiti buvo pasirinkę miestą, kur užsiėmė koku nors amatu ar tarnyba²⁴⁴. *Lietuvių bajorų draugijos* narių bajoriško identiteto be kunigaikščių titulų ir idėjos puoselėti bajoriškąsias tradicijas, praeities gvildinimo bei iliuzijų apie atgimsiančią LDK, daugiau, iš esmės, niekas neatspindėjo.

Kauno žemės ūkio gamintojų sąjunga. Atsikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei dvarininkai pradėjo organizuoti savo suvažiavimus. Vieno tokių suvažiavimų metu, 1920 m. vasario 18 d., iškeltas siekis suvienyti ir užmegzti glaudžius profesinius santykius su dvarų savininkais. Taip buvo įkurta *Kauno žemės ūkio gamintojų sąjunga (Kowieńskiego związku producentów rolnych – Prodroł)*²⁴⁵. Tą pačią dieną buvo išrinkta ir Sąjungos Centro valdyba. Jos pirmininku išrinktas Boleslovas Liutikas (*Bolesław Lutyk*), vicepirmininkais Konstantinas Okuličius (*Konstanty Okulicz*) ir Viktoras Budzinskis (*Wiktor Budzyński*), išdininku tapo Marijonas Babianskis (*Marjan Babiński*), sekretoriumi – Antanas Veryha-Darevskis (*Antoni Weryha-Darewski*). Taip pat valdybai priklausė ir Jurgis Gruževskis (*Jerzy Gruzewski*), Konstantinis Zyberk-Pliateris, Jonas Pšezdzieckis (*Jan Przeździecki*), Kazimieras Gecevičius (*Kazimierz Gieczewicz*), Marija Volmerova (*Maria Wolmerowa*) ir kt. bajorai²⁴⁶. Tai buvo viena iš bajorijai atstovavusių įstaigų, apjungusių dvarininkus iš visos Lietuvos. Nebuvo slepiama, kad sąjunga įkurta ginti būtent dvarininkų interesus (ypač egzistuojant žemės reformos pavojui)²⁴⁷.

Organizacijos nuomone, dabartinė valstybės ūkio situacija primena katastrofą: materialaus turto ir ūkių naikinimas rodo teisės, socialinės ir asmeninės etikos koncepcijų žlugimą. Naikinama senoji tvarka ir pasaulėžiūra, o naujoji valstybė tos „tvarkos“ dar neturi. Apskritai, situacija matoma kaip pseudodemokratizavimo, pseudoetikos ir pseudoteisės apraiškos, prieštaraujančios koncepcijoms, kurioms turėtų būti atstovaujama. Skelbiama, kad valstybė skleidžia demagoginius šūkius, vaizduoja dvarininkus materialistais ir bedvasiais ir taip kuria iškraipytą atmosferą, kelia chaosą socialiniame gyvenime, sąmoningai naikina esančius visuomeninius santykius²⁴⁸. Teigiama, kad anksčiau dvarininkai nevykdė savo socialinių pareigų, tad šiandien skelbiama, jog be egoizmo ir asmeninių interesų, daugiau jokių socialinių ar kultūrinių principų šie asmenys įgyvendinti negali. Sąjunga teigia, kad čia yra koncentruojamasi tik į neigiamus pavyzdžius, ir toks požiūris tik malšina kilnius sąmoningų dvarininkų siekius²⁴⁹. Organizacija siekė sušvelninti smūgius nukreiptus į dvarininkiją,

²⁴⁴ Jankevičiūtė, Giedrė. „Neoromantinės pasaulėžiūros atspindžiai ir požiūris į dvarą tarpukario Lietuvoje“. *Dvaras modernėjančioje Lietuvoje: XIX a. antra pusė–XX a. pirma pusė. Straipsnių rinkinys, parengtas pranešimų, skaitytų mokslo konferencijoje, vykusioje 2004 m. lapkričio 19 d. Lietuvos istorijos institute, pagrindu*. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2005. P. 109.

²⁴⁵ *Sprawosdanie Kowieńskiego związku producentów rolnych. Pierwszy rok istnienia*. 1920. Kowno, 1921. P. 2.

²⁴⁶ Ten pat. P. 10.

²⁴⁷ Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34. P. 63.

²⁴⁸ *Sprawosdanie Kowieńskiego związku producentów rolnych. Pierwszy rok istnienia*. 1920. Kowno, 1921. P. 1.

²⁴⁹ Ten pat.

ginti dvarininkų interesus. Daugeliui dvarininkų Sąjunga kėlė susidomėjimą, nes apsaugoti savo žemes jiems buvo labai svarbu. Kiekvienas ieškojo tokios apsaugos. Buvo tikima, jog sutelkus jėgas, įmanoma sustiprinti savo pozicijas ir realiai ginti dvarininkų interesus²⁵⁰. Tiesa, pastebima, kad vieni sąžiningai dirbo organizacijos ir bendrų interesų labui, o kiti ieškojo naudos sau ir reiškė nemenkos kritikos pirmiesiems²⁵¹.

Sąjungos nariai dvarininkai daug dėmesio skyrė žemės reformos klausimui. Jie aiškino, kad žemės ūkio padėtis Lietuvoje yra sudėtinga, jog yra ne tik neatkuriamai tai, kas sugriauta, bet ir dar labiau naikinama bjauriausiais būdais. Dvarininkai pripažino žemės reformos reikalingumą, tačiau jos įgyvendinimą jie įsivaizdavo kitaip. Sąjunga rūpinosi dvarininkų žemės apsauga. Aiškinosi, kurios žemės galėtų būti perduotos į valstybės fondą, kokios kokybės jos yra, už kiek galėtų būti perduotos. Šiam tikslui pasiekti parengė Sąjungos nariams anketas, sudarė specialius komitetus. Savo pasiūlymus teikė vyriausybei, visuomenės autoritetams. 1920 m. birželio mėn. *Kauno žemės ūkio gamintojų sąjunga* atsiuntė žemės ūkio ministrui Jonui Aleksai anksčiau minėtą [žiūrėti P. 34] pasiūlymą dėl žemės reformos²⁵². Taip pat buvo rūpinamasi ir dvarininkų miškų bei turto nacionalizavimo klausimais²⁵³.

Buvo siekiama ne tik įkurti centrinę organizaciją, apjungiančią visus dvarininkus, bet ir kurti vietos institucijas provincijų administravimo centruose. Per pirmuosius metus organizacija įsteigė 15 Sąjungos filialų, apjungusių 795 narius. *Kauno žemės ūkio gamintojų sąjunga* turėjo savo skyrius Šiaulių, Panevėžio, Ukmergės, Kauno-Marijampolės, Raseinių, Telšių, Kėdainių, Mažeikių, Tauragės, Rokiškio, Kretingos, Biržų, Utenos-Zarasų, Vilkaviškio, Alytaus-Seinų skyrius. Daugiausia narių turėjo Šiaulių skyrius – 131; kiek mažiau Panevėžio, Kėdainių – atitinkamai 101 ir 100 narių; taip pat nemažai narių apjungė Ukmergės (90 asmenų), Raseinių (70), Kauno-Marijampolės (66), Mažeikių (58), Tauragės (54), Vilkaviškio (51) skyriai²⁵⁴. 1920 m. pabaigoje *Kauno žemės ūkio gamintojų sąjunga* turėjo 797 (veikiausiai, 2 iš jų nepriklausė jokiam skyriui) narius, tarp kurių buvo ir Bilevičių, Chodkevičių, Daugėlių, Davainių-Silvestraičių, Gorskių, Gruževskių, Jankovskių, Komarų, Komorovskių, Landsbergių, Montvilų, Pliaterių, Tiškevičių, Zubovų ir kt. giminių atstovų²⁵⁵.

²⁵⁰ Romer, Eugeniusz. *Dziennik 1919–1923*. T. 2. Warszawa: Interlibro, 1995. P. 426.

²⁵¹ Ten pat. P. 510.

²⁵² *Sprawozdanie Kowieńskiego związku producentów rolnych. Pierwszy rok istnienia*. 1920. Kowno, 1921. P. 2–3; Butkus, Zenonas, et al. *Socialiniai Pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016. P. 81.

²⁵³ *Sprawozdanie Kowieńskiego związku producentów rolnych. Pierwszy rok istnienia*. 1920. Kowno, 1921. P. 4.

²⁵⁴ Ten pat. P. 14–15.

²⁵⁵ Ten pat. P. 16–32.

Kauno žemės ūkio gamintojų sąjungai nepavykus apsaugoti dvarininkų nuosavybės po pradėtos žemės reformos, sumenkėjus dvarininkų reikšmei, organizacija persiorientavo ir savo uždavinius pradėjo sieti su lenkų gyvenimu kaime²⁵⁶. Tolesnio organizacijos likimo išsiaiškinti nepavyko.

Kauno žemės ūkio gamintojų sąjunga apjungė bajorų elitą – dvarininkus – ir bandė apginti vieną esminių bajorų identifikacijos elementų – privačią nuosavybę. Net jei esminis jų tikslas pasiektas nebuvo, statistika rodo, kad dvarininkams atstovaujanti ir jų interesus ginanti organizacija buvo reikalinga ir reikšminga.

Lietuvos lenkų švietimo ir kultūros draugija „Pochodnia“. Dar viena svarbi organizacija gvildenant bajorijos vaidmens klausimą – *Lietuvos lenkų švietimo ir kultūros draugija „Pochodnia“* („*Žibinklas*“). Nors oficialiai organizacija rūpinosi lenkų švietimu, nemažą dalį šios organizacijos veiklos iniciatorių ir organizatorių sudarė lenkų bajorai, jie buvo ir pagrindiniai valdymo organų nariai. Draugija įkurta 1924 m. rudenį Kaune. Organizacijos tikslas – „jungti Lietuvos lenkus kultūros ir švietimo srityje“²⁵⁷; ji siekė būti patariamąja institucija kultūros ir švietimo srityje, steigti mokyklas, knygynus ir skaityklas, rengti kursus ir seminarus mokytojams, leisti laikraščius ir knygas, rūpintis vaikų fiziniu lavinimu²⁵⁸. Susiklosčius palankesnėms aplinkybėms, po 1926 m. gegužės Seimo rinkimų, „Pochodnia“ ėmė plėsti lenkų švietimo tinklą. Čia pasisekė Panevėžio gimnaziją paversti valstybine švietimo įstaiga ir gauti valstybės finansavimą. Apskritai, nuolat veikė 13–16 lenkų tautinių mokyklų šalyje²⁵⁹.

1926 m. rugpjūčio 14 d. išėjo potvarkis, kuriuo buvo leidžiama pakeisti tautybę pase. *Pochodnia* organizavo masinį lenkų tautybės įrašymą į pasus. Buvo sudaromi lenkų gimnazijų mokinių tėvų, padavusių prašymus Vidaus Reikalų Ministrui pakeisti tautybę iš „lietuvis“ į „lenką“, sąrašai. Kauno gimnazijoje 1937–1938 m. mokslo metais tokių prašymų buvo pateikta 25, Panevėžio – 11, ir Ukmergės gimnazijoje – 19²⁶⁰. Vėliau Vidaus reikalų ministerija slaptu aplinkraščiu įvedė nuostatas, kurios faktiškai uždraudė tokią praktiką²⁶¹.

Nors draugijai veikti buvo leista, tačiau jos veikla buvo nuolat stabdoma. Pateikti prašymai buvo atmetami, atsakymai vilkinami, apskritai, buvo jaučiama diskriminacija. *Pochodnia* nariai

²⁵⁶ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1922 m. birželio 16-oji–1923 m. balandžio 10-oji*. Vilnius: versus aureus, 2016. P. 279.

²⁵⁷ Lietuvos lenkų švietimo ir kultūros draugijos „Pochodnia“ įstatai. *LCVA*, f. 377, ap. 10, b. 337, l. 46.

²⁵⁸ Lietuvos lenkų švietimo ir kultūros draugijos „Pochodnia“ įstatai. *LCVA*, f. 377, ap. 10, b. 337, l. 46.

²⁵⁹ Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34. P. 71.

²⁶⁰ Kauno, Panevėžio ir Ukmergės lenkų gimnazijų mokinių tėvų, 1937/38 mokslo met. padavusių p. Vidaus reikalų Ministrui prašymus pakeisti vidaus paso tautybės įrašą iš „lietuvis“ į „lenkas“ sąrašas. *LCVA*, f. 377, ap. 10, b. 337, l. 126–128

²⁶¹ Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34. P. 75.

nenorėjo su tuo taikstyti, net buvo pradėję rengti naują lenkų tautinės mažumos skundą Tautų Sąjungai (lenkų tautinės mažumos skundai jau buvo siųsti 1921 ir 1924 m.), tačiau skundas išsiųstas nebuvo. Apsiribota lenkų protesto raštų siuntinėjimu vyriausybei ir prezidentui A. Smetonai²⁶².

Nors oficialiai tai nebuvo bajorų organizacija, tačiau jos nariais buvo nemenka dalis bajorų. 1939 m. narių sąraše įvardijami 66 asmenys, bent apie pusę jų buvo bajorai. Draugijai priklausė bajorai iš Kauno, Šiaulių, Telšių, Rokiškio, Kėdainių ir kt. apskričių. Tarp jų buvo Nalenč-Gorskių, Pšezdziedskių, Gruževskių, Komarų, Šiukštų, Romerių ir kt. bajorų giminių atstovų²⁶³.

Bajorai buvo aktyvūs organizacijos nariai, pagrindiniai jos darbo organizatoriai. 1924–1934 m. draugijos pirmininko pareigas ėjo dvarininkas Viktoras Budzinskis, vėliau jį pakeitė J. Pšezdziedskis. Per *Pochodnia* egzistavimo laikotarpį (1924–1940 m.) Centro valdybos nariais buvo ir bajorai Konstantinas Zyberk-Pliateris, Konstantinas Okuličius, Česlovas Galinskis (*Czesław Galiński*), Jonas Žilinskis (*Jan Żyliński*), Bronislovas Liausas (*Bronisław Laus*), Hektoras Komorovkis (Hektor Komorowski); Revizijos komisijos nariais – B. Liutikas, Kazimieras Jančevskis (*Kazimierz Janczewski*) ir Eugenijus Romeris²⁶⁴. Draugijos vadovybei priklausė ir Tadas ir Anupras Korevos (*Tadeusz, Onufry Korewa*) bei kt.²⁶⁵

Tokia situacija liudija bajorų siekį išsaugoti savo pozicijas visuomenėje, tęsti jos švietėjų ir ugdytojų tradiciją. Bajorai per draugiją atstovavo lenkų interesams, savo tautos interesams; pats atstovavimo principas buvo išsaknijęs jų sąmonėje ir nors bajorai čia atstovavo tik, iš dalies, nedidelės grupės interesams, tai buvo aiškus jų socialinio identiteto bruožas. Čia taip pat, kaip vieną iš identiteto elementų, galima pabrėžti ir lenkiškumo puoselėjimą bei gynimą.

Centrinis lenkų rinkimų komitetas (*Lenkų centralinis rinkimų komitetas Lietuvoje*). 1920 m. sausio mėn. spaudoje pasirodė 22 stambių dvarininkų paskelbta deklaracija, kuria jie reiškė paramą Lietuvos valstybei su sostine Vilniumi, sutiko dirbti jos labui [plačiau apie tai – 4 skyriuje]. Netrukus šie asmenys sudarė lenkų rinkiminį komitetą²⁶⁶. Komiteto tikslas: „Lenkų, Lietuvos piliečių sugrupavimas dėl bendro dalyvavimo Rinkimuose į [Steigiamąjį] Lietuvos Seimą“²⁶⁷. Artėjant rinkimams į Steigiamąjį Seimą, dvarininkai laikėsi pozicijos, kad jei nekels savo sąrašų, susilpnės

²⁶² Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34. P. 79.

²⁶³ Draugijos „Pochodnia“ narių sąrašas. *LCVA*, f. 377, ap. 10, b. 337, l. 138.

²⁶⁴ Pranešimas Kauno apskrities viršininkui. *LCVA*, f. 402, ap., 4, b. 319, l. 11–104.

²⁶⁵ Kauno apskrities viršininkui. *LCVA*, f. 377, ap. 10, b. 337, l. 67.

²⁶⁶ Bendikaitė, Eglė, et. al. *Lietuvos istorija. T. X. II dalis. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 102.

²⁶⁷ Žinios apie Lenkų centralinį rinkimų komitetą Lietuvoje. *LCVA*, f. 402, ap. 4, b. 118, l. 23.

lenkų tautinės mažumos pozicijos, o taip pat ir dvarininkai praras galimybę daryti įtaką su žemės reforma susijusiems sprendimams²⁶⁸.

Lenkų centrinis rinkimų komitetas buvo išrinktas 1920 m. kovo 10 d., tuo tarpu, rinkimai turėjo įvykti balandžio 14–16 d. Dėl valdžios priešiško Komitetas buvo įregistruotas tik likus mėnesiui iki rinkimų²⁶⁹. Jį sudarė Kazimieras Jančevskis, Augustas Dobrovolskis (*August Dobrowolski*), Konstantinas Zyberk-Pliateris, Antanas Satinskis (*Antoni Satyński*), Adomas Levandovskis (*Adam Lewandowski*), Boleslovas Liutikas, Konstantinas Okuličius²⁷⁰. Centrinis lenkų rinkimų komitetas tikėjosi, kad per rinkimus į Seimą lenkų tautinė grupė balsuos už jo sąrašą. Vis tik, teoriškai už lenkų rinkiminį sąrašą galėjo balsuoti ir lietuviai, lenkai galėjo balsuoti už lietuvių sąrašus, tad tokios prognozės nebuvo tikslingos. Balsavimas už lenkų sąrašą, veikiausiai, galėjo būti drąsi savo lenkiškos tapatybės demonstracija, kita vertus, dalis lenkų galėjo balsuoti ir už lietuviškas partijas²⁷¹. Tuomet į Steigiamąjį Seimą buvo išrinkta 112 asmenų. Tarp jų, surinkę mažiau nei 33 balsus, pateko tik 3 *Centrinio lenkų rinkimų komiteto* atstovai: Adolfas Grajevskis (*Adolf Grajewski*), Janas Krasovskis (*Jan Krasowski*) ir Romanas Zaremba (*Roman Zaremba*). Dar prieš pirmąjį Seimo posėdį buvo nutarta, kad pastarieji du atsisakys savo postų, o juos pakeis kunigas B. Liausas ir darbininkas Antanas Šnieliavskis (*Antoni Śnielawski*)²⁷². Jie daugiausia dėmesio skyrė žemės reformai ir lenkų dvarininkų interesams ginti. Jie Seime dirbo iki 1921 m. liepos, kai buvo paviešintas Lenkijos užsienio reikalų ministerijos inicijuotas, šių trijų deputatų pasirašytas, skundas Tautų Sąjungai su rinkimų falsifikavimo, lenkiškų visuomeninių organizacijų persekiojimo, lenkų privačios nuosavybės nusavinimo kaltinimais. Lietuviškų Seimo partijų atstovai tokį skundą paneigė, o lenkų deputatams teko trauktis iš Seimo²⁷³. Du *Centrinio lenkų rinkimų komiteto* deputatai – A. Grajevskis ir B. Liausas buvo bajorai. Be jų į Steigiamąjį Seimą, atstovaudami kitoms politinėms srovėms, pateko dar 6 bajorai: Felicija Bortkevičienė (*Lietuvos valstiečių sąjunga*), Oskaras Biuchleris (*Oskar Büchler* (*Lietuvos vokiečių piliečių rinkimų komitetas*; į Seimą pateko, mandato atsisakius R. Kinderiui), Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (*Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija*), Juozas Purickis

²⁶⁸ Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34. P. 62.

²⁶⁹ Bendikaitė, Eglė, et. al. *Lietuvos istorija. T. X. II dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 102.

²⁷⁰ Pranešimas Kauno miesto ir apskrities viršininkui. LCVA, f. 402, ap. 4, b. 118, l. 6.

²⁷¹ Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34. P. 52.

²⁷² Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34. P. 63.

²⁷³ Bendikaitė, Eglė, et. al. *Lietuvos istorija. T. X. II dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 102–103.

(*Lietuvos Krikščionių demokratų partija*), Vladas Sirutavičius (*Lietuvos socialdemokratų partija*), Juozas Žebrauskas (*Lietuvos Krikščionių demokratų partija*)²⁷⁴.

Prieš rinkimus į Pirmąjį Seimą (1922–1923 m.) 1922 m., *Lenkų centrinis rinkimų komitetas* išsirinko Valdybą. Jos pirmininku išrinktas E. Romeris, vicepirmininkais – Zbignevas Chominskis (*Zbigniew Chomiński*), K. Zyberk-Pliateris, sekretoriumi – Stanislovas Salmonovičius (*Stanisław Salmonowicz*)²⁷⁵. E. Romeris nenorėjo tapti komiteto valdybos pirmininku, tačiau suprato, kad kito pasirinkimo nebuvo, tad pastūmęs asmeninius interesus į šoną, sutiko juo tapti²⁷⁶. Komitetas nusprendė dalyvauti rinkimuose ir siekti to, kas jiems priklausė pagal Konstituciją – kultūros autonomijos, tautinės tarybos ir Lenkijos reikalų ministro²⁷⁷. Steigiamojo Seimo priimti radikalūs sprendimai dvarininkų atžvilgiu taip pat skatino aktyviau įsitraukti bajorus į rinkimus. Tam tikra lenkų dvarininkų dalis aktyviai dalyvavo rinkimuose lietuvių partijų (daugiausia nacionalistinės pakraipos (*Tautos Pažangos partijos*) sudėtyje, tai buvo savotiškas būdas gelbėti savo dvarus, nes šios partijos nebuvo tokios radikalios žemės reformos klausimu²⁷⁸. Laimėti Seimo mandatų su šiomis partijomis nepavyko. *Centrinis lenkų rinkimų komitetas* I Seime gavo du mandatus iš 78. Vienas iš atstovų buvo bajoras – B. Liausas. Be jo, Seime buvo ir dar 5 bajorų atstovai: Kalikstas Kosarskis (*Lietuvos Darbo Federacija*), Stasys Šilingas (*Lietuvos ūkininkų sąjunga*), Zigmas Toliušis (*Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija*), Aleksandras Haroldas Tornau (*Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija*)²⁷⁹.

II Seime (1923–1926 m.) *Centrinį lenkų rinkimų komitetui* atstovavo 4 asmenys. Lenkų atstovams sunkiai sekėsi patekti į įvairias komisijas. Tik sutikus paremti E. Galvanausko kabinetą, 2 atstovai (Kazimieras Volkovickis (*Karzimierz Wolkowyci*) ir V. Budzinskis tapo komisijų nariais. Jie siekė ginti lenkų interesus, tačiau visi jų pasiūlymai buvo atmesti²⁸⁰. Du iš patekusių į Seimą Komiteto narių – bajorai: jau antrą kadenciją Seime einantys B. Liausas ir V. Budzinskis. Be jų iš 78

²⁷⁴ *Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas. T. 2. Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006. P. 466–469.

²⁷⁵ Pareiškimas Kauno miesto ir apskrities viršininkui. LCVA, f. 402, ap. 4, b. 118, l. 21.

²⁷⁶ Romer, Eugeniusz. *Dziennik 1919–1923*. T. 2. Warszawa: Interlibro, 1995. P. 490.

²⁷⁷ Ten pat. P. 488.

²⁷⁸ Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaitai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34. P. 52.

²⁷⁹ *Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas. T. 3. Lietuvos Respublikos Seimų: I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006. P. 723–725.

²⁸⁰ Bendikaitė, Eglė, et. al. *Lietuvos istorija. T. X. II dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 105–106.

Seimo narių dar buvo 4 bajorai: antrąją kadenciją einantys K. Kosarskis, Z. Toliušis, A. H. Tornau (*Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga*), Stasys Šilingas²⁸¹.

I III Seimą (1926–1927 m.) buvo išrinkti 85 tautos atstovai. Čia *Centrinis lenkų rinkimų komitetas* vėl turėjo 4 mandatus. Bajorijai vėl atstovavo B. Liutikas ir V. Budzinskis. Taip pat iš bajorų tarpo į Seimą vėl pateko Z. Toliušis ir Jonas Pranas Aleksa (*Lietuvos ūkininkų partija*)²⁸².

IV Seime (1936–1940) lenkų atstovų jau nebuvo. Iš bajorų, tarp 49 Seimo narių, buvo tik Stasys Putvinskis, išrinktas Šiaulių rinkimų apygardoje²⁸³.

Nors *Centrinis lenkų rinkimų komitetas* buvo vienintelė Lietuvos bajorams atstovaujanti (kad ir neoficialiai) partija, ji didelio palaikymo iš visuomenės nesulaukė. Apkritai, galima teigti, kad bajorijai buvo prastai atstovaujama Seime. Iš vienos pusės, bajorija sudarė tik menką Seimų narių dalį, kita vertus, ne visi bajorai siekė atstovauti dvarininkų interesams, o tie, kurie siekė, nesulaukdavo pritarimo iš pačio Seimo.

Kaip dar viena politinė institucija dvarininkų visuomeniniams-politiniams interesams atstovauti bei koordinuoti lenkų politinius veiksmus šalia Steigiamojo Seimo lenkų frakcijos buvo įkurtas *Informacinis biuras*²⁸⁴. Į biuro sudėtį įėjo dvarininkai: V. Budzinskis, K. Jančevskis, B. Liutikas, K. Okuličius, K. Zyberk-Pliateris, Vladyslavas Vielhorskis (*Władysław Wielhorski*) ir E. Romeris²⁸⁵; vėliau ir Zigmundas Jundzilas (*Zygmunt Jundziłł*), Aleksandras Meištovičius (*Aleksander Meyszowicz*), Liudvikas Vielhorskis (*Ludwik Wielhorski*), Kazimieras Lukomskis (*Kazimierz Łukomski*) ir kt.²⁸⁶

Finansinę paramą šiam biurui teikė ir Varšuva, kuri jį laikė svarbiausiu savo partneriu Lietuvoje. Biuras, remiamas Lenkijos, užsiėmė spaudos leidyba. 1921 m. biuras perėmė laikraščio „Dzień Kowieński“ (nuo 1935 m. „Dzień Polski“) leidybą, leido kitus laikraščius, 1923 m. įsteigė leidybos bendrovę „Omega“, kiek vėliau – spaustuve²⁸⁷.

1926 m. įvykus perversmui, lenkų situacija ėmė prastėti – pradėtos riboti lenkų teisės, mokyklų raida stabdyta ir t. t., tad 1927 m. balandžio 12 d. lenkai Seimo nariai, drauge su kairiomis partijomis,

²⁸¹ *Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas. T. 3. Lietuvos Respublikos Seimų: I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas.* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006. P. 728–730.

²⁸² Ten pat. P. 733–735.

²⁸³ Ten pat. P. 740.

²⁸⁴ Bendikaitė, Eglė, et. al. *Lietuvos istorija. T. X. II dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.).* Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 102.

²⁸⁵ Ten pat.

²⁸⁶ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji.* Vilnius: versus aureus, 2013. P. 77–78.

²⁸⁷ Bendikaitė, Eglė, et. al. *Lietuvos istorija. T. X. II dalis. Nepriklausomybė (1918–1940 m.).* Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 107.

pareiškė nepasitikėjimą Vyriausybe. Tą pačią dieną Seimas buvo paleistas ir taip formaliai nustojo veikti lenkų *Informacinis biuras*²⁸⁸.

Informacinis biuras buvo viena pagrindinių dvarininkams atstovaujančių institucijų, vadovaujama beveik vien dvarininkų. Ji buvo Lietuvos lenkų ryšio su Lenkija garantas, tačiau tinkamai atstovauti dvarininkams taip ir nepavyko.

Šiame skyriuje aptartos organizacijos buvo pagrindinės tarpukariu bajorams Lietuvoje atstovavusios institucijos. Jos siekė skirtingų tikslų ir atstovavo skirtingiems bajorijos interesams. Vienos Lietuvos bajorus apjungiančios organizacijos nebuvimas rodo bajorijos susiskaldymą, jos kaip socialinės grupės nehomogeniškumą. Kita vertus, net ir skirtingais pagrindais, bajorai susivienydavo į organizacijas. Ši priklausomybė grupei ir tos grupės reikšmė bajorams, atspindi jų socialinį identitetą. Lietuvos bajorai organizavosi tautiniu-kultūriniu ir politiniu pagrindais. Pirmajai bajorų kategorijai galima priskirti *Lietuvių bajorų draugijos* ir draugijos *Pochodnia* narius. Pirmoji organizacija į draugiją įtraukė lietuvius bajorus, Lietuvių tautos kūrėjų palikuonis. Tiesa, čia lietuviybės principas buvo labiau suprantamas kaip ištikimybės šaliai ir pilietiškumo demonstravimas, lietuvių tautos praeities gvildenimas. Tuo tarpu, draugija *Pochodnia* siekė atstovauti lenkų tautos (o kartu ir kultūros) interesams, todėl nuolat konfliktavo su valstybe. Politiniais pagrindais organizavosi *Kauno žemės ūkio gamintojų sąjunga* bei *Centrinis lenkų rinkimų komitetas*. Pastarojo politinė pakraipa akivaizdi. Bajorija, siekdama apginti savo interesus ir mėgindama išlaikyti savo tradicijas (dalyvavimo politinėje veikloje) bei socialinę padėtį visuomenėje, privalėjo įsijungti į Lietuvos politinį gyvenimą. Tiesa, mėginimas nebuvo sėkmingas. *Kauno žemės ūkio gamintojų sąjunga*, siekdama apginti savo dvarus ir kaip organizacija daryti įtaką politiniams sprendimams, taip pat priskirtina prie antrosios kategorijos. Čia bajorijos elitas – dvarininkai – siekė nukreipti valstybės politiką jiems patogia linkme, tačiau nesėkmingai. Politiniu pagrindu besiorganizavusias institucijas taip pat galima priskirti prie tautiniu-kultūriniu požiūriu lenkiškos bajorijos grupės.

Lietuvių bajorų draugija buvo ta, kuri siekė prisitaikyti prie modernėjančios Lietuvos, palaikyti ryšį su valdžia, drauge bandydama išlaikyti vienokias ar kitokias bajorų tradicijas ir jų identiteto bruožus. Tuo tarpu, prolenkiškų pažiūrų bajorai, jausdami politinį ir socialinį-kultūrinį spaudimą kolektyviai priešinosi naujajai tvarkai ir bandė apsaugoti bei išsaugoti savo bajoriško identiteto likučius.

---

²⁸⁸ Bendikaitė, Eglė, et. al. *Lietuvos istorija. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. X. Tomas. II dalis. Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 110.

4. BAJORIJOS SANTYKIS SU VISUOMENE

XIX a. pabaigoje pradėjusios plisti nacionalizmo idėjos ir prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas bei jo padariniai privedė prie reikšmingų pokyčių visuomenėje. Naujai kuriamos modernios tautinės Lietuvos valstybės visuomenės struktūros turėjo savaime pakeisti iki tol funkcionavusias struktūras: buvęs visuomenės elitas (bajorija, dvarininkija) turėjo integruotis į naujas struktūras, paliekant savo vertybes užnugaryje arba derinant jas su naujai besiformuojančiomis²⁸⁹; turėjo užleisti savo, kaip dominuojančios visuomenės grupės, pozicijas „žemesniajam“ sluoksniui. Procesas buvo ilgas ir sudėtingas. Liaudies (tautos) pagrindu kuriama Lietuvos valstybė, nesulaukusi pakankamai bajorijos paramos, norėjo ją išstumti iš visuomenės elito, siekė sumenkinti jos reikšmę; tuo tarpu, didžioji dalis bajorijos siekė kurti kiek kitokį valstybės modelį (Lietuva Lenkijos sudėtyje arba atsikursianti LDK), neketino apleisti savo pozicijų ir įvairiais būdais stengėsi išlaikyti savo socialinį statusą.

XIX a. pab.–XX a. pr. didžiojoje Lietuvos dalyje, o kartu didžiojoje visuomenės dalyje, tautinis tapatumas buvo glaudžiai susijęs su socialiniu (luominiu) tapatumu. Tautiniu pagrindu susiskaidęs viešasis gyvenimas persipynė su visuomenės socialiniu susiskirstymu. Lenkas dažniausiai buvo bajoras, o lietuvis dažniausiai reiškė valstietį, valstietiškos kilmės inteligentą²⁹⁰.

„Langas pro kurį lietuvių ir baltarusių liaudis mato Lenkiją, yra pirmiausia dvaras, ir jei pro tą langą pamatys sau skriaudą ar neteisybę, tuomet pasirodys jai skriaudžiančia ir neteisinga Lenkija“²⁹¹. Lietuviai iš esmės lenkų tautos nepažinojo, jie nuolat matydavo ją atstovaujamą dvarininkų, dvasininkų ar „ponų“ miestiečių. Iš čia ir visa Lenkija buvo matoma „poniška“²⁹². Taigi visuomenė vartodama lenko sąvoką, dažniausiai omenyje turėjo dvarininkus, kurių visuma buvo lenkų tautos ir Lenkijos valstybės atspindys; tad ir valstybės politika, o kartu visuomenės pozicijos, buvo priešiškos Lenkijai ir lenkams iš tiesų neigiamai vertinant tik bajoriją. Čia tautiniai prieštaravimai sutapo su socialiniais. Lietuvos visuomenė buvo valstietiška ir siekė radikaliomis priemonėmis išspręsti žemės trūkumo klausimą, tuo tarpu ekonominiu ir socialiniu požiūriu įtakingiausiai lenkų grupei –

²⁸⁹ Miknys, Rimantas. „Įvadas. Ant dviejų pasaulių ribos: Mykolo Romerio, jo šeimos ir artimo socialinės aplinkos vertybių perkainojimo kryžkelės 1920–1922 metais“. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2013. P. XIII.

²⁹⁰ Medišauskienė, Zita. „Apie dvarininkų ir valstiečių santykius ne iš klasių kovos pozicijų“. *Dvaras modernėjančioje Lietuvoje: XIX a. antra pusė–XX a. pirma pusė. Straipsnių rinkinys, parengtas pranešimų, skaitytų mokslo konferencijoje, vykusioje 2004 m. lapkričio 19 d. Lietuvos istorijos institute, pagrindu*. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2005. P. 15.

²⁹¹ „Lenkų konservatoriai prieš Lietuvos lenkinimą“. *Lietuvos aidas*. 1918.04.23. Nr. 48 (96). P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

²⁹² Buchowski, Krzysztof. *Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*. Vilnius: baltos lankos, 2012. P. 389–317.

dvarininkams – tai nepatiko ir kurstė nepasitenkinimą Lietuva²⁹³, tad įtampa tarp lietuvių ir lenkų įgavo ne tik tautinį ar politinį, bet ir socialinį dėmenį; lenkiškumas pradėtas suvokti kaip nuolatinė grėsmė ne tik kultūrine, bet ir socialine prasme. Dar viena konflikto priežastis – Lietuvos ir Lenkijos valstybių nesutarimai. Ypač situacija paaštrėjo 1920 m. okupavus Vilnių. Neapykanta Lenkijai ir lenkams dėl to laikėsi visą tarpukarį. Viešojoje erdvėje susiformavo lietuvių „liaudies“, „darbo žmonių“, kovos su „ponais lenkais“ diskursas²⁹⁴.

„Pagrindinė problema, su kuria susidūrė lietuvių veikėjai XX amžiaus pradžioje, buvo ne istorinės sąmonės trūkumas, o etninio atsiribojimo būtinybė“²⁹⁵. Situacijos sudėtingumą lėmė tai, kad daugelis politiškai sąmoningų lietuvių buvo dažnai kilę iš sulenkėjusių šeimų. Idėją sujungti liaudį, kuri išsaugojo lietuviškąsias tradicijas ir kalbą, su bajorija, kuri tapo lenkiškos kultūros atstove, buvo sudėtinga įgyvendinti²⁹⁶. Kuriantis Lietuvos valstybei įtampa vis kilo, formavosi priešiški lietuvių ir lenkų santykiai.

Tai lėmė ir didžiosios dalies lenkų priešiškas nusistatymas Lietuvos, kaip savarankiškos valstybės, atžvilgiu – tik nedidelis skaičius Lietuvos lenkų pripažino etnografinės Lietuvos ribas. Tautinių Lietuvos ir Lenkijos valstybių susikūrimas sužlugdė Lietuvos lenkų valstybės susiformavimo perspektyvą. Tiesa, iki įgyvendinant Žemės reformą ir galutinai nesusiformavus Vilniaus problemai, tebeegzistavo idėjos apie Lietuvos lenkų tautos susiformavimą²⁹⁷.

Besikuriančioje modernioje Lietuvoje savo vietą Lietuvos politinei tautai – bajorijai (ypač vidutinajai ir stambiajai) – buvo sunku atrasti. Bajorams buvo sunku prisitaikyti prie naujų sąlygų. Tai lėmė ne tik jų kultūrinis ir kalbinis artumas lenkų tautai, bet ir aukštuomenės mentaliteto ypatybės – čia reikšmingu vis dar buvo „luominės priklausomybės nulemtas socialinis identitetas“²⁹⁸. Iš tiesų, dar carizmo laikotarpiu prasidėjusi luominės visuomenės dekonstrukcija suteikė valstietijai visai kitokį vaidmenį. Ji tapo socialinių pokyčių šaltiniu – iš valstietijos išaugusi inteligentija pasinėrė į

²⁹³Bendikaitė, Eglė, et. al. *Lietuvos istorija. T. X. II dalis. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 96.

²⁹⁴Ten pat.

²⁹⁵Vaskela, Gediminas. *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2014. P. 249.

²⁹⁶Ten pat. P. 249–250.

²⁹⁷Vienu tokių pavyzdžių būtų galima laikyti 1921 m. M. Romerio iniciatyva bandžiusį organizuoti „Senujų lietuvių“ (*Staro litwinów*) klubą. Potencialiame šio klubo sąraše buvo senųjų lietuviškų giminių dvarininkai: Vaclavas Bielskis (*Wacław Bielski*), Česlovas Milvydas (*Czesław Milwid*), Steponas Bilevičius (*Stefan Billewicz*), Oskaras Milošas (*Oaskar Miłosz*), Jurgis Doviatas (*Jerzy Dowiat*), Silvestras Žukauskas (*Sylwester Żukowski*), Dominykas Daugėla (*Dominik Dowgiałło*) ir kt. Klubo nariai siekė atrasti savo vietą naujoje Lietuvos valstybėje. Miknys, Rimantas. „Įvadas. Senosios ir moderniosios Lietuvos tapatybių kryžkelės Mykolo Romerio biografijoje“. *Dienoraštis. 1922 metų birželio 16-oji–1923 metų balandžio 10-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2016. P. XXIII.

²⁹⁸Gaidis, Ryšard. „Kilmingojo žmogaus pasirinkimo dilema: tarp politinės ir modernios tautos“. *Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje. Istorinė atmintis / Stosunki polsko-litewskie na przestrzeni wieków. Pamięć historyczna*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009. P. 152.

modernios tautos apibrėžimų paieškas. Tuo tarpu, ankstesnės, tradicinės, visuomenės elitas atsidūrė stebėtojo pozicijoje²⁹⁹. Anot M. Romerio, „Lietuvoje šiandien priešpriešinami du pasauliai, senasis šlėktų pasaulis ir jaunasis valstiečių, kartu lenkų pasaulis, kuris primena saulėlydį, ir lietuvių kultūros pasaulis, kurį įvardyčiau kaip saulėtekį“³⁰⁰. Iškilusi valstietija, į savo rankas perėmusi valstybės kūrimą, stūmė į užribį iki tol vyravusį bajorijos luomą.

Modernios tautos idėja kvestionavo luomiškumo principą ir jo reikšmę daugelyje gyvenimo sričių. Bajorams buvo sudėtinga atrasti savo vietą modernioje lietuvių tautoje ir jos kuriamoje valstybėje. Didžioji dalis bajorijos aktyviai nedalyvavo modernios lietuvių tautos ir valstybės kūrimo procesuose (nors ir buvo skatinama į juos įsitraukti, tik nedidelė dalis tam ryždavosi). Iš skaičiuojamų dešimčių tūkstančių to meto bajorų tik nedidelė grupė įsitraukė į lietuvių tautinį judėjimą, dar viena dalis palaikė „istorinės lietuvių tautos koncepciją“. Likusi bajorijos dalis arba kultūriškai, politiškai, visuomeniškai išliko pasyvūs (daugiausia smulkioji bajorija), arba pasisuko lenkų modernios tautos linkme³⁰¹.

Aptariamam laikotarpiu laikmečio sudėtingumą atspindi susiformavusios šeimyninės takoskyros – vienos šeimos atstovai save identifikuodavo skirtingai. Čia gerai žinomas Stanislovo ir Gabrieliaus Narutavičių (*Gabriel Narutowicz*) pavyzdys, kai pirmasis tapo Lietuvos Nepriklausomybės akto signataru, o antrasis – Lenkijos prezidentu; arba brolių Ivanauskų atvejis, kai trys broliai pasirinko skirtingų tautybių – lietuvių, lenkų, baltarusių – tapatumus³⁰². Čia taip pat galima minėti ne tik šeimų, bet ir giminių susiskaldymą. Tokiame kontekste dažnai minimos Biržiškų, Putvinskių, Landsbergių, Petkevičių ir kt. pavardės³⁰³.

Reikšmingas valstietijos ir bajorijos antagonizmo veiksnys – lietuvių nusistatymas ir radikalizmas. Lietuviai didžiąją dalį lenkų laikė sulenkėjusiais lietuviais (tokiais nemaža dalis ir buvo) ir siekė juos „atlietuvinti“. Šis siekis buvo nukreiptas į Lietuvos bajorus, kurie buvo raginami atsisakyti lenkiškumo, atsigręžti į savo protėvius ir prisidėti prie tautinės Lietuvos valstybės kūrimo. Visų pirma, dėmesys buvo nukreiptas į dvarininkus, kurie už pakeistą tapatybę galėjo tikėtis nuolaidų

²⁹⁹ Gaidis, Ryšard. „Kilmingojo žmogaus pasirinkimo dilema: tarp politinės ir modernios tautos“. *Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje. Istorinė atmintis // Stosunki polsko-litewskie na przestrzeni wiekow. Pamięć historyczna*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009. P. 154.

³⁰⁰ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 69.

³⁰¹ Medišauskienė, Zita. „Apie dvarininkų ir valstiečių santykius ne iš klasių kovos pozicijų“. *Dvaras modernėjančioje Lietuvoje: XIX a. antra pusė–XX a. pirma pusė. Straipsnių rinkinys, parengtas pranešimų, skaitytų mokslo konferencijoje, vykusioje 2004 m. lapkričio 19 d. Lietuvos istorijos institute, pagrindu*. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2005. P. 15.

³⁰² Tamošiūnas, Mindaugas. „Lietuvos bajorai krašto gynyboje 1919–1920 m.“. *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2016 metais. Almanachas*. Kaunas, 2017. P. 122.

³⁰³ Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34. P. 55.

žemės klausimu. Tai bajorams buvo nepriimtina³⁰⁴. Dalis aristokratų nesuprato raginimo atsisakyti lenkiškumo, nes tai buvo vienas svarbiausių jų išskirtinumo požymių ir tapatybės elementų (anot Juliušo Bardacho (*Juliusz Bardach*), Lietuvos bajorų kilmės žemvaldžiai buvo lietuviai istorine prasme ir lenkai kultūrine)³⁰⁵. „Reikėjo pasirinkti kuo būti. Pasilikti prie senų tradicijų ir mitų bei sumokėti už tai atstumtųjų ir nuošalėje likusių kainą, arba pasirinkti modernaus nacionalizmo pasiūlytą vietą ir prarasti reikšmingą dalį savo tapatybės ir individualumo“³⁰⁶. Dalis bajorijos siekė išlaikyti luominį identitetą, ieškojo būdų įrodyti visuomenei bajorų reikalingumą ir svarbą. Vis tik buvo ir ta bajorijos dalis, kuri sugebėjo prisitaikyti prie kintančios visuomenės modernizuodami savo ūkius, plėtodami visuomeninę ir politinę veiklą, įsiliedami į privačių ar valstybinių įstaigų veiklą, nepabrėžiant luomiškumo ar kilmingumo faktorių³⁰⁷. Nedidelė dalis bajorų pasisakė už bendradarbiavimą su Lietuvos vyriausybe, tačiau pareiškė norą ir į lygias politines bei pilietines lenkų teises ir galimybę laisvai plėtoti savo kultūrą. Deja, tai nebuvo tinkama Lietuvai³⁰⁸. Kita vertus, 1919 m. birželio 18 d. Versalio susitarimai, o ir kitos po to sekusios sutartys (Saint-Germaino, Trianono ir Neji) įpareigojo pagrindiniais naujai susikūrusių valstybių teisiniais aktais garantuoti tautinių, religinių ir kt. mažumų teises ir lygiai traktuoti visus piliečius. Šių nuostatų pagrindu Lietuva 1922 m. gegužės 12 d. paskelbė deklaraciją³⁰⁹. Lietuva bandė nustatyti tautinių mažumų teisinį statusą, tačiau tai, anot M. Romerio, buvo daroma remiantis dar 1917 m. Vilniaus konferencijoje suformuota sociokratine tautinės Lietuvos valstybės koncepcija – kai išskiriama lietuvių, kaip valstybės kūrėjų ir šeiminkų, tauta, o kitos tautos veikia ir dalyvauja valstybės kūrimo darbe pripažindamos tokią tautinę valstybę. Tautinės valstybės taip lyg ir buvo išskiriamos iš vientiso valstybinio junginio, suteikiant joms tam tikras autonomines teises. Tai įtvirtinama ir 1922 m. Konstitucijoje³¹⁰.

Bajorija visuomenės akimis. Visuomenė norėjo valdžią išlaikyti savo rankose, tad įvairūs apribojimai tautinėms mažumoms, o drauge ir tam tikriems socialiniams sluoksniams, buvo įrankis šiam siekiui įgyvendinti. Lenkų (ar sulenkėjusių) bajorų kaip grėsmės tautai vaizdinys persekiojo

³⁰⁴ Bendikaitė, Eglė, et. al. *Lietuvos istorija. T. X. II dalis. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 96, 111–112.

³⁰⁵ Gaidis, Ryšard. „Kilmingojo žmogaus pasirinkimo dilema: tarp politinės ir modernios tautos“. *Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje. Istorinė atmintis // Stosunki polsko-litewskie na przestrzeni wiekow. Pamięć historyczna*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009. P. 154.

³⁰⁶ Ten pat. P. 161.

³⁰⁷ Ten pat. P. 160.

³⁰⁸ Bendikaitė, Eglė, et. al. *Lietuvos istorija. T. X. II dalis. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. Vilnius: LII leidykla, 2015. P. 95–96.

³⁰⁹ Miknys, Rimantas. „Įvadas. Ant dviejų pasaulių ribos: Mykolo Romerio, jo šeimos ir artimo socialinės aplinkos vertybių perkainojimo kryžkelės 1920–1922 metais“. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2013. P. XV–XVI.

³¹⁰ Ten pat.. P. XVIII–XIX.

„liaudišką“ visuomenę, ji nenorėjo įsileisti bajorijos į valstybės kūrimą, nes bijojo, kad bajorai atsiims savo turėtas pozicijas ir nustums lietuvius į visuomenės pakraštį.

Įtampą tarp lietuvių ir lenkų kėlė tai, kad lenkų pagrindinė atstovė ir pozicijų reiškėja buvo bajorija, o didžiausius žemės plotus valdė dvarininkai. Tuo tarpu, lietuviams atstovavo valstietiškos kilmės asmenys, kurių mentalitetas skyrėsi nuo dvarininkų; skyrėsi valstiečių ir dvarininkų poreikiai, siekiai ir motyvai, tad tai taip pat galėjo būti viena iš tarp šių socialinių grupių kildavusių nesutarimų priežasčių³¹¹. Apskritai, liaudiškai visuomenei buvo sudėtinga suprasti lenkų kultūrą. Lenkų ir lietuvių kultūros matomos kaip visiškai skirtingos. Buvo manoma, kad lenkiškoji kultūra aktuali tik sulenkėjusiems bajorams ir „pamėgdžiotojams miestelėnams“; valstietijai, sudarančiai svarią visuomenės daugumą, lenkų kultūra yra visiškai svetima. Lenkų kultūra sklido iš viršaus, per bajoriją, ir veiksminga buvo tik tarp bajorijos ir jos aplinkos bei valstiečių stipriai nepalietė³¹².

Lenkai buvo vaizduojami kaip godūs, išpuikę ir arogantiški bajorai. Buvo plačiai skleidžiama propaganda nukreipta prieš juos. Čia, visų pirma, veikė valdžia, siekusi užsitikrinti savo pozicijas. Pasitelkus propagandą buvo kuriamas lenkų ponų, kaip tautos priešų, kaip nesiskaitančių su valstiečiais ir siekiančių gražinti baudžiamą žemvaldžių, įvaizdis³¹³. Dvarininkų kortą propagandinėse-agitacinėse kampanijose pasitelkdavo ir dominuojančios partijos, siekusios laimėti rinkimus į Seimą. Tautos pažangos partija ir Lietuvos žemdirbių sąjunga, kritikavo Žemės reformą. Dėl tokių pozicijų, jos vertinamos kaip „dvarininkų buveinės“, per kurias dvarininkai siekia atgauti savo pozicijas ir išgelbėti savo dvarus; tokius vertinimus tik dar labiau sustiprino faktas, kad keletas dvarininkų agituoja už šias partijas bei yra jų sudėtyje³¹⁴. Buvo gąsdinama, kad dvarininkai, patekę į valdžią, atsiims savo dvarus ir neduos žemės bežemiams ir mažžemiams³¹⁵. Daugiausia antibajorišką retoriką savo rinkiminėje kampanijoje naudojo Krikščionys demokratai. Rinkimams artėjant Krikščionys demokratai įtraukia ir socialistų bei valstiečių partijas į dvarininkus palaikančių politinių srovių sąrašą. Iš esmės, formuoja savo, kaip vienintelės, galinčios tautai atstovauti, partijos

³¹¹ Buchowski, Krzysztof. *Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*. Vilnius: baltos lankos, 2012. P. 391–407.

³¹² Z. „Dėl tariamo lenkybės pavojaus Lietuvoje“. *Lietuvos aidas*. 1918-10-19. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

³¹³ Buchowski, Krzysztof. *Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*. Vilnius: baltos lankos, 2012. P. 156–158.

³¹⁴ Grigaitis, Antanas. „Dėl žemės reformos“. *Tėvynės sargas*. 1922-07-22. P. 302; „Neik su ponais bičiuliauti!“ *Tėvynės sargas*. 1922-08-19. P. 349. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.

³¹⁵ „Per kovą, vienybę ir šviesą įgysite savo teises“. *Lietuvos ūkininkas*. 1919-12-27. P. 1; „Ko reikalau Lietuvos valstiečių sąjunga Steigiamajame Seime“. *Lietuvos ūkininkas*. 1920-04-04. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.

vaizdinį. Teigiama, kad anksčiau minėtos partijos „eina prieš Lietuvos žmonių reikalus“, raginama saugotis dvarininkų ir nebalsuoti už jas³¹⁶.

Lietuvių pasipiktinimą bajorais sustiprino 1920 m. rugsėjį paaštrėjęs konfliktas su Lenkija. Steigiamajame Seime skambėjo įvairūs kaltinimai dvarininkams (agitavimas prieš valstybę, šnipinėjimas lenkų naudai ir t.t.), siekiai juos izoliuoti. Buvo pabrėžiamas būtinumas kovoti su lenkų dvarininkais³¹⁷. Steigiamojo Seimo atsišaukime teigiama, kad Lietuva yra puolama lenkų, kuriuos veda dvarininkai. Raginama gintis nuo jų. Jei nebus ginamasi, tai dvarininkai „viršų paims“ ir atims Lietuvos laisvę³¹⁸.

Buvo plačiai akcentuojamas lenkų dvarininkų-išnaudotojų motyvas ir visi dvarininkų motyvai ir veiksmai būdavo priešpastatomi jam. Buvo naudojama agresyvi ir atstumianti retorika dvarininkų atžvilgiu. Viešojoje erdvėje galima išvysti itin radikalių pasisakymų prieš bajoriją. Aptinkami „Lietuvos išgamų“³¹⁹, „išsigimėlių pardavikų“³²⁰, „baigiančių išsigimti ir niekam nebetikusių valstybę atstatant“³²¹ ir kt. apibūdinimai, taikomi dvarininkams. Tai rodo išsiplėtojusį lietuvių radikalizmą bajorų atžvilgiu.

Teigiama, kad dabar liaudiškos kilmės inteligentija atsistojo ant bajorų kurto pamato ir siekia atstatyti nepriklausomą Lietuvą, kai, tuo tarpu, didelė dalis bajorų tam prieštarauja. Manoma, kad bajorai nors ir „atsižadėjo tų prakilnių krašto liuosybės tradicijų“, vis viena siekia vadovauti tautai ir siekia nukreipti ją į Lenkiją. Žinoma, tai kelia tautos pasipriešinimą ir pasipiktinimą bajorija, formuoja bajorų kaip separatistų vaizdinį³²². Lenkų dvarininkai ėmėsi įvairiausių priemonių, kad tik išsaugotų savo įtaką. Dažniausiai tos priemonės apibūdinamos bjauriomis, niekšiškomis ir pan. Aiškinamas jų siekis ir vėl „nuo jūros iki jūros“ ponauti“, viešpatauti Lietuvoje ir, jei to padaryti nepavyks, bajorai visais būdais bandys sunaikinti Lietuvos valstybingumą³²³. Čia nuolat keliami Lenkijos įsiveržimo grėsmė ir raginama saugotis lenkų. Vyravo nuomonė, kad Lietuvos dvarininkai

³¹⁶ Mykolaitis. „Atlikite šventąją pareigą“. *Tėvynės sargas*. 1922-08-26. P. 362–363. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.

³¹⁷ Butkus, Zenonas, et al. *Socialiniai Pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016. P. 82–83.

³¹⁸ Steigiamasis Seimas. „Piliečiai!“ *Lietuvos ūkininkas*. 1920-10-03. P.1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.

³¹⁹ P-jis. „Lietuvos priešai ir mūsų liaudis“. *Lietuvos ūkininkas*. 1919-06-07. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.

³²⁰ Gabr. Taučius. „Apie tuos, kurie save vadina lenkais“. *Tėvynės sargas*. 1918-10-05. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.

³²¹ Tumas, J. „Buržujai“. *Lietuvos aidas*. 1918-09-17. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

³²² A. S. „Mūsų sulenkėjusiai bajorijai“. *Lietuvos aidas*. 1917-10-27. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

³²³ P. Rus. „Jie grįžta“. *Lietuvos ūkininkas*. 1919-04-20. P. 1–2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.

yra Lenkijos agentai. Ypač stiprus toks nusistatymas buvo iškart po Pirmojo pasaulinio karo, kai dvarininkai grįždavo į savo dvarus ir ilgai neužsibuvę juos palikdavo ir iškeliaudavo atgal į Lenkiją. Vykusi dvarininkų migracija kėlė baimę lietuviams. Jie matė lenkų dvarininkus kaip Lenkijos agentus ir Lietuvos kenkėjus, siekiančius, kuo greičiau sužlugdyti valstybę³²⁴, besistengiančius „atgrąsinti lietuvius nuo nepriklausomybės“³²⁵.

Spaudoje kalbant apie bajorus atsižengiama į Lietuvos praeitį, LDK laikus, kai bajorai buvo tautos ir valstybės statytojai. Į praeities lietuvių elitą žiūrima iš romantinės perspektyvos: kunigaikščiai ir bajorai matomi kaip pavyzdiniai valstybės vedliai ir kūrėjai³²⁶. Teigiama, kad anksčiau bajorija gynė savo kraštą ir kovojo už jo nepriklausomybę, „savo kraują liejo, skaisčiais nuopelnais apsidangstė“. Tačiau bėgant laikui juos apniko tinginystė, užvaldė turtai ir tai juos pražudė. „Privilegijuotieji luomai išsigimė kūnu ir dvasia“³²⁷. Čia kaltinama Liublino unija; dėl jos Lietuva buvo pavergta, ir lenkiškumas įsiskverbė į lietuvių bajorus. Bajorai atitrūko nuo lietuvių valstiečių, jų tarpusavio santykiai persismelkė antagonizmu³²⁸. Valstiečiai ir bajorai tapo svetimi vieni kitiems. Teigiama, kad būtent dėl šių priežasčių, dar viena unija su Lenkija neįmanoma. Lenkų dvarininkai matomi kaip grobuonys, siekiantys užimti kraštą ir pavergti lietuvius³²⁹.

Spaudoje išskiriamas dar vienas svarbus praeities ir dabarties bajorų skirtumas – lietuviškumo ir lenkiškumo atskyrimas. Teigiama, kad anksčiau lietuvių kunigaikščiai ir bajorai visuomet laikė skirtį tarp Lietuvos ir Lenkijos, tarp lietuvių ir lenkų. Anksčiau bajorai vedė visą tautą ir kalbėjo bendra kalba. Dabartiniai bajorai nėra lenkai, jie „tos pačios tautinės kilmės, kaip ir liaudis“³³⁰. Tokiais argumentais buvo grindžiami teiginiai, kad, iš esmės, bajorija yra lietuviška ir kad lenkų Lietuvoje beveik visai nėra. Siekiant atvesti bajorus į „tikrąjį“ kelią, kelti sulenkėjusios bajorijos „atlietuvinimo“ uždaviniai, vėl „paversti“ lietuviais sulenkėjusius lietuvius tapo valstybės pareiga,

³²⁴ P. Rus. „Jie grįžta“. *Lietuvos ūkininkas*. 1919-04-20. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.

³²⁵ Keršys, M. „Lietuvos įniamiai ir jos nepriklausomybė“. *Tėvynės sargas*. 1918-05-08. P. 1–2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.

³²⁶ „Lietuvos bajorai“. *Lietuvos aidas*. 1918-03-23. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

³²⁷ Tumas, J. „Buržujai“. *Lietuvos aidas*. 1918-09-17. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

³²⁸ Gabr. Taučius. „Apie tuos, kurie save vadina lenkais“. *Tėvynės sargas*. 1918-10-05. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.

³²⁹ Majus, A. „Lenkų darbai Lietuvoje“. *Lietuvos ūkininkas*. 1919-05-19. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.

³³⁰ A. S. „Mūsų sulenkėjusiai bajorijai“. *Lietuvos aidas*. 1917-10-27. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

išsilaikiusia visą tarpukarį. Lietuviai siekė, kad lenkai atsižadėtų unijos su Lenkija idėjos, pripažintų Vilnių Lietuvos sostine, ištrauktų į Lietuvos kūrimą ir įsisaugintų lietuvių³³¹.

Visuomenėje pastebima, kad dalis (nors ir nedidelė) bajorų bando ištraukti į Lietuvos kūrimą ir atsigręžia į lietuvių. Tiesa, yra ir bajorų stipriais ryšiais susaistytų su Lenkija ir lenkų kultūra. Čia labiausiai supriešinami Vilniaus ir likusios Lietuvos bajorai. Manoma, kad Vilniaus dvarininkai nori prijungti Lietuvą prie Lenkijos, ten vyrauja atsidavimas lenkiškoms tradicijoms³³². Tuo tarpu, likusios Lietuvos dvarininkai atsižada lenkiškumo ir siekia drauge su lietuvių tauta kurti nepriklausomą Lietuvos valstybę³³³. Žinoma, nors bandoma pavaizduoti, kad tik Vilniaus bajorai nūsukę nuo Lietuvos, tokių buvo ir „likusioje Lietuvoje“, tačiau bajorai pasukę lietuvių keliu buvo gana ryškios ir visuomenės palaikomos bei gerbiamos asmenybės. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė buvo viena iš nedaugelio bajorių, apie kurias buvo kalbama palankiai, net su susižavėjimu. Jos darbai Lietuvai kalbėjo patys už save, o jos dvarelis Puziniškyje buvo šviesuomenės susibūrimo vieta, tad į jos asmenybę žiūrėta kaip į pavyzdį, kuriuo Lietuvos bajorai turėtų sekti³³⁴. Kita ryški asmenybė – Lazdynų Pelėda (Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė). „Tėvynės sargo“ korespondentas lankėsi Ivanauskų dvare Paragiuose. Dvare „visame matyti vargo pėdsakų“. Kalbama, kad ir taip nebuvo lengva išlaikyti dvarą, bet karas jį pribaižė, ir dabartinė Ivanauskų situacija iš ties nepavydėtina. Lazdynų Pelėda visą dieną rūpinasi ūkiu, tad nebeturi laiko rašyti, o ir, apskritai, visos jos mintys sukasi apie išgyvenimą³³⁵. Vienas iš skaitytojų perskaitęs šį straipsnį, „Tėvynės sarge“ išspausdino kitą. Jame ragino visuomenę padėti Lazdynų Pelėdai, išvaduoti ją iš skurdo, kad ji toliau galėtų rašyti ir šviesti visuomenę³³⁶. Buvo jaučiamas bajorų, pasukusių lietuvių keliu, indėlis į valstybės kūrimą ir tautos švietimą, suprastas jų vaidmuo, įvertintas jų darbas, tad su jais buvo palaikomas glaudus ryšys ir buvos reiškiamas pagarba bei parama.

³³¹ Buchowski, Krzysztof. *Litvomanai ir polonizuotojai. Mėtai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*. Vilnius: baltos lankos, 2012. P. 160, 275–288.

³³² Gabr. Taučius. „Apie tuos, kurie save vadina lenkais“. *Tėvynės sargas*. 1918-10-05. P. 2–3. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.

³³³ „Lietuvos bajorai“. *Lietuvos aidas*. 1918-03-23. P. 2; A. S. „Mūsų sulenkėjusiai bajorijai“. *Lietuvos aidas*. 1917-10-21. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

³³⁴ Ruseckas, P. „Gabrielė Pekevičaitė-Bitė“. *Lietuvos ūkininkas*. 1921-04-07–13. P. 3–4. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.

³³⁵ Gabr. Taučius. „Pas Lazdynų Pelėdą svečiuose“. *Tėvynės sargas*. 1918-07-16. P. 13. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.

³³⁶ Vokonių Juozelis. „Žodis į visuomenę“. *Tėvynės sargas*. 1918-09-18. P. 6. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.

Žinoma, buvo ir tokių bajorų, kurie tik skelbėsi esą atsigręžę į lietuvybę. Iš jų buvo reikalaujama darbais įrodyti savo teiginius³³⁷.

Taip pat atkreipiamas dėmesys, kad Lietuvoje yra ir kitų tautybių bajorų, tačiau jie supranta, kokia reikšminga yra situacija ir taikosi prie visuomenės. Tokie kitataučiai bajorai suprantami kaip lietuviai – Lietuvos piliečiai, kurie yra nusiteikę dirbti valstybės labui³³⁸. Viliamasi, kad ir kiti bajorai atsigręš į Lietuvą. „Žinoma gaila, kad kilusioji iš kitų „aukštesniųjų“ mūsų tautos luomų, šviesuomenė dažnai yra linkusi baltajam areliui tarnauti, bet tikėtina, kad toks nepaprastas apsiareiškimas yra laikinas, kad pagaliau šis luomas susipras ir kad iš jojo susilauksime bendrų tautos darbų branginimo ir palaikymo, o ne paniekos“³³⁹. Manoma, kad dvarininkai galėtų tapti lietuvių ir baltarusių vadovais, atremiant „aukštuosius lenkybės idealus“, tačiau, visų pirma, jie turėtų imtis „dorinės“ reformos – imtis veiksmų santykiams su visuomene pagerinti, pirmiausia – atvirai demonstruoti palankumą ir nuolaidumą valstietijai³⁴⁰. Čia jau naudojama nuosaikesnė retorika, siekiama stabilizuoti dvarininkų ir valstiečių santykius, patraukti bajoriją į Lietuvos pusę, dirbti jos labui. Apskritai, pastebima, kad „Lietuvos aido“ redakcija buvo nuosaikesnė bajorų atžvilgiu ir rodė aiškų siekį integruoti bajoriją į visuomenę.

Bėgant metams Lietuvos visuomenė tapo bent šiek tiek nuosaikesnė. Padėtį gan gerai iliustruoja M. Biržiškos atsiminimuose pateiktas pavyzdys. Jis teigia, kad dar 1921–1922 m. jo brolis Vaclovas Biržiška spaudoje pradėjo skelbti apie LDK kariuomenės tradicijas, pateikė jos etmonų biografijas ir aprašė ryškesnes tų laikų karines tradicijas. Tai karininkijos tarpe iššaukė griežtą protestą. Buvo tvirtinama, kad Lietuvos Respublikos kariuomenė neturi jokio ryšio su senąja Lietuvos kariuomene, nes tie vadai visi buvo lenkai ir nieko bendra su Lietuva neturėjo. Tačiau praėjus dešimtmečiui, tų senųjų karo vadų vardais vadinti kai kurie kariuomenės pulkai (pvz., Pirmasis husarų Lietuvos Didžiojo Etmono Jonušo Radvilos pulkas), atmintinos LDK kautynės tapo kariuomenės šventėmis³⁴¹.

Kita vertus, 1938 m. kovo 19 d. Lietuvos priimtas Lenkijos ultimatumas, vėl iššaukė radikalizmą visuomenėje. Lietuviai tai priėmė kaip įžeidimą. Tai buvo tarsi Vilniaus pripažinimas

³³⁷ „Lietuvos bajorai“. *Lietuvos aidas*. 1918-03-23. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

³³⁸ A. S. „Mūsų sulenkėjusiai bajorijai“. *Lietuvos aidas*. 1917-10-27. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

³³⁹ Vasiliaskas, K. „Tautos kilimas ir šviesuomenė“. *Lietuvos aidas*. 1918-10-11. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

³⁴⁰ „Lenkų konservatoriai prieš Lietuvos lenkinimą“. *Lietuvos aidas*. 1918-04-23. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

³⁴¹ Biržiška, Mykolas. *Lietuvių tautos kelias į naują gyvenimą. Galvojimai apie tautą savyje ir kaimynų tarpe*. I tomas. The Bonnie Press: Los Angeles, 1952. P. 57.

Lenkijai, savo istorijos reikšmės pamynimas, kilo demonstracijos, rašyti atsišaukimai ir t.t., vėl pasireiškė agresyvus priešiškas bajorijai³⁴².

Bajorų (ne)prisitaikymas prie visuomenės pokyčių. Galima teigti, kad XIX a. pab.–XX a. pr. aplinkybės padalino Lietuvos bajoriją pusiau. Vieni bajorai pasirinko modernios Lietuvos kelią ir siekė prisitaikyti prie vykstančių pokyčių, kiti – laikėsi įsikibę lenkybės ir buvo priešiški nusistatę naujai kuriamos valstybės atžvilgiu.

Pirmajai grupei būtų galima priskirti bajorus, atsidavusius lietuvybei – palaikiusius ir įsijungusius į lietuvių tautinį sąjūdį; skatinusius lietuviškumą, bandžiusius į lietuvių valstiečių sąmonę įdiegti tautos ir tautinės valstybės idėjas, raginusius į lietuvybės pusę atsigręžti ir kitiems bajorams; prisidėjusius prie Lietuvos valstybės kūrimo, dalyvavusius visuomeniniame, kultūriniame ir politiniame gyvenime. Čia vienas tinkamiausių pavyzdžių – jau minėtoji Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Ji buvo tarsi „šlėktų luomo egoizmo“ atpirkėja, nes nepaisant savo bajoriškos kilmės nuolat veikė visuomenės ir lietuvybės labui³⁴³. Šiai grupei būtų galima priskirti ir jau minėtą Sofiją Ivanauskaitę-Pšibiliauskienę, taip pat visuomenės veikėjas Sofiją Kymantaitę-Čiurlionienę, Mariją Pečkauskaitę ir kt.³⁴⁴ Verta paminėti ir Biržiškų šeimą, kuri Mykolo Biržiškos dėka pasuko lietuvybės keliu. Pats M. Biržiška nusprendęs sukti lietuvybės keliu savo pavardę iš slaviškos „Biržiško“ pasikeitė į lietuvišką „Biržiška“³⁴⁵. Jis tapo ir vienu iš 1918 m. vasario 16-osios akto signatarų. Čia, žinoma, galima paminėti ir Donatą Malinauską, kuris po studijų išitraukė į prolietuviškų organizacijų veiklą, o 1918 m. vasarį pasirašė Nepriklausomybės deklaraciją³⁴⁶. Taip pat galima kalbėti ir apie Kazimierą Lukomskį – bajoriškos kilmės advokatą iš Šiaulių, kuris, nors būdamas dvarininku ir kultūriniu požiūriu lenku, save laikė lietuviu ir buvo kitų tokiu laikomas. K. Lukomskis veikė vedinas lietuvybės idėjų ir šiltų jausmų kraštui³⁴⁷. Paminėtinos ir Landsbergių, Chodakauskų, Ivinskių, Zubovų, Putvinskių ir daugelis kitų šeimų, kurios dar iki susikuriant Lietuvos valstybei, nepaisant savo bajoriškos kilmės, pasuko lietuvybės keliu ir stipriai įsiliejo į Lietuvos valstybės kūrimą, visuomeninį, kultūrinį ir politinį jos gyvenimą³⁴⁸.

³⁴² Buchowski, Krzysztof. *Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*. Vilnius: baltos lankos, 2012. P. 464–466.

³⁴³ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 96.

³⁴⁴ Andriušaitis, Artūras. „Lietuvių Bajorų draugija 1928–1940 metais“. *Mūsų praeitis*. 1999. T. 6. Vilnius: LII leidykla. P. 90.

³⁴⁵ Biržiška, Mykolas. *Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose (iš 1882–1901 m. atsiminimų, pasakojimų ir raštų)*. Kaunas. 1938. P. 5–6.

³⁴⁶ Ramanauskas, Deimantas. „Donatas Malinauskas: gyvenimas ir asmenybė“. *Lietuvos bajorai – Vasario 16-osios akto signatarai. Mykolas Biržiška. Donatas Malinauskas. Stanislovas narutavičius*. Vilnius: Vaga, 2018. P. 89–93.

³⁴⁷ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2007. P. 198–199.

³⁴⁸ Andriušaitis, Artūras. „Lietuvių Bajorų draugija 1928–1940 metais“. *Mūsų praeitis*. 1999. T. 6. Vilnius: LII leidykla. P. 91.

Veikiausiai atsidavusiems lietuviams, bent iš dalies, būtų galima priskirti ir bajorus, kurie vieni pirmųjų tapo Lietuvos kariuomenės karininkais ir dalyvavo Nepriklausomybės kovose. 1919 m. įvykdyta pirmoji į Lietuvą grįžusių karininkų mobilizacija. Jos metu į kariuomenės gretas pateko nemažai lenkų, rusų dvarininkų ir miestiečių, kurie karinę patirtį sukaupė carinės Rusijos kariuomenėje. Muziejininkas Mindaugas Tamošiūnas nustatė, kad 1919–1920 m. Lietuvos kariuomenėje tarnavo ne mažiau kaip 309 bajorai. 1919 m. rugsėjį Lietuvos kariuomenę sudarė apie 1 000 karininkų, o 1920 m. rugsėjį apie 1 400, tad bajorai sudarė nemenką jos dalį. Tiesa, tyrėjas pabrėžia, kad dėl tarpukariu vykusių socialinės niveliacijos procesų (valstiečių ir bajoraičių vedybų ir pan.) bei šaltinių stokos bajorų skaičiaus Lietuvos kariuomenėje absoliutinti negalima. Jų galėjo būti ir daugiau³⁴⁹. Bajorai turėjo nemažos reikšmės kuriant Lietuvos kariuomenę. Jie prisidėjo prie kone visų kariuomenės rūšių dalinių formavimo. Pavyzdžiui, prie artilerijos dalinio formavimo prisidėjo iš Paukšteliškės dvaro (Zarasų r.) kilęs plk. Eduardas Jodko, buvęs vienu pirmųjų Lietuvos kariuomenės savanorių, taip pat plk. Petras Bytautas, kpt. Oskaras Gruževskis (*Oskar Guzewski*) iš Kelmės dvaro ir kt. Nepriklausomos Lietuvos karo aviacijos ištakos siejamos su iš Kulautavos dvaro kilusio rusų kilmės bajoro Konstantino Fugelevičiaus (1893–1919) asmenybe, čia taip pat nusipelnęs totorių kilmės bajoras Rapolas Okulič-Kazarinas; Rikiuotės skyriaus Inžinerijos dalies viršininku buvo krn. Vladas Dionizas Slaboševičius, Intendantūros dalies viršininku – plk. ltn. Kostas Barčevskis; bajorų kilmės buvo ir pirmasis Lietuvos kariuomenės vadas gen. Silvestras Žukauskas ir t. t. 56 bajorai (Edvardas Adamkavičius, Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, Vladas Nagius-Nagevičius, Aleksandras ir Povilas Plechavičiai, Stasys Putvinskis, Teodoras Vitė (*Theodor August Bruno Witte*), Vladas Žutautas, Andrius Butkevičius-Butkūnas ir kt.) už nuopelnus Lietuvos kariuomenėje buvo apdovanoti įvairių laipsnių Vyčio kryžiaus ordinais³⁵⁰. Karininkų nuopelnai negarantavo pasitikėjimo jais. Jie ir toliau buvo vadinami „dvarponiais“. Kiekvienas bajoras buvo laikomas lenku – t. y. priešų, besistengiančiu sugriauti Lietuvos valstybę³⁵¹.

Kita šios grupės bajorų dalis nebuvo tokie atsidavę lietuviai. Veikiau, bajorai, bandę išlaikyti kuo geresnes savo pozicijas ir dėl to įvairiais būdais siekė integruotis į naująją Lietuvą. Bajorai, siekdami taikos ir ieškodami kompromisų su lietuviais, sąmoningai keitė savo lenkiškumą lietuviškumu. Jie nesiliovė būti lenkais, bet priėmė Lietuvos valstybingumą kaip valstybės piliečiai³⁵². Kai kurie bajorai neslėpė, kad formuojantis nepriklausomai Lietuvai lietuviškas pažiūras

³⁴⁹ Tamošiūnas, Mindaugas. „Lietuvos bajorai krašto gynyboje 1919–1920 m.“ *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2016 metais. Almanachas*. Kaunas, 2017. P. 107–109.

³⁵⁰ Ten pat. 109–120.

³⁵¹ Ten pat. P. 144.

³⁵² Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 80.

priėmė siekdami išsaugoti savo ūkius³⁵³, arba siekdami pateisinti savo ambicijas. Anot M. Romerio, čia geru pavyzdžiu galėtų būti grafas Alfredas Tiškevičius iš Biržų, tapęs Lietuvos pasiuntiniu Londone. A. Tiškevičiaus pozicija buvo tokia: žinia apie jo, kaip tam tikros pavardės nešiootojo ir tam tikro statuso žmogaus paramą Lietuvai, sutvirtins valstybės pozicijas, o kartu ir atneš Lietuvos dėkingumą jam³⁵⁴.

Kaip įdomų atvejį galima aptarti Fridricho Roppo (*Friedrich Ropp*) asmenybę. F. Roppas – vokiečių kilmės baronas, valdęs Daudžgirių dvarą. Pirmojo pasaulinio karo metu pasitraukęs į Vokietiją, savo dvarą nuomojo, o vėliau jis buvo išparceliuotas. F. Roppas „Lietuvos aide“ paskelbė straipsnį, kuriuo ragino savo luomo atstovus vadovautis meile Lietuvai, tarnauti šiai valstybei bei palaikyti Tarybą. Jis teigia, kad yra skirtingų tautybių bajorų ir kad jiems nereikia atsisakyti savo asmeninių įpročių bei tradicijų, tačiau tie skirtumai neturėtų demonstruoti svetimumo. Jis, pats būdamas ne lietuvių kilmės, ragina bajorus pripažinti, kad lietuviai juos svetingai priėmė, dirbo jų laukus ir maitino pačius bajorus. Aišku, bajorai už tai „tarnus ir žmones“ apgyvendindavo ir kitaip jiems padėdavo³⁵⁵. Jis nori parodyti, kad anksčiau egzistavo darna tarp dvarininkų ir valstiečių ir kad ji turėtų išlikti. Valstybės priešaušriu bajorai buvo skatinami įsijungti į valstybės kūrimą. Pabrėžiama, jog daugelis lietuvių bajorų nutolo nuo tėvynės ir pradėjo tarnauti „svetimiems reikalams ir jų širdis bei siela tik pusiau tepriđerėjo savajam kraštui“, tačiau reikia įsilieti į naujosios Lietuvos kūrimą, padėti lietuvių tautai ir toliau laisvai veikti. „Tai yra aukščiausias, gražiausias Lietuvos bajorų uždavinys šioje valandoje. Spieskimės į tokį būrį, kurs deda sau tikslą, rūpindamasis apsaugoti teisėtus savo luomo ir lobio reikalus, patapti tvirtu ir ištikimu lietuvių tautos nariu. Mes lietuviai [pabraukta – A. L.] turime visi išvieno eiti, kaipo viena nedaloma tauta, pakvėpti vieno bendro didžio jausmo: vedami didžios meilės į mūsų Lietuvą tėvynę“³⁵⁶. Nors keliamos gražios idėjos organizuotai veikti Lietuvos labui, tačiau neslepiamas ir siekis išsaugoti bajorų luomą bei jo turimą turtinę nuosavybę.

1918 m. lapkritį Vilniuje vyko Lietuvos dvarininkų suvažiavimas. Didžioji dalis pasisakė už uniją su Lenkija. Dvarininkai laikė Tarybą liaudies atstovais, tad sulaukti palaikymo iš jų buvo sunku. Tik nedidelė dalis Kauno krašto dvarininkų pareiškė norą iš dalies bendradarbiauti su Taryba ir reikalavo politinio bei pilietinio lenkų ir lietuvių lygiateisiškumo. 1918 m. dvarininkų suvažiavime

³⁵³ Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34. P. 52.

³⁵⁴ Romeris, Mykolas. Dienoraštis. *1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 79–80.

³⁵⁵ Baronas Fridrichas Roppas iš Daužagirio [Daudžgirių – A. L. past.]. „Žodis Lietuvos bajorams“. *Lietuvos aidas*. 1917-10-25. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.

³⁵⁶ Ten pat.

kauniečių išsakyta pozicija iš esmės buvo pilietinio bendradarbiavimo siūlymas, tačiau lietuviai jį atmetė. Kita vertus, toks bajorų „pilietiškumo“ pasiūlymas buvo nepalankus, kupinas ironijos ir viršenybės³⁵⁷.

Besikuriančios Lietuvos valstybės vaizdinys lenkų dvarininkams nepatiko, tačiau dalis jų suprato esant būtinybę ieškoti kompromisų ir bendradarbiauti su Taryba. Dalis dvarininkų 1918 m. vasarą ir rudenį prisijungė prie valdžios inicijuotų parapijų tarybų kūrimo. Kai kurie dvarininkai priimdavo ir Tarybos organizuotas vietinės administracijos funkcijas. K. Buchovskio nuomone, vienu iš kriterijų galėjo būti dvarininkų baimė, nors ir laikinai, prarasti savo įtaką regione ar net šalyje³⁵⁸.

Dar viena dvarininkų deklaracija pasirodė 1920 m. vasario mėn. Ja deklaruojamas lojalumas Lietuvai. Deklaracijoje skelbiama, kad yra džiaugiamasi Lietuvos nepriklausomybe, kad Lietuva matoma su sostine Vilniumi. Dėstomos brolybės ir vienybės, tautų ir klasių lygybės, darbo vardan tėvynės idėjos. Raginama ir kitus pripažinti Lietuvos nepriklausomybę. Deklaraciją pasirašė 22 Kauno apskrities dvarininkai: E. Kudrevičius, K. Lukomskis, R. Komarienė, Z. Jagminienė, V. Komaras, K. Zabiela, D. Daugėla, J. Gružas, K. Plater-Zyberk, S. Plater-Zyberk, B. Karp (jaunesnysis), H. Šiukšta, M. Janavičius, P. Narkevčius, K. Jančevskis, H. Przevyš Kvinia, O. Rutkauskis, P. Vereščinskis, K. Chrapovickis, B. Liutyk, Z. Rutkauskis, E. Liutkevičius, M. Šemiotas³⁵⁹. Kai kurie pasirašiusieji, pasirašydami net sulietuvino savo pavardes (Jurgis Gruževskis, Oskaras Rutkovskis). Toks Kauno dvarininkų akibrokštas sukėlė skirtingas reakcijas. Ober-Osto leidžiamas „Dziennik Wileński“ pareiškė, jog šią deklaraciją pasirašiusieji – atsimetėliai ir tautos išdavikai. Tuo tarpu, M. Biržiškos Vilniuje leidžiamas „Echo Litwy“ teigė, kad tai sveikintinas žingsnis, tačiau pastebi, jog toks Kauno dvarininkų elgesys liks nesuprastas abiejų pusių. Ir jie buvo teisūs. Lenkai juos užsipuolė su tautos išdavystės šūksniais, o lietuviai Kaune žiūrėjo į deklaraciją (o iš esmės ir apskritai į bajorus) nepatikliai ir įtariai³⁶⁰.

Po 1926 m. tam tikrais atvejais lietuviybė buvo oficialiai priimama. Autoritarinė valdžia valstybės projekte matė ir bajorijos vaidmenį, palankiai žiūrėjo į galimybę bajorijai grįžti į valstybės gyvenimą. Čia geras pavyzdys – Konstantinas Radvila iš Taujėnų. Jam, kaip didžiosios lietuvių giminės atstovui, buvo palikta ženkli valdų dalis, tačiau už tai jis pase turėjo pasivadinti lietuviu ir

³⁵⁷ Buchowski, Krzysztof. *Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*. Vilnius: baltos lankos, 2012. P. 162–163.

³⁵⁸ Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34. P. 58.

³⁵⁹ „Politikos žinios“. *Lietuva*. 1920-01-28. P. 3.

³⁶⁰ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2009. P. 308–309.

atlikti keletą kitų reprezentacinių funkcijų. Savo lenkiškos kultūros jis atsisakyti neprivalėjo, tad ir toliau visuomenėje ir buityje vartojo lenkų kalbą, vaikus auklėjo lenkiškos kultūros dvasia³⁶¹.

Galima teigti, kad dalis bajorijos pasuko lietuviybės keliu, vedini vienokių ar kitokių paskatų pasirinko bendradarbiauti su Lietuvos valstybe, būti lojaliais jos piliečiais ir, bent jau iš dalies atsisakant savo tapatumo, integruotis į naująją visuomenę.

Kita bajorijos dalis pasirinko kitokį kelią. Bajorija, praradusi tvirtą ryšį su liaudimi, tapo jai svetima. Lietuva – valstybė, kurioje ji gyveno, – iš gimtosios šalies virto priešų valstybe, o Lenkija įgavo gerovės valstybės ir išvaduotojos vaizdinį. Šiai grupei priskirtini bajorai, menkino Lietuvą, niekinamai žvelgė į viską, kas lietuviška, iš paskutiniųjų stengėsi išlaikyti savo socialines pozicijas ir bajoriškąsias tradicijas bei nuolat gręžiojosi į Lenkiją, kuri, jų įsitikinimu, galėjo jiems visa tai atnešti.

Būtent lenkų dvarininkai turėjo daugiausia argumentų prieš Tarybą, ir į jų nuomonę buvo labiausiai atsižvelgiama. Dvarininkai iš pradžių teigė, kad valstiečius, o kartu ir jų atstovę – Tarybą – galima palenkti jėga, kad dėl jų mentaliteto, jie greitai pritaris lenkų intervencijai ir kad, iš tiesų, jie ilgisi unijos su Lenkija, kurios bajorų valdžia jiems siejasi su saugumu ir gerove. Buvo laikomasi nuomonės, kad, iš tiesų, Lietuva laukia lenkų išvadavimo iš vokiečių (anot jų, provokiškos Tarybos) gniaužtų. Taip pat sąjungos atnaujinimas su Lenkija, iš tikro, būtų proletuviškas sprendimas, galys apsaugoti lietuvius nuo priešų vokiečių. Puikus to pavyzdys Mariano Šviechovskio (*Marian Świechowski*) poelgis – jis 1919 m. rudenį įteikė raštą Lenkijos valstybės vadovui, kuriuo įrodinėjo, kad reikia kuo skubiau atlikti intervenciją į Lietuvą, nes liaudis dar nėra visiškai pasidavusi Tarybai, o ir pati Tarybos valdžia gana silpna. Panašias idėjas dėstė ir dvarininkas iš Kauno V. Vielhorskis – jis brošiūroje „Stan sprawy litewskiej na początku 1922 roku“ (*Lietuvių klausimo būklė 1922 metų pradžioje*) aiškino, kad dar nevėlu Lenkijos intervencijai, nes valdžiai dar nepavyko visiškai užnuodyti visuomenės³⁶².

Intervencija turėjo išgelbėti senąsias daugiatautės jungtinės valstybės tradicijas. Buvo raginama greičiau imtis priemonių, nes artėjęs žemės reformos įgyvendinimas, galėjo patraukti liaudį į Tarybos pusę, o tai kėlė grėsmę bajorijai ir jos turtui. Dažnai skatinant intervenciją buvo naudojamas turto gynimo motyvas, aiškinama, kad dvarų nusavinimas turės neigiamos įtakos lenkų kultūros plėtotei³⁶³.

Dauguma Lietuvos lenkų griežtai priešinosi tautinės Lietuvos valstybės vizijai, piktinosi Lietuva ir aukštino Lenkiją, kuri turėjo „žemvaldžių“ (kitai sakant, dvarininkų – skaityk šlėktišką)

³⁶¹ Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34. P. 55.

³⁶² Buchowski, Krzysztof. *Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*. Vilnius: baltos lankos, 2012. P. 208–212.

³⁶³ Ten pat. P. 214.

valdžią³⁶⁴. Dvarininkai palaikę Lenkijos ir lenkų pusę, dažnai demonstravo savo ištikimybę unijos principui (tokiais galima įvardinti dvarininką A. Meištovičių, bajorą kunigą Leoną Pučiatą (*Leon Puciata*) ir kt.)³⁶⁵.

Tarpukario Lietuvos lenkų kilmės bajorams itin reikšminga buvo Juzefo Pilsudskio asmenybė. Jis rodėsi kaip tautos išvadotojas, buvo gerbiamas ir vertinamas. V. Meištovičius savo atsiminimuose atskleidžia, kad buvo J. Pilsudskio pasekėjas, žavėjosi jo asmenybe; aukštino jį ir jo nuveiktus darbus; laikė jį Abiejų Tautų Respublikos tarnu: „kaip paskutinis iš tų, kurie kalaviju galėjo ginti tikėjimą ir tiesą“³⁶⁶.

Tokių asmenų kaip V. Meištovičius, žinoma, buvo ir daugiau. Tai įrodytų 1919 m. rugpjūtį bandytas įgyvendinti *Lenkų karinės organizacijos (Polska Organizacja Wojskowa – POW)*, vadovaujamos J. Pilsudskio, sąmokslas. J. Pilsudskis žinojo, kaip savo tikslams pajungti ir bajoriją. Jis „žinojo, ko verti „stumbrai“; žinojo, kad nepaisant skirtumų juos jungia savo vienybės suvokimas, pagrįstas šeimos simpatijomis ir istorinėmis tradicijomis“, tad nesunkiai bajorus įtraukė į *POW* veiklą³⁶⁷. J. Pilsudskis skleidė Lietuvos ir Lenkijos federacijos idėją. Vienas iš šios idėjos įgyvendinimo ir Lietuvos užėmimo būdų buvo pasitelkus *POW* surengti sąmokslą Lietuvoje. 1919 m. balandžio mėn. *POW* būriai pradėti aktyviai organizuoti, o rugpjūčio mėn. ketinta imtis veiksmų – nuversti Lietuvos vyriausybę ir pasitelkus lenkų kariuomenę prijungti Lietuvą prie Lenkijos. Naktį iš rugpjūčio 27 į 28 d. sąmokslininkai pradėjo veikti, tačiau be keleto nutrauktų telekomunikacijos priemonių laidų, nedaug ką tepavyko padaryti. Iškart po bandymo įgyvendinti sąmokslą, Lietuvoje buvo imtasi veiksmų. Pradėta ieškoti ir suiminėti sąmokslininkus. Suėmimai buvo chaotiški, nes nebuvo tiksliai žinoma, ko ieškoti. Galiausiai rugsėjo mėn. buvo surastas *POW* archyvas ir tiksliai išaiškinti sąmokslu dalyviai. Rugsėjo 23 d. buvo suimtas organizacijos vadovas Raimundas Kovaleckis-Juzvikas. Buvo likviduota *POW* Kauno apygarda. Ne vieną mėnesį teko laukti prisipažinimo iš sąmokslininkų ir aiškintis pačio sąmokslu aplinkybes, tačiau, galiausiai, 1920 m. gruodžio 14–24 d. sąmokslininkams buvo surengtas teismas. Iš viso buvo 117 kaltinamųjų, tarp kurių buvo ir „didžponių dvarininkų“³⁶⁸. Iš Lietuvos kariuomenės karininkų bajorų 19 pasuko į *POW* ar *OSN (Organizacja strzelców nadniemeńskich – Panemunės šaulių organizacija)* pusę: Steponas Zyberk-Pliateris (*Stefan Zyberk-Plater*), Vladimiras Tomkevičius, Stasys Nekrašas, Jonas Kudzevičius, Vaclovas Civinckas ir kt. (dar 17 dezertyravo iš Lietuvos kariuomenės ir pasitraukė į

³⁶⁴ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 242.

³⁶⁵ Meysztowicz Walerian, *Pašnekesiai apie laikus ir žmones*, Vilnius: Aidai, 2004. P.229–231.

³⁶⁶ Ten pat. P. 184–202.

³⁶⁷ Ten pat. P. 45.

³⁶⁸ Jankauskas, Pranas. „Istorinė byla. POW narių teismas Kaune 1920 metais“. *Darbai ir dienos*. 2004. Nr. 40. P. 35–48.

Lenkiją (Liudvikas Bortkevičius, Povilas ir Otas Brandenburgai, Jonas Ivaškevičius ir kt.)³⁶⁹. Nors bausmės už rengtą sąmokslą buvo griežtos (2,5–11 m. ar net iki gyvos galvos kalėjimas), tačiau 1928 m. Lietuvos kalėjimuose jau nebuvo likę nė vieno nuteisto POW nario³⁷⁰.

Ne visi bajorai įsijungė į politines-karines manipuliacijas, taip pat nesiėmė tiesioginių veiksmų prieš Lietuvą. Jie jos nekentė, nuolat kritikavo valdžios veiksmus ir lietuvių elgesį, bet tai vyko šeimų ar platesnėje bajorų aplinkoje.

Dauguma dvarininkų buvo priešiška nusiteikę lietuvių valstybės atžvilgiu, jie ilgėjosi Lenkijos ir tikėjosi, kad ji grąžins jiems ankstesnį jų socialinį statusą, atkurs senąją hierarchiją ir privilegijas. Tai jie laikė teisingu ir teisėtu visuomenės veikimu, o tie, kas siekė visuomenės sandarą, paremtą pasiturinčiųjų luomo valdymu, nuversti buvo laikomi priešais³⁷¹.

Dvarininkai ne tik neįtardė pagarbos valstybei, bet ir smerkė „valstiečių Lietuvą“, niekino ir šmeižė viską, kas lietuviška; laukė lenkų intervencijos. Dvarininkai nesivaržė reikšti kritikos kiekvienai padarytai lietuvių klaidai, atsiradus kiekvienam netikslumui, apskritai, komentuojant jų darbą. Savęs – bajorų – priešpastatymas lietuviams valstiečiams, šaipymasis iš valstietiškos Lietuvos, lietuvių inteligentų „išnirusių ir valstiečių trobelių“ buvo nuolatine jų pokalbių tema³⁷².

Panašu, kad piktintis Lietuva ir kritikuoti viską, kas Lietuvoje vyko, buvo mėgstama dvarininkų tema. Lietuvoje jiems viskas atrodė smerktina, o Lenkijoje – gražu ir siektina. Susidariusi padėtis Lietuvoje iššaukė lenkų dvarininkų baimes ir pasipiktinimą tais, kurie jiems kelia grėsmę, o tai, iš esmės, buvo visa Lietuva. Tokia Lietuvos kritika labiau paremta jausmais nei svariais argumentais. Lenkija jiems buvo vienintelis šviesos šaltinis; nepaisant to, kad ten situacija buvo galbūt net ir sudėtingesnė nei Lietuvoje, bajorai matė Lenkiją kaip išvaduotoją³⁷³.

Lenkų dvarininkija, nors ir sudarė nedidelį visuomenės sluoksnį, tačiau turėjo nemenką įtaką. Dvarai turėjo itin didelę kultūrinę įtaką: išliko lenkiškumo forpostu. Jie veikė kitus lenkų visuomenės sluoksnius. Akalicų gyventojams lenkišką (bajorišką) tapatybę išlaikyti padėjo luominio atskirumo jausmo (pranašumo prieš valstiečius ir lenkiško patriotizmo) tradicija. Šį jausmą stiprino ir vis dar gyva XIX a. sukilimų atmintis³⁷⁴. Dvarininkai siekė išlaikyti savo gerovę ir išsaugoti socialinį pranašumą, tad net ir pasitelkę „parazitiškas“ priemones gynė savo vertybes, siekė išsaugoti

³⁶⁹ Tamošiūnas, Mindaugas. „Lietuvos bajorai krašto gynyboje 1919–1920 m.“ *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2016 metais. Almanachas*. Kaunas, 2017. P. 139–141.

³⁷⁰ Jankauskas, Pranas. „Istorinė byla. POW narių teismas Kaune 1920 metais“. *Darbai ir dienos*. 2004. Nr. 40. P. 50–53.

³⁷¹ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 88.

³⁷² Ten pat. P. 71–72

³⁷³ Ten pat. P. 75–76.

³⁷⁴ Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34. P. 55.

lenkiškumą Lietuvoje, bajorų luomą ir, apskritai, senąją visuomeninę santvarką³⁷⁵. Žinoma, dėl to jie sulaukdavo nemažai kritikos net ir iš saviškių: dvarininkai „šventai tikėjo, kad yra kultūros riteriai ir kad jų senoji socialinė padėtis yra jų teisė ir privilegija, gauta iš paties Dievo. <...> matau, kad jokia skriauda dvarininkams nėra daroma ir kad visa skriauda yra jų socialinis degradavimas“³⁷⁶.

Kai vieni bajorai suko lietuviybės ir modernios visuomenės keliu, kiti laikėsi įsikibę senosios tvarkos. Komorovskiai iš Kavoliškio buvo viena iš tos senosios tvarkos pavyzdžių, puoselėjusių aristokratinės vertybes. Eliza Komorovska, kuri, pirmiausia, buvo „grafinė“, ir jos sūnus Hektoras, kuris buvo persismelkęs „poniškumu“, iš aukšto žiūrėjo į mažus dvarelius, jiems įspūdį darė turtai ir prabangus gyvenimo būdas, ir tik pagal tai jie skirstė ir vertino žmones. Komorovskių dukra Sofija „išauklėta pagal visas lenkiškas ir bajoriškas tradicijas, kurių nepalietė jokios demokratijos srovės, net neįsivaizduoja, kad galėtų ištekėti ne už aristokratijos atstovo“³⁷⁷. Apskritai, Komorovskiai buvo viena iš tų nedaugelio šeimų vis dar gyvenančių pagal senąsias aristokratijos tradicijas. „Atrodo, tos sąvokos yra tikros geologinės iškasenos. Gyvos demokratijos srovės <...> kažkokiu keistu būdu visai nepalietė šios šeimos mąstysenos“³⁷⁸. Komorovskiai stipriai gynėsi nuo vykstančių pokyčių ir stengėsi įtvirtinti senojo visuomeninio sluoksnio sąvokas, tad jie atrodė „kaip baltos varnos“³⁷⁹.

Gana gerai senųjų tradicijų puoselėjimą atskleidžia santuokos fenomenas. Anksčiau vyravo vedybų tarp to paties luomo atstovų tradicija. Mišrios luominiu atžvilgiu santuokos nebuvo toleruojamos. Luomo statusas buvo viršesnis už ekonominę padėtį – net ir prastesnės ekonominės padėties bajorui nebuvo priimtina tuoktis su, pavyzdžiui, pasiturinčiu valstiečiu. Tačiau ne tik „aukštesniųjų“ sluoksnių atstovai nepripažino santuokos su „žemesnio“ sluoksnio asmenimis. „Žemesniųjų“ pozicijų atstovai retai puoselėdavo viltis susituokti su „geresnio“ luomo atstovais. Kita vertus, santuoka tarp to paties luomo, bet skirtingas ekonomines pozicijas turinčių asmenų, buvo sunkiai įsivaizduojama (išimtiniais atvejais tokių situacijų pasitaikydavo; pavyzdžiui, grafas Platonas Zubovas (*Платон Александрович Зубов*) 1821 m. vedė neturtingą lietuvių bajoraitę Teklę Valentinavičiūtę). Nors ir ne dažnai, tačiau pasitaikydavo situacijų, kai bajorų vaikas nusprendavo tuoktis su kito luomo atstovu. Tokiais atvejais dažniausiai įsikišdavo tėvai ir santuokas sustabdydavo³⁸⁰.

³⁷⁵ Romeris, Mykolas. Dienoraštis. *1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: versus aureus, 2013. P. 301.

³⁷⁶ Romeris, Mykolas. Dienoraštis. *1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 71–72.

³⁷⁷ Romeris, Mykolas. Dienoraštis. *1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: versus aureus, 2013. P. 273.

³⁷⁸ Ten pat.

³⁷⁹ Ten pat.

³⁸⁰ Marcinkevičienė, Dalia. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje–XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga, 1999. P. 118–120.

Naujas ir modernus požiūris į vedybas išryškėjo tautinio atgimimo metu. Ne viena tautinio atgimimo veikėjų šeima buvo mišri. Čia kilmę pakeitė išsilavinimas – net ir ūkininko sūnus, jei buvo išsimokslinęs, buvo mielai laukiamas nedideliame dvare ar kultūros salone; susiformavo bendra demografinė tendencija – valstiečių inteligentų ir bajorių santuokos. Mišrios santuokos nebesulaukdavo tokio smerkimo kaip anksčiau. XIX–XX a. sandūroje tarpluominiai barjerai palengva nyko³⁸¹. Pavyzdžiui, 1919 m. Baisogalos parapijos santuokos metrikų knygoje užfiksuotos sudarytos 72 santuokos, iš kurių 10 mišrių (bajorų ir valstiečių) santuokų (8 atvejais bajoro statusą turėjo vyras, 2 – moteris)³⁸². Santuokų skaičius, galbūt, neatrodo labai įspūdingai, tačiau lyginant su D. Marcinkevičienės atlikto tyrimo rezultatais, kai 1875–1915 m. laikotarpiu Ariogalos, Varnių ir Vieکشnių parapijų santuokų metrikose užfiksavo sudarytas 49 mišrias santuokas (28 atvejais bajoro statusą turėjo vyras, 21 – moteris)³⁸³, galima matyti akivaizdžius pokyčius visuomenėje.

Žinoma, neigiamas požiūris į mišrias santuokas išliko, mišri santuoka tarp kai kurių šeimų buvo vertinama kaip šeimos degradacijos aktas³⁸⁴. M. Romeris pateikia keletą savo aplinkos žmonių pavyzdžių, kurie rodo labiau išimtis, nei taisykles. M. Romerio dukterėčia Eliza Prušanovska (*Eliza Pruszanowska*) susižadėjo su Tanajevskiu, kuris, veikiausiai, buvo kilęs iš smulkiosios bajorijos. „Prušanovskiai <...> labai vertina šeimos puikumą, stengiasi išpūsti Tanajevskių bajoriškumą, kad išaukštintų tikėtiną žentą <...>“, tad siekia „atkasti“ kad ir smulkiausią bajorijos pėdsaką³⁸⁵. Jis prognozavo, kad Komorovskiai tokią situaciją įvertins kaip mezaljansą, kita vertus, M. Romeris jungtuves pateisina susidariusia sudėtinga situacija: merginai 26-eri metai, už jos eilėje išteketi laukia dar trys jaunesnės seserys, tėvų dvaro likimas neaiškus; ji tekėtų už bet kurio vyro, kuris turėtų bent šioki toki išsilavinimą ir bajoriškumo bruožų³⁸⁶. Kita dukterėčia – Eva Romerytė (*Ewa Römer*) – 1920 m. ištekJėjo už lenkų kariuomenės majoro Konstantino Mejerio (*Konstanty Meyer*), kuris buvo miestietiškos kilmės³⁸⁷. M. Romeris teigia, kad prieš karą tokia situacija būtų sukėlusį didžiulį nepasitenkinimą ar net skandalą, kaip įvyko prieškario metais Marysiai Stavskai Rosenaitėi ištekJėjus už valstiečio Eugenijaus Felejevo (tai sukėlė ne tik artimiausios aplinkos, bet ir kaimynystėje gyvenančių dvarininkų pasipiktinimą). Kita vertus, net ir ištekJėjusi už valstiečio Marysia savo kilmės

³⁸¹ Marcinkevičienė, Dalia. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje–XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga, 1999. P. 127–130.

³⁸² Книга для записи метричь о бракосочетавшихся Тельшевской или Самогитской Епархию Бейсагольскаго прихода. 1913-1920 г. L. 24–36. Prieiga per internetą <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/VUB/VUB01-000470999>. [žiūrėta 2018-03-19].

³⁸³ Marcinkevičienė, Dalia. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje–XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga, 1999. P. 122–123.

³⁸⁴ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2009. P. 123.

³⁸⁵ Ten pat, 2009. P. 62.

³⁸⁶ Ten pat. P. 62–63.

³⁸⁷ Ten pat. P. 123.

nežmiršo – vaikams skiepijo „geresnės prigimties“ sampratą, o dukterį ruošėsi auklėti „pagal motinos tradicijas“³⁸⁸.

Galima teigti, kad laikydamosi įsikibusi senosios socialinės santvarkos tradicijos, kritikuodama Lietuvos valdžią, žvalgydamasi į „bajoriškąją“ Lenkiją ir niekindama lietuviškumą, bajorija atsiribojo nuo plačiosios visuomenės ir negebėjo (veikiausiai, ir nenorėjo) įsilieti į modernią Lietuvą.

Galima išskirti ir trečiąją bajorų kategoriją – apjungusią liaudies ir bajorijos polius, „Mickevičiaus sintezės laikų pasauliui“³⁸⁹ priklausiusius bajorus. Čia būtų tinkami Stanislovo Narutavičiaus ar Mykolo Romerio pavyzdžiai. Plačiau bus aptartas M. Romerio atvejis.

Mykolas Romeris pats save laikė „Mickevičiaus laikų“ idėjų žmogumi: „gal esu vienas iš tų mohikanų, tos epochos didžiųjų epigonų, kurie XIX amžiaus pirmoje pusėje Lietuvoje tarp Lietuvos lenkų atsiliepė puikia gulgės giesme. Ir kas žino, ar mano demokratinė ir liaudiškoji trauka, kuri harmoningai dera su mano pilietine laikysena Lietuvos atžvilgiu, nėra toks pats to gilaus atavistinio gerųjų praeities dalelių visuomeninio instinkto produktas, kaip ir mano asmeninių įsitikinimų produktas“³⁹⁰.

M. Romeris Lietuvos valstybingumo priešaušriu matė besikuriančią lietuvių valstybę Jogailaičių Lietuvos pavidale, tačiau suprato, kad šios idėjos (o ir vėliau sekusios Baltijos sąjungos) įgyvendinti dėl susiklosčiusių sąlygų nepavyks, tad pasuko etnografinės Lietuvos valstybės modelio link. Pasitelkdamas pilietinės visuomenės modelį, M. Romeris sugebėjo derinti tradiciją ir novacijas³⁹¹.

Besikuriančioje moderniojoje Lietuvoje iš tiesų vyko visuomenės perversmas, jaunosios liaudies Lietuvos kova su senąja bajoriškąja Lietuva. Čia vieni stovėjo liaudies ir naujovių pusėje, o kiti gynė savo turtą ir senąsias valdymo formas. Abi pusės rėmėsi pozicija, kad ne su jais einantys yra priešai. M. Romeris atsiveria, kad kraujo ryšiai, giminės ir apskritai senasis mąstymas neleido jam galutinai atsiriboti nuo dvarininkų pasaulio, tačiau savo darbais ir idealais jis buvo liaudies darbų šalininkas. Šis virsmo procesas M. Romeriui buvo labai skausmingas, nes jis negalėjo savęs visiškai priskirti nei vienai, nei kitai pusei³⁹². Nors buvo bajoriškos kilmės, „lenkiškos kultūros“ žmogus, tačiau dar iki susikuriant nepriklausomai Lietuvai jis nusprendė dirbti jos labui, būti tikru jos piliečiu ir palaikyti lietuviybę. „Esu kilęs iš šlėktų – dvarininkų, tai reiškia lenkų ir lietuvių šeimos. Kaune

³⁸⁸ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: versus aureus, 2013. P. 85–86.

³⁸⁹ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 69.

³⁹⁰ Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2009. P. 211.

³⁹¹ Miknys, Rimantas. Įvadas. „Ant dviejų pasaulių ribos: Mykolo Romerio, jo šeimos ir artimo socialinės aplinkos vertybių perkainojimo kryžkelės 1920–1922 metais“. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2013. P. XIII.

³⁹² Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011. P. 69–70.

atitrūkstu nuo savo kilmės, turiu kitokių pažįstamų ir savarankišką darbą, su savo kilmės žmonėmis bendrauju labai mažai. Dvarininkiškas-šlėktiškas gyvenimas Lietuvoje ir lietuvių tautinės visuomenės pasaulis yra du priešingi poliai. Tačiau visa mano šeima priklauso dvarininkų pasauliui, o pats viena koja stoviu viename, kita kitame iš šių skirtingų pasaulių³⁹³. Dėl to M. Romeris lengviau supranta ir perpranta tiek vienus, tiek kitus, gali būti lankstesnis, tačiau kartu tai ir žymiai apriboja jį; jis negali pasirinkti vienos pusės, negali iki galo jos suprasti. Matydamas vykstančias kovas tarp lietuvių ir lenkų, tarp dvarininkų ir valstiečių, jis skausmingai išgyveno vykčius procesus.

M. Romerio bajoriškasis identitetas buvo susipynęs su Lietuvos piliečio identitetu. Jo gyvenimas buvo tarsi susidvejęs – iš vienos pusės jį veikė giliai įsišaknijusi lenkiškoji kultūra, tradicijos, priklausymas aristokratiškai šeimai ir iš čia kylantys jausmai, iš kitos pusės, M. Romerio identitetą formavo jo įsitikimai, atsidavimas demokratijai ir meilė tėvynei Lietuvai³⁹⁴. M. Romeriui vienodai rūpėjo „lietuvių, baltarusių, Lietuvos lenkų, visos masės „tuteišių“, kurie net patys nemoka nurodyti savo tautybės“ interesai³⁹⁵.

M. Romerio dienoraščiuose atsiskleidžia jo išgyvenimai vykstant bajorijos kovai su valstybe. Iš esmės, bajoriška aplinka jam nebuvo maloni, nepasitenkinimą kėlė bajorų požiūris į Lietuvą, į tautinę jos visuomenę, svetimumo jausmas; dvarininkai jam kartais priminė „parazitus, nepritariančius šalies raidos procesams“³⁹⁶. Jis jautė ir skriaudą daromą Lietuvos bajorijai (taip pat ir jam pačiam). Dvarininkus jis įvardijo kaip persekiojamus, puolamus ir naikinamus vilkus, kurie išlieka nepatenkinti visuomene, nepasiduoda daromam spaudimui ir ginasi. M. Romeris supranta, kad dvarininkai yra tarsi vilkai Lietuvai ir tautinei visuomenei, tačiau mano, jog visuomenė ėmėsi per daug brutalių priemonių šiai socialiniai grupei palenkti į savo pusę³⁹⁷. Pasikėsinimą į dvarus M. Romeris laiko ne ką geresniu žingsniu nei bolševikų užpuolimai ir dvarų niokojimai. Siekiai lyg ir tie patys, skiriasi tik jų įgyvendinimo priemonės – „dabartinis būdas – lėtai marinti dvarus, prisidengus teise ir teisingumu, tariama visų žmonių lygybe“³⁹⁸. M. Romeris palaikė visuomenę ir ėjo išvien su ja, tačiau matė ir tarp bajorų nemažai kultūringų ir garbingų žmonių, galinčių prisidėti prie naujos visuomenės kūrimo, bet naikinant bajorų turtines teises jiems buvo daroma didžiulė žala³⁹⁹.

Dar 1919 m. M. Romeris grįžo gyventi į Lietuvą. Tai jam buvo ilgai planuotas ir labai reikšmingas žingsnis. Į Lietuvą jis grįžo kaip jos pilietis. Dėl savo pažiūrų jis lenkų būdavo

³⁹³ Romeris, Mykolas. Dienoraštis. *1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: versus aureus, 2013. P. 244.

³⁹⁴ Romeris, Mykolas. Dienoraštis. *1918 m. birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2007. P. 147, 446.

³⁹⁵ Ten pat.

³⁹⁶ Romeris, Mykolas. Dienoraštis. *1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: versus aureus, 2013. P. 244.

³⁹⁷ Ten pat. P. 244–245.

³⁹⁸ Romeris, Mykolas. Dienoraštis. *1921 m. sausio 13-oji–lapkričio 7-oji*. Vilnius: versus aureus, 2012. P. 205.

³⁹⁹ Romeris, Mykolas. Dienoraštis. *1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: versus aureus, 2013. P. 245.

nesuprastas, o lietuviai į jį žiūrėdavo su nepasitikėjimu⁴⁰⁰. M. Romeris grįžo vedinas įsitikinimų ir pilietinių paskatų. Jis manė, kad, galbūt, tokioms jo nuostatomis susiformuoti įtakos galėjo turėti jo protėviai. Jo teigimu, ikidemokratiniais laikais, jo seneliai ir proseneliai būdami tautybės ir kultūros prasme lenkais, veikė vedini pilietinio jausmo ir jų veiksmai išreiškėdavo ne tik jų, bet ir likusios visuomenės, šalies poreikius. Čia M. Romeriui išlikęs jo močiutės Zuzanos Bogdanovič-Tukalo (*Zuzanna Bogdanowicz Tukallo*) pavyzdys. Z. Tukalo liko ištikima savo lenkiškajam tautiškumui (kultūros prasme), tačiau laikėsi gyvenamosios šalies politikos. M. Romeris žvelgia į praeities bajorus iš romantinių pozicijų. Mano, kad atstovauti savo šaliai yra senas pareigos visuomenei instinktas, esantis virš klasių egoizmo ir skatinantis sąžiningai veikti visumos vardu⁴⁰¹. M. Romeris, paveiktas šių idėjų, pastūmęs savo bajorišką kilmę į šalį, dirbo Lietuvai, tačiau ne iš karto jo darbai sulaukė pripažinimo: „viską, ką turiu, atidaviau Lietuvai. Pavirtau darbiniumu jos jaučiu, bet vis tiek esu „svetimšalis“, nes esu lenkas“⁴⁰².

Trečiosios grupės bajorai pasirinko lietuviybės kelią, tačiau vienokiu, ar kitokiu būdu išliko ištikimi ir savo lenkiškajai prigimčiai. Tokiu būdu jie stovėjo tarp dviejų susipriešinusių visuomenės pusių – valstietijos ir bajorijos. Susiformavusi takoskyra itin veikė bajorų sąmonę, jie norėjo būti dviejų visuomenės polių jungtimi, atstovauti abiem grupėms, tačiau dažniau, dėl tų grupių požiūrių, nepavykdavo atstovauti nei vienai.

Aptariant bajorijos santykio su visuomene klausimą, išryškėja keletas esminių šių santykių bruožų. Visų pirma, pastebima, dviejų socialinių grupių – bajorijos ir valstietijos – sankirta. Tarpukariu laikėsi išskirtinai įtemti santykiai tarp bajorų dvarininkų ir valstiečių. Šios dvi, iš esmės, priešingos visuomenės grupės, stovėjusios viena kitos kelyje ir aršiais būdais siekusios viena kitą nustumti į šoną ir ginti savo interesus, tokiais savo veiksmais tik stiprino viena kitos socialinį identitetą. Čia susiformavęs bendro priešo fenomenas skatino jungtis tiek bajorus (matančius lietuvius kaip priešus), tiek likusią visuomenę (matančią lenkus bajorus kaip priešus) į grupes. Esant konkrečiam kenkėjui, pradėjo stiprėti identifikacija su konkrečia grupe. Pradėjo reikštis depersonalizacijos ir (auto)stereotipizacijos procesai – individai pradėjo matyti save ir buvo matomi kitų kaip konkrečios socialinės grupės dalis, asmenys buvo apibūdinami visai grupei būdingais (ar bent jau visai grupei taikytais) bruožais.

Naujai kuriama Lietuvos ir lietuvių valstybė buvo priešiška (net radikaliai) nusistačiusi didžiosios dalies bajorų atžvilgiu. Bajorai Lietuvai buvo svetimi, jie matyti visiškai priešingi nei

⁴⁰⁰ Romeris, Mykolas. Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji. Vilnius: Versus aureus, 2009. P. 211.

⁴⁰¹ Ten pat. P. 211.

⁴⁰² Romeris, Mykolas. Dienoraštis. 1922 m. birželio 16-oji–1923 m. balandžio 10-oji. Vilnius: versus aureus, 2016. P. 126.

lietuviai. Net ir tie bajorai, kurie neeskaluodami savo bajoriškos kilmės, veikė Lietuvos valstybės labui, nebuvo laikomi savais, nuolat buvo pabrėžiama, kad jie yra bajorai. Visuomenės pozicijos bajorijos atžvilgiu buvo gana vientisos (išskyrus keletą atvejų, kai bajoriją buvo siekiama įjungti į Lietuvos kūrimą). Tuo tarpu, pati bajorija nebuvo homogeniška. Galima išskirti aiškius jų pozicijų skirtumus. Šis intragrūpinis reiškiny, veikiausiai, buvo natūralus esant tokioms sąlygoms. Besikeičiant valdžiai ir socialinei tvarkai, bajorai galėjo arba taikytis prie jos, arba priešintis jai. Abu šiuos variantus bajorija ir pasirinko. Tautinio atgimimo metu išryškėjęs bajorų susiskaidymas dar labiau sustiprėjo tarpukario laikotarpiu. Bajorai, pasukę lietuviybės keliu, turėjo bent iš dalies atsisakyti savo tapatumo – remiantis ankstesnėmis bajorijos tradicijomis bei susiklosčiusia pokario situacija, glaudūs santykiai su visuomene, veikiausiai, nebuvo galimi. Lietuviybės keliu pasukę bajorai, savo lenkišką tapatumą pakeitė lietuvio – Lietuvos piliečio – tapatumu. Tai juos susiejo su kitai socialinei grupei priklausiusia visuomenės dalimi, tačiau sukūrė takoskyrą tarp tos pačios grupės atstovų. Kita bajorijos dalis intensyviai priešinosi pokyčiams, kurie lėmė jų padėties visuomenėje kaitą. Bajorijos stūmimas iš visuomenės elito į marginalinės grupės pusę buvo išties skausmingas. Tai, iš vienos pusės, kėlė pyktį bajorams, iš kitos, vertė ieškoti paramos kitur. Atrama jiems tapo Lenkija, kuri bajorų buvo vaizduojama kaip senųjų tradicijų ir socialinių pozicijų grąžintoja. Luominė santvarka, aristokratiškos vertybės ir žemėvaldos tradicija – buvo bajorų socialinio identiteto ir egzistencijos simboliai. Pasikėsinimas į tai stipriai juos sukrėtė. Siekis apsaugoti savo identitetą paskatino juos atsiriboti nuo visuomenės (visuomenė, nepajėgusi patraukti bajorų į savo pusę, taip pat siekė bajorus atriboti nuo visuomenės).

IŠVADOS

1. Bajorijos vaidmens kaitą tarpukariu lėmė keletas veiksnių. Visų pirma, bajorai buvo paveikti dar XIX a. vykusių socialinių, kultūrinių, ekonominių pokyčių. Vienas iš veiksnių, labiausiai dariusių įtaką bajorų padėties pokyčiams, – baudžiavos panaikinimas, pakirtęs luominės santvarkos pamatus. Iki tol bajorų statusą rodęs valdomų valstiečių skaičiaus faktorius buvo pašalintas, vienu iš esminių bajorų tapatybės kriterijų tapo žemės valda. Taip pat svarbiu faktoriumi bajorijos pozicijų kaitai turėjo XIX a. II pusėje išivyravęs lietuvių tautinis judėjimas, kurio dėka susiformavo tautinė Lietuvos valstybė. XIX a. užgimusios idėjos keitė išlaisvintos iš baudžiavos visuomenės sąmonę, sudarytos prielaidos kurtis naujiems socialiniams santykiams. Dar vienu kriterijumi, atvedusiu bajoriją prie socialinių pokyčių laikomas Pirmasis pasaulinis karas. Daugelio jis vertinamas kaip, apskritai, takoskyra tarp senosios ir naujosios, tarp luominės ir demokratinės tvarkos. Karas supurtė to meto visuomenę, paliko ją ekonomiškai nestabilią. Bajorų dvarams buvo padaryta didžiulė žala, nemažos dalies santaupos buvo prarastos. Po karo sekęs tautiniu pagrindu kuriamos valstybės kūrimas didelio žavesio bajorijai nekėlė. Nepriklausomos Lietuvos valdžia įstatymiškai galutinai panaikino bajorijos luomą (luominę sistemą apskritai) – priimta Respublikos Konstitucija skelbė lygios piliečių visuomenės principą, o įgyvendinta žemės reforma, atėmė iš bajorų esminių jų statusą reprezentavusių elementą – žemę ir turtą. Tai atnešė perversmą visuomenėje, bajorija buvo nustumta į jos pakraštį.

2. XIX a. pab. dvaras ir žemės valda, tapę vienu iš pagrindinių bajorijos identifikacijos požymių, didžiulę reikšmę turėjo ir tarpukariu. Dvaras vis dar buvo bajorų reprezentacijos atspindys, jų socialinio statuso garantas. Pasikėsinimas į turėtas valdas ne veltui sukėlė aštrias diskusijas ir bajorijos nepasitenkinimo bangą – žemės nacionalizavimas reiškė tiesioginį pasikėsinimą į bajorų tapatybę. Kitas svarbus bajorų identifikacijos bruožas – lenkiškumas. Jis, kaip ir žemėvalda, išsilaikė nuo XIX a. Lenkiškumo puoselėjimas ir gynimas išliko toks pat aktualus ir tarpukariu. Nors jau mažesnė dalis bajorų save tapatino su lenkiškumu, tačiau, vis viena, sviri jos dalis vis dar laikė save lenkais, todėl taip aršiai priešinosi „lietuvinimo politikai“. Čia vertėtų atkreipti dėmesį ir į kitą – visuomenės – pusę. Jos akimis lenkiškumas buvo vienas iš pagrindinių bajorų identiteto aspektų. Bajorų identifikacijos faktoriumi būtų galima laikyti ir senosios luominės visuomenės struktūros idėją. Dalis bajorų išliko įsikibę į senąją santvarką, priešinosi naujosios tvarkos įsigalėjimui. Bajorai siekė išlaikyti savo turėtas socialines pozicijas, išlikti visuomenės elito gretose bei gyventi, remiantis senosiomis vertybėmis.

3. Tarpukariu bajorija, kaip ir didžioji to meto visuomenės dalis, įsitraukė į įvairių organizacijų veiklą. Tarpukario bajorija nebuvo homogeniška, nebuvo vienos bajorus jungiančios organizacijos, todėl bajorai organizavosi tautiniu-kultūriniu ir politiniu pagrindais. Galima išskirti svarbiausias

tarbukario bajorus atstovavusias organizacijas: *Lietuvių bajorų draugiją, Kauno žemės ūkio gamintojų sąjungą, Lietuvos lenkų švietimo ir kultūros draugiją „Pochodnia“ ir Centrinį lenkų rinkimų komitetą su Informaciniu biuru*. Dalyvavimas šių organizacijų veikloje atspindėjo bajorų poreikį identifikuotis su grupe. Tautiniu-kultūriniu pagrindu veikė *Lietuvių bajorų draugija*, siekusi įtraukti lietuvius bajorus į savo veiklą ir į šalies gyvenimą; taip pat rūpintis bajorų giminių kilmės klausimais. Tuo pačiu tautiniu-kultūriniu pagrindu veikė ir draugija *Pochodnia*, kuri siekė ginti lenkų tautos interesus ir į savo veiklą įtraukė lenkų kilmės bajorus. Politiniais pagrindais susikūrusios, bajorus jungusios, organizacijos buvo vienintelis būdas bajorijai realiai priešintis valdžios diktuojamiems pokyčiams ir apsaugoti savo interesus. *Kauno žemės ūkio gamintojų sąjunga* bei *Centrinis lenkų rinkimų komitetas* siekė apsaugoti dvarininkų turtą ir žemes, pakreipti valstybės politiką jiems palankia linkme ir išsaugoti bajorų visuomeninę padėtį.

4. XIX a. pab.–XX a. pr. procesai privedė prie visuomenės struktūrinių pokyčių Lietuvoje. Iki tol vyravusi luominė sistema turėjo būti pakeista kita, grindžiama piliečių lygiateisiškumu. Bajorams buvo sunku prisitaikyti prie tokių pokyčių. Tarpukariu Lietuvos bajorų ir visuomenės santykiai buvo įtempti, ryškiausia sankirta vyko tarp dviejų socialinių grupių – dvarininkijos ir valstietijos, kurių ryšiai buvo persismelkę antagonizmu. Visuomenė į bajoriją žiūrėjo kaip į priešus, siekiančius naikinti tai, ką siekė sukurti lietuviai, buvo juntama nuolatinė bajorų grėsmė, kurią siekta malšinti radikaliomis priemonėmis. Kita vertus, bajorija taip pat priešišškai vertino naująją Lietuvą ir lietuvius, nes šie kėsinosi į esminius bajorų socialinio identiteto elementus – luominę visuomenės struktūrą, visuomenines pozicijas, senąsias vertybes bei žemėvaldos tradiciją. Nemaža dalis bajorijos nebuvo pajėgi (ar tiesiog nenorėjo) atsisveikinti su jos klestėjimo laikotarpiu susijusiais ženklais, tad įvairiais būdais priešinosi susidariusiai situacijai ir piktinosi valdžia bei visuomene. Bajorija nebuvo homogeniška, tad dalis bajorų nusprendė taikytis prie kintančios visuomenės. Pasiryžę socialiniams ir identiteto pokyčiams, pasuko lietuviybės keliu ir integravosi į ją. Šie žmonės kūrė valstybę, dalyvavo jos socialiniame, kultūriniame, politiniame gyvenime. Taip pat buvo ir tokių, kurie persiorientavo į lietuviybę, tikėdamiesi išlaikyti kuo geresnę savo padėtį. Persiorientuodami iš lenkiškojo tapatumo į lietuviškąjį, bajorija įsiliejo į visuomenę. Aptartas M. Romerio atvejis rodo, kad galimas ir dar vienas bajorų identiteto transformacijos variantas – pasirinkti lietuviškumą, bet kartu išlikti ištikimu savo prigimčiai – lenkiškumui kultūrine prasme.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Nepublikuoti šaltiniai.

1. F. 115, b. 9. *LNMMB RKRS*.
2. F. 115, b. 305, *LNMMB RKRS*.
3. F. 115, b. 306. *LNMMB RKRS*.
4. F. 115, b. 307. *LNMMB RKRS*.
5. F. 115, b. 308, *LNMMB RKRS*.
6. F. 115, b. 348, *LNMMB RKRS*.
7. F. 115, b. 349. *LNMMB RKRS*.
8. F. 115, b. 355. *LNMMB RKRS*.
9. F. 377, ap. 10, b. 337. *LCVA*.
10. F. 402, ap. 4, b. 118. *LCVA*.
11. F. 402, ap., 4, b. 319. *LCVA*.
12. F. 402, ap. 4. b. 535, *LCVA*.
13. F. 951, ap. 1, b. 1. *LCVA*.
14. F. 951, ap. 1, b. 2. *LCVA*.
15. F. 951, ap. 3, b. 3. *LCVA*.
16. I-S 3683. *ŠAM*.

Kiti šaltiniai.

1. A. S. „Mūsų sulenkėjusiai bajorijai“. *Lietuvos aidas*. 1917-10-27. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.
2. Biržiška, Mykolas. *Anuo metu Vieکشniuose ir Šiauliuose: (iš 1882-1901 m. atsiminimų, pasakojimų ir raštų)*. Kaunas, 1938.
3. Biržiška, Mykolas. *Lietuvių tautos kelias į naują gyvenimą. I tomas. Galvojimai apie tautą savyje ir kaimynų tarpe*. The Bonnie Press: Los Angeles, 1952.
4. Gabr. Taučius. „Apie tuos, kurie save vadina lenkais“. *Tėvynės sargas*. 1918-10-05. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.
5. Galaunė, Paulius. *Likimo duota. Muziejininko novelės*. Kaunas: Varpas, 1998.
6. Gediminas-Beržanskis-Klausutis, Jonas. *Lietuvos Banko Valdybai ir visiems jo tarnautojams nulinkėjimas, pareikštas raštu: 8.XII.1928 m. Kaunas, 1928*;
7. Gediminas-Beržanskis-Klausutis, Jonas. *Lietuvos Heraldika*. Kaunas, 1930.

8. Grigaitis, Antanas. „Dėl žemės reformos“. *Tėvynės sargas*. 1922-07-22. P. 302; „Neik su ponais bičiuliauti!“ *Tėvynės sargas*. 1922-08-19. P. 349. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.
9. Įsakymas kariškiams žeme aprūpinti. *Vyriausybės žinios*. Nr. 47. 1920. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
10. Įstatymas „Dėl privatiųjų dvarų nuomos normavimo“. *Laikinosios vyriausybės žinios*. 1919 m. balandžio 4 d. Nr. 5. P. 6. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
11. Įvairūs skelbimai. *Vyriausybės žinios II d.* Nr. 19. 1928. P. 4. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
12. Įvedamasai Žemės reformos įstatymas miškams, pelkėms, vandenims ir privilegijuotai įgytoms žemėms nusavinti. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. Nr. 45. 1920. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
13. Keršys, M. „Lietuvos įnamiai ir jos nepriklausomybė“. *Tėvynės sargas*. 1918-05-08. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.
14. Kultūriniais žemės ūkiams kurti taisyklės. *Vyriausybės žinios*. 1922 m. lapkričio 20 d. Nr. 116. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
15. „Ko reikalau Lietuvos valstiečių sąjunga Steigiamajame Seime“. *Lietuvos ūkininkas*. 1920-04-04. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.
16. Kowieński Związek Producentów Rolnych. *Sprawozdanie Kowieńskiego Związku Producentów Rolnych*. Kowno, 1921.
17. Laikinasis įstatymas „Dėl miškų ir privilegijuotai įsigytų dvarų keitimo“. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. Nr. 36. 1920. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
18. Laikinoji Lietuvos valstybės Konstitucija. Nr.-407. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. Nr. 37. 1920. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
19. Laikinosios Vyriausybės įsakymas „Dėl majoratų“. Nr.-5a. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. Nr. 1. 1918. P. 4. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.

20. „Lenkų konservatoriai prieš Lietuvos lenkinimą“. *Lietuvos aidas*. 1918-04-23. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.
21. „Lietuvos bajorai“. *Lietuvos aidas*. 1918-03-23. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.
22. Lietuvių bajorų draugija. *Lietuvių bajorų draugijos įstatai*. 1928;
23. Lietuvos valstybės Konstitucija. Nr.-799. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. Nr. 100. 1922. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
24. Lietuvos valstybės Konstitucija. Nr.-1778. *Vyriausybės žinios*. Nr. 275. 1928. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
25. Lietuvos valstybės Konstitucija. Nr.-4199. *Vyriausybės žinios*. Nr. 600. 1938. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
26. Lietuvos valstybės laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. Nr.-1a. *Laikinosios vyriausybės žinių papildymas*. Nr. 1. 1918. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
27. Majus, A. „Lenkų darbai Lietuvoje“. *Lietuvos ūkininkas*. 1919-05-19. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.
28. Meysztowicz, Walerian. *Pašnekesiai apie laikus ir žmones*. Vilnius: aidai, 2004.
29. Mykolaitis. „Atlikite šventąją pareigą“. *Tėvynės sargas*. 1922-08-26. P. 362. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.
30. Nenusavinamos žemės normos įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1932 m. balandžio 30 d. Nr. 382. P. 96. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
31. „Per kovą, vienybę ir šviesą įgysite savo teises“. *Lietuvos ūkininkas*. 1919-12-27. P. 1;
32. P-jis. „Lietuvos priešai ir mūsų liaudis“. *Lietuvos ūkininkas*. 1919-06-07. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.
33. P. Rus. „Jie grįžta“. *Lietuvos ūkininkas*. 1919-04-20. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.

34. Privatinių savininkų žemių naudojimo įstatymu. *Vyriausybės žinios*. Nr. 51.1920. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
35. „Politikos žinios“. *Lietuva*. 1920-01-28. P. 3. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. gegužės 20 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB00AD2076>.
36. Romer, Eugeniusz. *Dziennik 1919–1923*. T. 2. Warszawa: Interlibro, 1995.
37. Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1918 . birželio 13-oji–1919 m. birželio 20-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
38. Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1919 m. birželio 21-oji–1920 m. kovo 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2009.
39. Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1920 m. kovo 16-oji–1921 m. sausio 12-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2011.
40. Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: versus aureus, 2013.
41. Romeris, Mykolas. *Dienoraštis. 1921 m. sausio 13-oji–lapkričio 7-oji*. Vilnius: versus aureus, 2012.
42. Romeris Mykolas.. *Dienoraštis. 1922 metų birželio 16-oji–1923 metų balandžio 10-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2016.
43. Ruseckas, P. „Gabrielė Pekevičaitė-Bitė“. *Lietuvos ūkininkas*. 1921-04-07–13. P. 3. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.
44. *Sprawozdanie Kowieńskiego związku producentów rolnych. Pierwszy rok istnienia*. 1920. Kowno, 1921.
45. Steigiamasis Seimas. „Piliečiai!“ *Lietuvos ūkininkas*. 1920-10-03. P.1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/LNB010DF585>.
46. Tumas, J. „Buržujai“. *Lietuvos aidas*. 1918-09-17. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.
47. Vasiliauskas, K. „Tautos kilimas ir šviesuomenė“. *Lietuvos aidas*. 1918-10-11. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.
48. Vokonių Juozelis. „Žodis į visuomenę“. *Tėvynės sargas*. 1918-09-18. P. 6. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 9 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000258726>.

49. Z. „Dėl tariamojo lenkybės pavojaus Lietuvoje“. *Lietuvos aidas*. 1918-10-19. P. 2. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283>.
50. Z Nałęcz-Gorskich Komorowska, Magdalena. *Sugrįžimas į Žemaitiją*. Vilnius: Tyto alba, 2013.
51. Žemės reformos įstatymas. Nr.-721. *Vyriausybės žinios*. Nr. 83. 1922. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
52. Žemės valstybinio mokesnio įstatymas. Nr.-352. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1920 m. gegužės 16 d. Nr. 31. P. 1. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. balandžio 4 d.] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000143886>.
53. *Книга для записи метричь о бракосочетавшихся Тельшевской или Самогитской Епархию Бейсагольского прихода. 1913-1920 г.* L. 24–36. Interaktyvus. [žiūrėta 2018-03-19] <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/VUB/VUB01-000470999>.

Literatūra.

1. Aleksandravičius, Egidijus ir Kulakauskas, Antanas. *Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva*. Vilnius: baltos lankos, 1996.
2. Andriušaitis, Artūras. „Lietuvių bajorų draugija 1928–1940 metais“. *Mūsų praeitis*. 1999. T. 6.
3. Asakavičiūtė, Vaida. „Tarp Rytų ir Vakarų: tautinio tapatumo problema XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios lietuvių filosofijoje“. *Lietuvių tautos tapatybė: tarp realybės ir utopijos*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007.
4. Bairašauskaitė, Tamara. „Bajorų žemėvalda XIX a. 8-ajame dešimtmetyje – 1905 m.: Kauno ir Vilniaus gubernijos“. *Lituanistica*. 2012. T. 58. Nr. 3 (89).
5. Bairašauskaitė, Tamara. „Bajorų žemvaldžių sudėtis Kauno ir Vilniaus gubernijose XIX a. antrojoje pusėje“. *Lituanistica*. 2013. T. 59. Nr. 1 (91).
6. Bairašauskaitė, Tamara. „Bajorų žemvaldžių tapatybių slinktytis XIX amžiaus pabaigoje–XX amžiaus pradžioje“. *Lietuvos istorijos studijos*. 2012. Nr. 30.
7. Bairašauskaitė, Tamara. „Lietuvos bajorų luomo deklasacijos procesas: kilmės įrodymai (XVIII a. pab. - XIX a. 7 dešimtmetis)“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2001. Nr. 2.
8. Bairašauskaitė, Tamara, et. al. *Lietuvos istorija. T. VIII. I dalis. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*. Vilnius: baltos lankos, 2011.
9. Bairašauskaitė, Tamara. „Tapatybė ir identifikacija XIX amžiaus istorijos tyrimuose: teorinis aspektas“. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2011. Nr. 2.

10. Bendikaitė, Eglė, et. al. *Lietuvos istorija. T. X. II dalis. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. Vilnius: baltos lankos, 2013.
11. Berenis, Vytautas. „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“. *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje. Straipsnių rinkinys*. Sudaryt. Pacevičius, A. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.
12. Blažytė-Baužienė, Danutė, et. al. *Lietuvos istorija. T. X. I dalis. Nepriklausomybė (1918-1940 m.)*. Vilnius: baltos lankos, 2012.
13. Brown, Rupert; Capozza, Dora. *Social Identity Processes: Trends in Theory and Research*. London: SAGE Publications Ltd. 2000. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 17 d.] <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=4716751e-8289-47d6-a566-0d1a9dca2096%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtG12ZQ%3d%3d#AN=324160&db=nlebk>.
14. Buchowski, Krzysztof. *Litvomanai ir polonizuotojai. Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*. Vilnius: baltos lankos, 2012.
15. Buchowski, Krzysztof. „Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais“. *Darbai ir dienos*. 2003. Nr. 34.
16. Butkus, Zenonas; et al. *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
17. Bružas, Rimas. *Tauta be valstybės. Valstybės kelias*. Vilnius: Vaga, 2012.
18. Castells, Manuel. *The Power of Identity*. Massachusetts: Blackwell, 1999.
19. Dementavičius Justinas. *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*. Vilnius: LII leidykla, 2015.
20. *Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas. T. 2. Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006;
21. *Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas. T. 3. Lietuvos Respublikos Seimų: I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006.
22. Gaidis, Ryšard. „Kilmingojo žmogaus pasirinkimo dilema: tarp politinės ir modernios tautos“. *Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje. Istorinė atmintis // Stosunki polsko-litewskie na przestrzeni wiekow. Pamięć historyczna*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
23. Genzelis, Bronislovas. *Kelias į 1918 metų Vasario 16-ąją*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005.
24. Gudavičius, Edvardas. *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.

25. Hornsey, Matthew J. „Social Identity Theory and Self-Categorization Theory: a Historical Review“. *Social and Personality Psychology Compass*. 2008. No. 2 (1).
26. Janauskas, Pranas. „Istorinė byla. POW narių teismas Kaune 1920 metais“. *Darbai ir dienos*. 2004. Nr. 40.
27. Jankevičiūtė, Giedrė. „Neoromantinės pasaulėžiūros atspindžiai ir požiūris į dvarą tarpukario Lietuvoje“. *Dvaras modernėjančioje Lietuvoje: XIX a. antra pusė–XX a. pirmą pusė. Straipsnių rinkinys, parengtas pranešimų, skaitytų mokslo konferencijoje, vykusioje 2004 m. lapkričio 19 d. Lietuvos istorijos institute, pagrindu*. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2005.
28. Jenkins, Richard. *Social identity*. London; New York: Routledge, 1996.
29. *Lietuvos bajorai – Vasario 16-osios akto signatarai. Mykolas Biržiška. Donatas Malinauskas. Stanislovas Narutavičius*. Vilnius: Vaga, 2018.
30. Mačiulis, Dangiras. „Apie dvi propagandines kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje“. *Interstudia humanitatis*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2009. Nr. 9.
31. Mačiulis, Dangiras. „Kultūriniais ūkiais virtę dvarai“. *Dvaras modernėjančioje Lietuvoje: XIX a. antra pusė–XX a. pirmą pusė. Straipsnių rinkinys, parengtas pranešimų, skaitytų mokslo konferencijoje, vykusioje 2004 m. lapkričio 19 d. Lietuvos istorijos institute, pagrindu*. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2005.
32. Mačiulis, Dangiras. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2005.
33. Mačiulis, Dangiras. „Vladas Putvinskis: keli štrichai asmenybės portretui“. *Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai*. Šiauliai. 2003.
34. Mastianica, Olga. *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016.
35. Marcinkevičienė, Dalia. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje–XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga, 1999.
36. Medišauskienė, Zita. „Apie dvarininkų ir valstiečių santykius ne iš klasių kovos pozicijų“. *Dvaras modernėjančioje Lietuvoje: XIX a. antra pusė–XX a. pirmą pusė. Straipsnių rinkinys, parengtas pranešimų, skaitytų mokslo konferencijoje, vykusioje 2004 m. lapkričio 19 d. Lietuvos istorijos institute, pagrindu*. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2005.
37. Medišauskienė, Zita. „Luomas, kuris suvokė savo likimą“. *Darbai ir dienos*. 2001. Nr. 28.
38. Miknys, Rimantas. „Įvadas. Ant dviejų pasaulių ribos: Mykolo Romerio, jo šeimos ir artimos socialinės aplinkos vertybių perkainojimo kryžkelės 1920–1922 metais“. *Dienoraštis. 1921 m. lapkričio 8-oji–1922 m. birželio 15-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2013.

39. Miknys, Rimantas. „Įvadas. Senosios ir moderniosios Lietuvos tapatybių kryžkelės Mykolo Romerio biografijoje“. *Dienoraštis. 1922 metų birželio 16-oji–1923 metų balandžio 10-oji*. Vilnius: Versus aureus, 2016.
40. Morkūnienė, Jūratė; et. al. *Individo tapatumas: tarp tradicijos ir inovacijų*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
41. Munck, Victor C. First, „Second and Finally Third Order Understandings of Lithuanian National Identity: an Anthropological Approach“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2007. Nr. 1.
42. Tajfel, Henry. *Social identity and Intergroup Relations*. Cambridge; London; et al.: Cambridge University Press, 2010. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 15 d.] https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=q0wFY3Dcu1MC&oi=fnd&pg=PR11&dq=psychology+of+intergroup+relations&ots=qvopy7awHt&sig=kqstWeJAAJSnwXAlabL78p7ql-Q&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
43. Tamošiūnas, Mindaugas. „Lietuvos bajorai krašto gynyboje 1919–1920 m.“ *Vytauto Didžiojo karo muziejus 2016 metais. Almanachas*. Kaunas, 2017.
44. Vaskela, Gediminas. *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2014.
45. Vaskela, Gediminas. *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940 m. Analizuojant Rytų ir Vakarų Europos agrarinės raidos XX a. III–V dešimtmečiais tendencijas*. Vilnius: LII leidykla, 1998.
46. Vasiliauskienė, Gitana. „Zubovai: ženklai istorijoje“. *Padubysio kronikos*. Šiauliai: Saulės delta, 2013.
47. Wilder, David; et al. *Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction*. Oxford: Oxford University Press. 2001. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 20 d.] <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=c1b6f051-c27b-4555-b9b9-09ab976b8556%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=nlebk&AN=129724>.
48. Worchel, Stephen. *Social identity: international perspectives*. London: SAGE Publications Ltd. 1998. Interaktyvus. [žiūrėta 2018 m. sausio 20 d.] <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=08dba653-3fe8-43e1-b1f3-6c2430461219%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=324251&db=nlebk>.

Augustė Labenskytė
SOCIALINIO IDENTITETO LŪŽIAI TARPUKARIU. BAJORIJOS VAIDMENS KAITA
LIETUVOJE

SANTRAUKA

XIX a. prasidėjo ryškūs pokyčiai visuomenėje. Iki tol funkcionavusi luominė sistema pradėjo klibėti. Ribos tarp luomų pradėjo mažėti, o baudžios panaikinimas tarsi apskritai pamynė luominės sanklodos dėsnius. Jau iki tol sklandžiusios egalitarizmo idėjos įgavo kitą prasmę. Pradėjo formotis naujas išsilavinusių, dažniausiai, iš valstietijos ar miestietijos kilusių, asmenų sluoksniu – inteligentija. Anksčiau visuomenės elito pozicijas užėmusios bajorijos vaidmuo ėmė kisti, palaipsniui ji tapo marginaline grupe. Kita vertus, bajorija išliko aktualia grupe visą tarpukario laikotarpį. Keliami klausimai, kas lėmė bajorijos reikšmės visuomenėje pokytį, kaip bajorija reagavo į šiuos pokyčius, kokios buvo visuomenės pozicijos bajorijos atžvilgiu ir kokią reikšmę visai tai turėjo bajorų identiteto transformacijai.

Darbo temos aktualumą ir naujumą galima pažymėti dviem aspektais. Visų pirma, tarpukario laikotarpio socialinio identiteto tyrimai labai fragmentiški. Ne išimtis ir bajorų socialinės identifikacijos klausimas. Tyrimų šiuo klausimu tarpukario laikotarpiu, iš esmės, nėra, dažniausiai šis klausimas paliečiamas tik kitų temų kontekste. Antra, tarpukario Lietuvos bajorų situacija atliepia ir šiandienos realijoms – tarpukariu susiformavusios visuomenės pozicijos dvarų atžvilgiu gajos ir šiandien; bajoriškas identitetas reiškiasi ir dabar, bajorų organizavimasis tarpukariu paveikė ir šiandieninius bajorus, susibūrusius į *Lietuvos karališkąją bajorų sąjungą*, o bajoriškųjų giminės šaknų paieškos kaip niekad aktualios

Tyrimo objektas – bajorų socialinė identifikacija.

Darbo tikslas – atlikti tarpukario Lietuvos bajorijos vaidmens ir identiteto pokyčio analizę. Šiam tikslui pasiekti išsikelti šie uždaviniai: išsiaiškinti bajorijos vaidmens kaitą Lietuvoje lėmusius veiksniai; išskirti esminius bajorų (savi)identifikacijos bruožus; išanalizuoti bajorijos organizavimosi prielaidas ir būdus; išskirti pagrindinius bajorijos santykio su visuomene bruožus.

Įgyvendinant užsibrėžtą tikslą ir suformuluotus uždavinius buvo pasitelkti šie mokslinio tyrimo metodai: deskriptyvinis, mokslinės literatūros ir šaltinių analizės, diskurso analizės.

Bajorijos vaidmens kaitą tarpukariu lėmė XIX–XX sandūroje vykę pokyčiai, Pirmasis pasaulinis karas ir jo išdavos, valstybės vykdyta socialinė-ekonominė politika.

Bajorų identifikacijai reikšmingiausi buvo du aspektai – privati nuosavybė ir lenkiškumas (kultūrine prasme), pasikėsinimas į šiuos dalykus iššaukė bajorijos pasipiktinimą Lietuva ir lietuviais.

Taip pat labai reikšminga ir luominės santvarkos idėja – bajorija nenorėjo taikytis prie kitokios socialinės santvarkos.

Siekdama ginti savo interesus, daryti įtaką visuomenėje, nenorėdama atsisakyti grupinį identitetą lėmusių veiksnių bajorija įsitraukė į tautinio-kultūrinio ir politinio pobūdžio organizacijų veiklą.

Visuomenės santykiai su bajorija buvo persismelkę antagonizmu – vyravo nuolatinė įtampa ir konfliktai. Pati bajorija tarpukariu nebuvo homogeniška ir skirtingai prisitaikė prie modernėjančios visuomenės. Dalis bajorijos pasuko lietuviybės keliu (pasirenkant Lietuvos piliečio tapatybę), kita dalis bajorijos siekė išlaikyti savo kultūrinį lenkiškumą ir socialinę padėtį, tad nesitaikė prie valstybės diktuojamų sąlygų. Taip pat buvo bajorų, kurie stovėjo tarp lietuviybės ir lenkiškumo – pasirinkę lietuviybę, bet neatsisakę savo kultūrinio lenkiškumo.

Augustė Labenskytė

FRACTURES OF SOCIAL IDENTITY DURING THE INTERWAR PERIOD. A ROLE
CHANGE OF NOBILITY IN LITHUANIA

SUMMARY

The XIX th century was a period when major changes began to take place in the society. The before functional social system began to show signs of instability. The gaps between the castes began to shrink, and the abolition of serfdom ideologically went against the principles of castes. Already prominent ideas of egalitarianism found new meaning, as a new caste – intelligentsia, which consisted of educated township or peasantry inhabitants, began to take shape. Although previously belonging to the social elite, the role of Nobility began to decrease and overtime it became more of a marginal group, but still maintained its relevance throughout the interwar period.

The main questions of this thesis are: What led to the change of the role that Nobility played in the society, what was the nobility's reaction to these changes, what was the society's point of view in regards to the nobility and what influence all of this had towards the transformation of nobility's identity.

The relevancy of this thesis can be justified with two aspects. First of all research of social identity during the interwar period is very fragmented, and the same can be said about the social identity of the nobility, as there is little research done on this subject and it is only being discussed in relevance to other topics. Secondly, the situation of nobility during the interwar period is also relevant today; the organizations of nobility during the interwar period influenced the nobilities of today that assembled the "Lithuanian royal union of nobility", and the search for noble roots are at an all-time high.

The object of this research – Social identification of nobility.

The main objective – Analysis of the change in the role and identity that the Lithuanian nobility went through during the interwar period.

In order to reach these objectives the following tasks have been raised: To find out what were the main factors that influenced the change of the nobility's role. To identify the main traits of nobilities (self)identification. To analyze the nobilities organizational methods. To identify the main features of the nobility's relationship with society.

In order to reach the main objectives of this thesis the following research methods have been used: Descriptive method, the analysis of scientific sources and literature, discourse analysis method.

The change in the nobilities social role during the XIX-XXth century was influenced by major social changes, the First World War and its outcome, and the countries social-economic policies.

The most two prominent aspects for nobility identification were: private property and pro-Polish attitude (in a cultural way), threats to abolish these ideals generated the nobilities resentment towards Lithuania and its people. The nobility's unwillingness to comply with other social systems was also influential.

In an effort to defend its interests and staying influential in the society, together with the factors that influenced group identity, the nobility took part in national-cultural activities or political origin.

The society's relationship with the nobility was full of antagonism, and was filled with tension and conflicts. The nobility itself was not homogenic so its members adapted to the modern society in different ways. Part of the nobility turned to the Lithuanian way and chose the identity of Lithuanian, the other part of the nobility sought to maintain its cultural pro-Polish attitude and social status, and thus did not conform to the conditions dictated by the state. There was also a part of the nobility that stood in-between Lithuanian and Polish identities – while choosing to identify as a Lithuanian citizens, they still maintained their pro-Polish views.